

ISSN 2079-4835

Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ІНТЕЛЕКТ ОСОБИСТІТЬ ЦИВІЛІЗАЦІЯ

*Тематичний збірник наукових праць
із соціально-філософських проблем*

**Виходить двічі на рік
Видається з 2003 року**

№ 1 (22) 2021

*Журнал внесено до міжнародних наукометричних баз
та інформаційно-аналітичних систем
Google Scholar, ResearchBib, Index Copernicus, CrossRef, Ulrich's Periodical
Directory, Elektronische Zeitschriften bibliothek, CiteFactor, Advanced Science Index*

**Кривий Ріг
ДонНУЕТ
2021**

Головний редактор — Остапенко С. А.

Заступник головного редактора — Удовіченко Г. М.

Відповідальний редактор серії — Акіндєєв Д. В.

Відповідальний секретар серії — Ревуцька С. К.

Редакційна колегія

Арістова Н. О., д-р пед. наук (Інститут педагогіки НАПН України); *Гаврілова Л. Г.*, д-р пед. наук (ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет); *Ковальчук В. І.*, д-р пед. наук (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка); *Малихін О. В.*, д-р пед. наук (Інститут педагогіки НАПН України); *Саяпіна С. А.*, д-р пед. наук (ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»); *Введенська Т. Ю.*, канд. філол. наук (НТУ «Дніпровська політехніка»); *Висоцька Т. М.*, канд. філ. наук (НТУ «Дніпровська політехніка»); *Луценко Л. О.*, канд. філол. наук (Криворізький державний педагогічний університет); *Остапенко С. А.*, канд. пед. наук (Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського); *Покулевська А. І.*, канд. філол. наук (Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського); *Романуха О. М.*, канд. істор. наук (Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського); *Топольник Я. В.*, канд. пед. наук (ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»); *Удовіченко Г. М.*, канд. пед. наук (Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського); *Щербакова Н. В.*, канд. філ. наук (Таврійський державний агротехнологічний університет); *Білялова Гульміра*, д-р філ. наук (Павлодарський державний університет імені С. Торайгірова, Казахстан); *Кураташвілі Альфред*, д-р екон., філ. і юрид. наук (Інститут економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавახішвілі, Грузія).

*Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Реєстраційний номер КВ № 13180-2064 ПР від 25.07.2007 р.*

*Засновник та видавець Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.*

*Журнал рекомендовано до друку вченою радою
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
протокол № 15 від 24.06.2021 р.*

Мова видання: українська, російська, англійська.

*Усі права захищені.
Передрук і переклади дозволяються лише з відома автора та редакції.*

*Адреса видавця та редакції:
50042, м. Кривий Ріг, вул. Курчатова, 13.
тел. (0564) 409-77-97, e-mail: intelekt@donnuet.edu.ua,
www.donnuet.edu.ua*

© Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2021

ISSN 2079-4835

**Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky**

**INTELLIGENCE
PERSONALITY
CIVILIZATION**

*Thematic collection of scientific works
in socio-philosophical issues*

**Issued 2 times a year
Published since 2003**

No 1 (22) 2021

*Journal is indexed in the international scientometrical bases and analytics systems
Google Scholar, ResearchBib, Index Copernicus, CrossRef, Ulrich's Periodical
Directory, Elektronische Zeitschriften bibliothek, CiteFactor, Advanced Science Index*

**Kryvyi Rih
DonNUET
2021**

Editor in chief — Ostapenko S. A.
Deputy editor in chief — Udovichenko H. M.
Executive editor of series — Akindieiev D. V.
Executive secretary of series — Revutska S. K.

Editorial board

Aristova N. O., Grand PhD in Pedagogic sciences, Institute of Pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; *Havrilova L. H.*, Grand PhD in Pedagogic sciences, Donbass State Pedagogical University; *Kovalchuk V. I.*, Grand PhD in Pedagogic sciences, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University; *Malykhin O. V.*, Grand PhD in Pedagogic sciences, Institute of Pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; *Saiapina S. A.*, Grand PhD in Pedagogic sciences, Donbass State Pedagogical University; *Vvedenska T. Yu.*, PhD in Philology, National TU Dnipro Polytechnic; *Vysotska T. M.*, PhD in Philological sciences, National TU Dnipro Polytechnic; *Lutsenko L.O.*, PhD in Philological sciences, Kryvyi Rih State Pedagogical University; *Ostapenko S. A.*, PhD in Pedagogic sciences, DonNUET named after Mykhailo Tugan-Baranovsky; *Pokulevska A. I.*, PhD in Philological sciences, DonNUET named after Mykhailo Tugan-Baranovsky; *Romanukha O. M.*, PhD of Historical sciences, DonNUET named after Mykhailo Tugan-Baranovsky; *Topolnyk Ya. V.*, PhD in Pedagogy, Donbass State Pedagogical University; *Udovichenko H. M.*, PhD in Pedagogic sciences, DonNUET named after Mykhailo Tugan-Baranovsky; *Shcherbakova N. V.*, PhD in Philosophical sciences, Tavria State Agrotechnological University; *Gulmira Bilialova*, Grand PhD in Philosophical sciences, S. Toraighyrov Pavlodar State University, Kazakhstan; *Alfred Kuratashvili*, Grand PhD in Economics, Philosophy and Juridical Sciences, P. Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia.

The journal is registered at Ministry of Justice of Ukraine. Registration number
KB No 13180-2064 of July 25, 2007.

*Founder and editor: Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih.
Certificate of Publisher ДК No 4929 of July 7, 2015.*

*The publication is approved by the resolution of Academic Council
of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-
Baranovsky (Protocol No 15 of 24.06.2020).*

Language of edition: Ukrainian, Russian, English.

*Reprinting and translations are allowed
only with consent of the author and editorial board*

Address of the editor and editorial office:
13, Kurchatova str., Kryvyi Rih, Ukraine, 50042
phone (0564) 409-77-97, e-mail: intelekt@donnuet.edu.ua,
www.donnuet.edu.ua

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-5-13

УДК (378.046-021.64:338.48):008 (045)

Богатирьова Г. А.,
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: bohatyryova@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3790-4735

Труфкін А. Д.
старший викладач

Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна, e-mail: a.trufaldino@gmail.com

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ТУРИЗМУ ДО АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Bohatyryova H. A.,
PhD in Pedagogical
sciences,

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail:
bohatyryova@donnuet.edu.ua

Associate Professor

ORCID: 0000-0003-3790-4735

Trufkin A. D.,
Senior Lecturer

Kryvyi Rih State Pedagogical University,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: a.trufaldino@gmail.com

CULTURAL DOMINANT OF PREPARATION OF BACHELORS IN TOURISM FOR ANIMATION ACTIVITIES

***Мета.** Стаття присвячена дослідженню можливостей культурологічної підготовки бакалаврів з туризму до анімаційної діяльності, яка повинна базуватися на усвідомленні її сутності як сфери культурного дозвілля з урахуванням усіх культурологічних засобів впливу та стимулювання активності студентів. Автори вивчають умови організації анімаційної діяльності на основі запровадження технологій культурологічного змісту. Обґрунтовується необхідність системного підходу до проблеми через розробку структурно-функціональної моделі культурологічного змісту анімаційної діяльності бакалаврів з туризму.*

Для досягнення мети було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, за допомогою яких було визначено змістовну культурологічну складову як домінанту анімаційної діяльності, обґрунтовано її роль у підвищенні якості, привабливості та різноманітності туристичного продукту.

***Методи.** Основними методами дослідження сутності змісту підготовки фахівців з туризму до анімаційної діяльності стали: абстрактно-логічний метод — при визначенні основних проблемних питань формування навчального середовища професійної підготовки бакалаврів з туризму з культурологічною домінантою; метод моделювання — при розробці структурно-функціональної моделі міжкультурної комунікації у анімаційній діяльності, визначенні її багатоаспектності і багатомірності.*

***Результати.** У контексті дослідження визначено й уточнено зміст процесу анімаційної діяльності, визначено міжкультурну комунікацію як основну умову і пріоритетний організаційний принцип анімаційної діяльності, функції туристичної анімації та їх специфічні ознаки. Уточнено поняття «анімаційний процес» як процес взаємодії аніматора з туристами та визначено, що він передбачає взаємодію представників різних культур у процесі спільної професійної анімаційної діяльності в туризмі. Наголошується на тому, що оволодіння бакалаврами з туризму технологіями культу-*

рологічного змісту сприятиме підвищенню якості й різноманітності туристичного продукту та емоційно-образному розвитку особистості фахівця сфери туризму.

Авторами уточнено зміст поняття «анімаційно-культурологічна компетентність», подано авторське визначення анімаційно-культурологічної компетентності бакалаврів з туризму як інтегрованого особистісного утворення, що відображає готовність до анімаційної діяльності, до культурної комунікаційної взаємодії в процесі реалізації анімаційних програм. Визначено, що бакалаври з туризму повинні вміти яскраво і переконливо виражати свої думки, мати розвинуте образне мислення і здатність до імпровізації. Визнано, що пріоритетним у процесі професійної підготовки бакалаврів з туризму до анімаційної діяльності має стати впровадження таких культурологічних технологій, які поєднують в собі логічне й образне при вирішенні професійних завдань. Визначені структурні компоненти анімаційного процесу, його зміст, особливості використання анімаційних технологій культурологічного змісту.

Авторами розроблено структурно-функціональну модель культурологічного змісту анімаційної діяльності бакалаврів з туризму. Визначено структурні компоненти моделі та їх зміст.

Ключові слова: професійна підготовка, анімаційна діяльність, анімаційний процес, культурологічний зміст, моделювання анімаційного процесу, структурно-функціональна модель анімаційної діяльності, культурна комунікація.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми культурологічної складової професійної підготовки фахівців сфери туризму до анімаційної діяльності передбачає уточнення її змісту та особливостей як сфери культурного дозвілля. Потребує вивчення сутності поняття «анімаційний процес», який неможливий без сформованої анімаційно-культурологічної компетентності бакалаврів з туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку культури й освіти в сучасному глобалізаційному суспільстві є недостатньо вивченою. Її вирішенню присвячені праці В. Власенко, Л. Залізко, В. Марєєвої, Н. Карпової, Є. Михайлевої, В. Смирнова, В. Шейка, Є. Щипанської та ін.

Мета статті — дослідження можливостей культурологічної підготовки бакалаврів з туризму до анімаційної діяльності, яка повинна базуватися на усвідомленні її сутності як сфери культурного дозвілля з урахуванням усіх культурологічних засобів впливу та стимулювання активності студентів. Автори вивчають умови організації анімаційної діяльності на основі запровадження технологій культурологічного змісту. Обґрунтовується необхідність системного підходу до проблеми через розробку структурно-функціональної моделі культурологічного змісту анімаційної діяльності бакалаврів з туризму.

Для досягнення мети було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, за допомогою яких було визначено змістовну культурологічну складову як домінуючу анімаційної діяльності, обґрунтовано її роль у підвищенні якості, привабливості та різноманітності туристичного продукту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність національного туристичного ринку вимагає якісного кадрового забезпечення галузі. Виходячи з того, що анімаційна діяльність є складовою комплексу туристичних послуг, набуває актуальності культурна комунікація, яка повинна лягати в основу побудови системи й формування освітнього середовища.

Міжкультурну комунікацію в туризмі варто розглядати як: 1) саму діяльність, 2) умову й організаційний принцип цієї діяльності, 3) фактор і критерій якості туристичного продукту, що позиціонується на міжнародному ринку, 4) наукову й навчальну

дисципліну, 5) компонент змісту професійної туристичної освіти, 6) професійно значимі якості і компетенції фахівця міжнародної туристичної діяльності. Міжкультурна комунікація припускає взаємодію представників різних культур у процесі спільної професійної діяльності в туризмі, базується на комунікативній основі і є доміантою анімаційної діяльності.

Міжкультурна комунікація як умова й організаційний принцип діяльності повинна використовуватись при проектуванні й розробці турпродукту, сприяти успішній реалізації функцій туристичної анімації.

Спектр функцій туристичної анімації (рис. 1) досить широкий і спрямований не лише на відновлення фізичних сил, але й на отримання яскравих вражень про світ, про людей різних культур, завдяки чому створює позитивні емоції та стимулює психічну стабільність у процесі взаємодії аніматора з туристами.

Рисунок 1 — Функції туристичної анімації [1; 6]

Анімаційний процес є багатоаспектним і багатовимірним, його основу складає культурологічна доміанта, за допомогою якої створюється якість, привабливість, різноманітність туристичного продукту. Ця діяльність безпосередньо також пов'язана з комунікацією, а тому важливими професійними навичками стають: вміння яскраво та переконливо виражати свої думки, почуття, відношення; вміло поєднувати в своїх думках та поведінці логічне й образне при вирішенні професійних завдань. Саме цим пояснюється необхідність включення в навчальний процес дисциплін, що сприяють оволодінню образним мисленням, здатністю до імпровізації, артистизмом.

Серед соціальних цінностей найбільший вплив на формування особистості, здатної до творчої діяльності, має мистецтво загалом та його різні види, зокрема театральне мистецтво як унікальний і синтетичний вид, що органічно поєднує в собі художнє слово, драматичну дію, пластику, танець, музику, живопис, літературу. Саме театральне мистецтво є особливою формою творчої активності людини, пізнання світу в цілому та визначення свого місця в ньому.

Взаємодія педагогіки туризму і театру виявляється у естетизації навчального процесу підготовки бакалаврів з туризму, яка дозволяє осмислити універсальні можливості цього виду мистецтва, підсилити емоційно-образний розвиток особистості. Саме впровадження елементів театрального мистецтва можна трактувати як інноваційну культурологічну технологію. Необхідність введення елементів театральної педагогіки в професійну туристську підготовку визнають Т. Гальперина, Ю. Геніуш, С. Байлик. Але комплексні дослідження щодо впровадження дисциплін театральної педагогіки у професійну підготовку фахівців сфери туризму не проводились.

Аналіз стану підготовки бакалаврів з туризму до анімаційної діяльності дозволив визначити основні пріоритетні шляхи естетизації навчального процесу. Серед пріоритетних завдань має стати розробка інтегрованого курсу, зміст якого передбачає інтегрування різноманітних технологій культурологічного змісту, що поєднують в собі наочно-художню форму і широку палітру художньо-мистецьких засобів виразності.

Оскільки сфера дозвілля є зоною емоційно позитивних переживань особистості, то своєрідність аніматора — в його природному оптимізмі, почутті гумору, артистизмі, комунікативній культурі, високому рівні розвитку інтелектуально-емоційної культури. Сучасний анімаційний процес передбачає поєднання різноманітних функціональних технологій (стилізацій, метафор, символів), які мають театральне коріння, наближаються до кінематографа та мультиплікації.

Важливим є включення до складу анімації світоглядного потенціалу, що наближає нас до розуміння анімації в широкому розумінні слова як соціокультурного явища. Зауважимо, що сьогодні термін «анімація» зустрічається в багатьох сферах людської діяльності: в медицині, психології, соціології та ін. Насамперед, зміст цього поняття несе в собі консолідуючий характер та характеризує внутрішній аспект взаємовідносин суб'єктів соціокультурного процесу (особливі способи спілкування, діалогу, наповненого участю, почуттям, дією). У зв'язку з цим слід зазначити, що в сучасній науці поняття «анімація» використовується в основному для характеристики відносин у різних формах культурно-дозвілєвої діяльності, але може сприяти психологічній реабілітації, виходу особистості з кризової ситуації, самореалізації та розкриттю творчих здібностей особистості. У той же час різноманіття існуючих форм і програм анімаційної діяльності виокремлює поняття «рекреаційна анімація», «готельна анімація», «туристська анімація».

Анімаційна діяльність вимагає від фахівця таких якостей, як емоційність, виразність, оригінальність, творча активність, свобода руху, почуттів та думок, висока духовність, тобто саме тих якостей, які безпосередньо пов'язані із артистичними задатками особистості. Артистизм — це цілий комплекс якостей особистості, необхідних туристському аніматору в професійній діяльності: виразність слова, жесту, сила впливу на аудиторію, багатство емоцій та здатність управляти ними, творча активність, образне мислення, самобутність, націленість на естетичні та духовні ідеали. Саме тому в процесі культурологічної підготовки бакалаврів з туризму потрібно впроваджувати технології, які дозволяють розвинути творчий потенціал особистості шляхом проектування свого життєвого і професійного простору. Це видається можливим в умовах проектного навчання, коли відбувається сумісна діяльність і активність учасників у рамках проекту, формування навичок моделювання професійних ситуацій.

Для бакалаврів з туризму важливим є формування анімаційно-культурологічної компетентності, структурними компонентами якої ми вважаємо здатність до імпровізації, в процесі якої відбувається вплив на емоційно-почуттєву та інтелектуальну сфери особистості здобувача цілого комплексу виражальних художніх засобів. Закодовані у мистецьких творах художні образи впливають на формування осо-

бистісного ставлення людини до дійсності, посилюючи механізми поліхудожнього інтегративного впливу.

Опанування акторського мистецтва допоможе фахівцю розвинути задатки природного артистизму та набути вміння використовувати зовнішні прийоми техніки артистизму в анімаційній діяльності, сформувані практичні вміння: долати психологічні бар'єри спілкування, фізичні затиски за допомогою методу фізичних дій, викликати в себе творчий стан, ставити та вирішувати надзавдання, планувати та вміло реалізувати систему комунікацій, підтримувати зворотній зв'язок в процесі спілкування. У процесі культурологічної підготовки бакалаврів з туризму створюються можливості для розвитку та вдосконалення експресивно-творчих здібностей майбутніх фахівців сфери туризму: сенсорно-перцептивної сфери (здатності до творчого сприйняття, уваги, спостережливості, асоціативної пам'яті тощо).

Ми виходили з положення про те, що анімаційна діяльність має інноваційний зміст, саме тому важливим є проектування процесуального аспекту технологій культурологічного змісту. Зауважимо, що культуризація анімаційної діяльності відбувається за допомогою спеціально розроблених програм, які орієнтовані на творчий досвід спілкування, на психоемоційне відновлення шляхом накопичення позитивних емоцій. Завдяки технологіям культурологічного змісту (наприклад вербальної, ігрової анімації) відкриваються нові резерви для засвоєння мистецьких знань здобувачів вищої освіти, розширюється діапазон художньо-естетичних знань. Зокрема, видовищно-розважальний тип анімаційних програм вимагає сформованості таких якостей аніматора, як: комунікабельність, артистизм, емоційність, уміння розробляти видовищно-розважальні програми та організовувати видовищно-розважальні заходи.

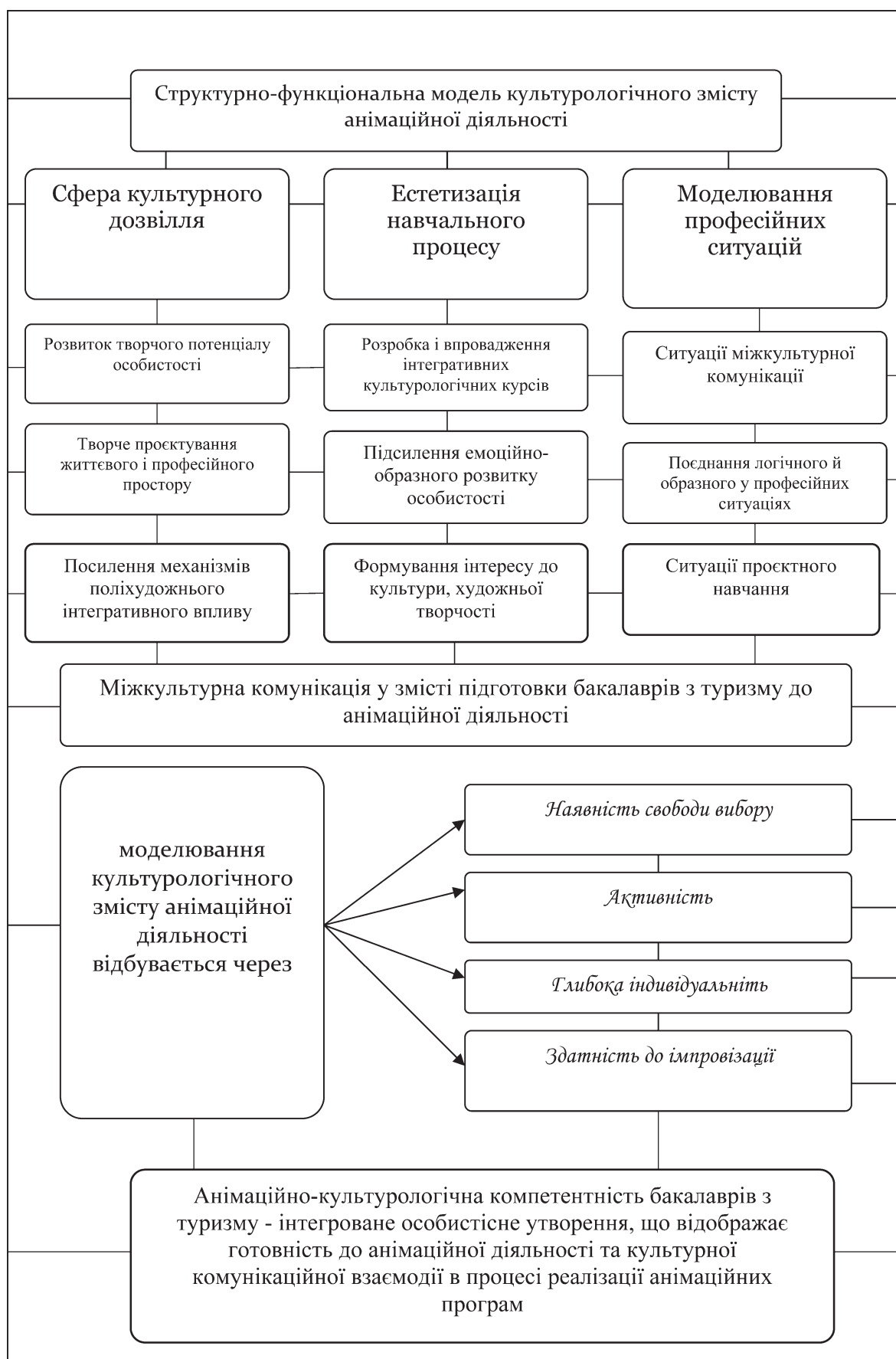
Анімаційна діяльність спрямована на гармонійний розвиток особистості, на формування мотивації до різних способів самодіяльності, вказуючи на їх багатомірність і багатоплановість. Це вид діяльності, пов'язаний із процесами продуктивного творення, опанування культурних цінностей, оволодіння навичками й уміннями спілкування.

Розуміння культурологічного змісту процесу підготовки бакалаврів з туризму до анімаційної діяльності є багатоаспектним та багатовимірним і ґрунтується на усвідомленні значущості культурних засобів впливу на особистість та стимулювання її активності. Важливою складовою цього процесу є міжкультурна комунікація, яка припускає взаємодію представників різних культур у процесі спільної професійної діяльності в туризмі, базується на комунікативній основі і є домінантою анімаційної діяльності (рис. 2).

У цьому сенсі комунікація дає змогу зберегти та збагатити духовно-етичний потенціал суспільства, змінювати культуру в бік її збагачення, розширювати сферу культурних комунікацій, слугувати основою для збереження самобутності суспільства.

Висновки. На сучасному етапі анімація є одним із інноваційних напрямів в галузі організації культурнодозвільної діяльності, стимулює повноцінну рекреаційну, освітню, культурну та соціальну діяльність людини в процесі дозвілля. Анімація відрізняється свободою вибору, добровільністю, активністю, ініціативністю; обумовлена національно-етнічними та релігійними особливостями і традиціями; характеризується різноманіттям видів (анімація через пізнання та нові враження, рух, спілкування, заспокоєння, творчість, розваги).

У процесі культурологічної підготовки бакалаврів з туризму створюються можливості для розвитку та вдосконалення експресивно-творчих здібностей майбутніх фахівців сфери туризму, які є пріоритетними для організаторів різних видів анімаційної діяльності.

Рисунок 2 — Структурно-функціональна модель культурологічного змісту анімаційної діяльності (розроблено авторами)

Список літератури

1. Безкоровайна Л. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя. 2018. 713 с.
2. Богатирьова Г. Формування культурологічної компетентності бакалаврів з туризму засобами образотворчого мистецтва. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*, 2020. № 1(20). С. 25–35.
3. Божук Т. Інноваційні підходи до організації анімації в рекреаційно-туристичній діяльності. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2008. № 628. С. 406–410.
4. Гарбера О. Є. Організація анімаційної діяльності в структурі комплексного туристичного обслуговування. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 3/2. С. 50–53.
5. Килимистий С. Класифікація видів анімаційної діяльності в туризмі. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство* / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. Вип. 2. С. 77–83.
6. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.
7. Літвінова-Головань О. Зарубіжний досвід практичної підготовки до анімаційної діяльності майбутніх фахівців з туризму. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 13. С. 44–48.
8. Офіційний сайт Всесвітньої ради з подорожей і туризму. World Travel and Tourism Council WTTC. URL : <http://www.wttc.org>.
9. Сергійко В. Ф. Значення анімаційних послуг в сучасній туристичній діяльності. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 15. С. 38–45.
10. Щука Г., Чорна Л., Ковальська Л. Підготовка фахівців галузі туризму в світлі нової парадигми вищої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2019. № 4(19). С. 455–467.
11. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 2005. 512 с.

References

1. Bezkorovaina, L. V. (2018). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z turyzmознаvstva u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodical bases of professional training of future specialists in tourism in higher educational institutions]. Thesis Grand PhD in Pedagogic sciences. Zaporizhzhia, 713 p.
2. Bohatyryova, H. (2020). *Formuvannia kulturolohichnoi kompetentnosti bakalavriv z turyzmu zasobamy obrazotvorchoho mystetstva* [Formation of culturalological competence of bachelors in tourism by means of fine arts]. *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsia* [Intelligence. Personality. Civilization], no. 1(20), pp. 25–35.
3. Bozhuk, T. (2008). *Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii animatsii v rekreatsiinoturystychnii diialnosti* [Innovative approaches to the organization of animation in recreational and tourist activities]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Lvivska politekhnikha»* [Bulletin of National University “Lviv Politechnic”], no. 628, pp. 406–410.
4. Harbera, O. Ye. (2014). *Orhanizatsiia animatsiinoi diialnosti v strukturii kompleksnoho turystychnoho obsluhovuvannia* [Organization of animation activities in the structure of complex tourist services]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova* [Bulletin of I. Mechnykov Odesa National University], vol. 19, issue 3/2, pp. 50–53.

5. Kylymystyi, S. (2015). *Klasyfikatsiia vydiv animatsiinoi diialnosti v turyzmi* [Classification of animation activities in tourism]. *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo* [International Bulletin: Culturology. Philology. Musicology], issue 2, pp. 77–83.
6. Kyfiak, V. F. (2003). *Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini* [Organization of tourist activity in Ukraine]. Chernivtsi, Knyhy-XXI Publ., 300 p.
7. Litvinova-Holovan, O. (2018). *Zarubizhnyi dosvid praktychnoi pidhotovky do animatsiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv z turyzmu* [Foreign experience of practical training for animation activities of future tourism professionals]. *Ukrainskyi psykholohopedahohichnyi naukovyi zbirnyk* [Ukrainian psychological and pedagogical scientific collection], no. 13, pp. 44–48.
8. World Travel and Tourism Council WTTC. Available at : <http://www.wttc.org>. [Accessed 23 January 2020].
9. Serhiiko, V. F. (2011). *Znachennia animatsiinykh posluh v suchasni turystychnii diialnosti* [The importance of animation services in modern tourism]. *Heohrafiia ta turyzm* [Geography and Tourism], issue 15, pp. 38–45.
10. Shchuka, H., Chorna, L., Kovalska, L. (2020). *Pidhotovka fakhivtsiv haluzi turyzmu v svitli novoi paradyhmy vyshchoi osvity* [Training of tourism specialists in the light of the new paradigm of higher education]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, ser.: Pedahohichni Nauky* [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences], no. 4(19), pp. 455–467.
11. Fedorchenko, V. K. (2005). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery turyzmu* [Theoretical and methodical bases of preparation of experts for sphere of tourism]. Thesis Grand PhD in Pedagogic sciences. Kyiv, Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy Publ., 512 p.

Дата надходження рукопису 28.04.2021

Objective. *The article is devoted to the study of the possibilities of culturological preparation of bachelors in tourism for animation activities, which should be based on the awareness of its essence as a sphere of cultural leisure, taking into account all culturological means of influencing and stimulating student activity. The authors study the conditions of organization of animation activities on the basis of the introduction of technologies of culturological content. The necessity of a systematic approach to the problem through the development of a structural and functional model of the cultural content of the animation activities of bachelors in tourism is substantiated.*

To achieve this goal, a set of theoretical and empirical methods are used, which identify a meaningful cultural component as the dominant animation activity, and substantiate its role in improving the quality, attractiveness and diversity of the tourist product.

Methods. *The main methods of studying the essence of the content of training tourism professionals for animation activities are: abstract-logical method — when determining the main problematic issues in formation the educational environment of bachelors' professional training in tourism with cultural dominance; modeling method — when developing structural and functional model of intercultural communication in animation and determining its multidimensionality and multifacetedness.*

Results. *In the context of the research the content of the process of animation activity is defined and specified, intercultural communication is defined as the main condition and priority organizational principle of animation activity, functions of tourist animation and their specific features are defined. The concept of «animation process» as a process of interaction*

of the animator with tourists is specified and it is defined that this process provides interaction of representatives of various cultures in the course of joint professional animation activity in tourism. There is emphasized that the mastering of bachelors in tourism technologies of cultural content will help improve the quality and diversity of the tourist product and emotional development of the personality of a specialist in the sphere of tourism.

The authors clarify the meaning of the concept of «animation and cultural competence», give the author's definition of animation and cultural competence of bachelors in tourism as an integrated personal entity that reflects the readiness for animation activities, for cultural communication in the implementation of animation programs. It is determined that bachelors in tourism must be able to clearly and convincingly express their thoughts, have a developed figurative thinking and the ability to improvise. It is recognized that the priority in the process of professional training of bachelors in tourism for animation should be the introduction of such culturological technologies that combine logical and figurative aspects in solving professional problems. There are determined the structural components of the animation process, its content, features of the use of animation technologies of culturological content.

The authors have developed a structural and functional model of culturological content of bachelors in tourism. The structural components of this model and its content are determined.

Key words: *professional training, animation activity, animation process, culturological content, modeling of animation process, structural-functional model of animation activity, cultural communication.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-14-19

УДК [001:176.8]:378(477) (045)

Зінченко В. М.,
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: zinchenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3080-4272

ФОРМИ ПЛАГІАТУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ В НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО УКРАЇНИ

Zinchenko V. M.,
PhD in Pedagogical
sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhun-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: zinchenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3080-4272

FORMS OF PLAGIARISM AND METHODS OF ITS DETECTION IN RESEARCH ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

***Мета.** Метою написання статті є дослідження рівня плагіату за сучасних умов, приділення детальної уваги рівню плагіату саме в науково-дослідних роботах в закладах вищої освіти України та порівняння з рівнем плагіату серед країн ЄС. Обґрунтування поглядів та теоретичних підходів, які б могли комплексно покращити ситуації з рівнем плагіату у ЗВО України, визначення практичних аспектів щодо реалізації цих заходів, характеристика та практичне застосування в роботі програм, які перевіряють вміст плагіату в науково-дослідних роботах, та доведення актуальності програм щодо оцінки рівня плагіату в науково-дослідних роботах не лише серед студентів ЗВО, але й будь-яких науково-дослідних роботах.*

***Методи.** Вирішення поставлених завдань здійснювалось за допомогою використання таких методів, як аналіз та узагальнення наукової, науково-популярної літератури, щодо визначення рівня плагіату як у ЗВО, так і в Україні в цілому, дослідження наявних методів, щодо визначення рівня плагіату, а також можливих методів розв'язання цієї проблеми та наведення шляхів впровадження системи перевірки.*

***Результати.** Для покращення ситуації з рівнем плагіату в науково-дослідних роботах студентів варто ретельно перевіряти унікальність цих робіт, стимулювати студентів на власні дослідження, виділяти достатню кількість часу на виконання завдання, студенту необхідно бачити ціль та досягати її під час виконання науково-дослідної роботи. У свою чергу, кожен університет має бути забезпеченим безкоштовною програмою, яка буде якісно та швидко виконувати перевіряння роботи на рівень унікальності. Перевірка має проходити не лише серед робіт, що наявні в мережі Інтернет, але й серед робіт, які будуть написані студентами та занесені в базу університету.*

***Ключові слова:** плагіат, авторське право, методи виявлення плагіату, наслідки плагіату, науково-дослідна діяльність, причини порушення авторських прав, проблема академічного плагіату.*

Постановка проблеми. На сьогодні питання плагіату гостро стоїть як в Україні, так і в країнах СНД. Захист авторських прав є важливим компонентом правової охорони інтелектуальної власності в Україні та за кордоном. Різні види порушення авторських прав призводять не тільки до майнових втрат конкретних суб'єктів права інтелектуальної власності, а й впливають на економічний, духовний та інтелектуальний розвиток країни в цілому.

Під час навчання в закладах вищої освіти, досить часто прослідковується поширення вживання терміна «плагіат» серед викладачів, що фіксують його під час перевірки студентських наукових робіт.

З кожним роком дослідження плагіату стає все більш актуальним, адже з розвитком науково-технічного прогресу часто вживаним стають спеціалізовані сервіси, що займаються написанням готових робіт, а насправді лише плагіатом готових. Наслідком цього процесу є недостатній рівень знань та навичок у студентів. Але плагіат використовується не тільки студентами, а й науковцями.

Проблема академічного плагіату формується вже на державному рівні, а саме тому потребує детального дослідження й визначення можливих шляхів подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику кількість робіт було присвячено вивченню авторського права, методам виявлення та шляхам розв'язку проблеми плагіату в науково-дослідній діяльності. Значний вклад у дослідження вказаної тематики зробили такі провідні науковці, як В. Пархомов [4], І. Петренко [5], О. Склярчук [6] та багато інших провідних науковців, які приділили значну увагу цьому питанню.

Тема щодо форм плагіату та методів його виявлення в науково-дослідній діяльності ЗВО як України, так і світу в цілому досить часто розглядається, однак за сучасних умов існує зовсім невелика кількість досліджень, які б комплексно охопили саме методи виявлення та шляхи розв'язку проблеми плагіату у ЗВО.

Метою статті є дослідження рівня плагіату за сучасних умов, обґрунтування поглядів та теоретичних підходів, які б могли покращити ситуації плагіату у ЗВО України, визначення практичних аспектів щодо їх реалізації, характеристика та практичне застосування в роботі програм, які перевіряють вміст плагіату в науковому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов проблема плагіату в науково-дослідній діяльності та освітній сфері набула особливо гострого значення. Вчені, політики, викладачі та студенти досить активно дискутують з цього приводу.

Плагіат — привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора [1].

Згідно з дослідженнями фахівців Віндзорського університету щодо визначення, яку саме поведінку студенти вважають обманом під час навчального процесу, в науково-дослідній роботі та інших видах, що є власними дослідженнями студентів, було виявлено, що:

— використання студентами ідентичної інформації у двох різних курсах становить 32 %;

— привласнення студентами чужих результатів, ідей та інше, коли було зазначено самотійність виконання того чи іншого завдання, становить 22,8 %;

— перефразування частини або цілого тексту дослідження без посилання на відповідного автора у роботі становить 16,4 %.

Фаховий аналіз законодавчих актів Євросоюзу показує, що у ЄС встановлений доволі м'який режим регулювання авторських суперечок. Так, відповідальність провайдерів за порушення у сфері їх компетенції, якщо вони прямо до них не причетні, дуже обмежена. Втім, суд або відповідний адміністративний орган може зобов'язати провайдера в межах закону припинити або запобігти порушенню шляхом припинення передачі або видалення інформації, пов'язаної з порушенням. Механізми захисту у країнах ЄС (так само як і в інших державах світу) визначаються національними законодавствами та коливаються навколо двох основних концепцій [5, с. 14].

В Україні ситуація з рівнем плагіату є не менш проблемною. Головне питання полягає не в тому, що приблизно 90 % студентів в тій чи іншій формі використовують плагіат, а в тому, що суспільство не віддає належного значення наведеній проблемі та не усвідомлює масштабів такої форми використання інтелектуальної власності.

Масштаби поширення проблеми плагіату відображають результати опитування, проведеного Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень у закладах вищої освіти України, що наведені у табл. 1.

Таблиця 1 — Масштаби поширення проблеми плагіату відповідно до результатів опитування у закладах вищої освіти [6]

%	Характеристика
49	Здійснюють у процесі навчання переписування тексту з джерела власними словами без посилань
37	Завантажують роботи з інтернет-мережі та використовують їх як власні надбання
31	Використовують текст без зазначення автора
28	Копіюють чужі тексти зі зміною порядку слів у реченні
26	Використовують чужі тексти дослівно з посиланням на інше джерело
18	Здійснюють переклад чужих текстів з іноземної мови на українську та використовують їх у своїх роботах без зазначення джерела
15	Посилаються на власні опубліковані праці
12	Виконують групову роботу без авторської участі в написанні тексту

Відповідно до результатів дослідження, що наведені в табл. 1 помітним є те, що вказана проблема лише зростає, а ситуація погіршується. Серед опитаних 49 % займаються переписуванням тексту з джерела власними слова без вказання посилання на автора. Студенти навіть не замислюються над тим, що власними діями тільки стимулюють до розвитку ситуацію з плагіатом.

Потреба в організаціях, які займаються написанням наукових робіт, зараз є дуже актуальною. Студенти, що користуються цим видом послуг, розвивають процвітання плагіату серед робіт, а влада, у свою чергу, не приділяючи потрібної уваги цьому питанню, дає максимум свободи для вільного використання чужих досліджень та розробок.

Для студентів законодавчо не встановлена відповідальність за плагіат у курсових і рефератах. Хіба коли студент завдав матеріальної шкоди авторові, а останній звернувся до суду. Але така шкода, згідно з ч. 1 ст. 176 Кримінального кодексу, повинна перевищувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян у 20 і більше разів. У Кримінальному кодексі неоподатковуваний мінімум, якщо він не стосується покарання за злочин, дорівнює сумі податкової соціальної пільги. Але такі процеси зі студентами у світлі сучасного економічного стану країни є трохи космічними [2].

Важливим кроком для виявлення плагіату є знання про можливі його форми. Найбільш поширені форми плагіату наведені у табл. 2.

Таблиця 2 — Найбільш поширені форми плагіату в науково-дослідній діяльності [3; 4]

За наявністю наміру:	
Ненавмисний плагіат (незнання вимог щодо вигляду роботи)	Навмисний плагіат (спеціальне використання чужих досліджень, розробок та ін.)
За формами відтворення:	
Прямий плагіат (пряме відображення чужого твору під власним іменем)	Завуальований плагіат (зміна окремих слів та виразів, форма твору не змінюється)

Продовження таблиці 2

За наявністю вказівки джерела:	
Запозичення без вказання джерела:	Запозичення з вказівкою джерела:
1. Примарний автор (чужа робота видається за власну без зміни змісту).	1. Забуте посилання (неправильне оформлення посилання на джерело).
2. Фотокопія (копіювання значної частини тексту без його змін).	2. Занадто ідеальне перефразування (дослівна цитата не взята в лапки).
3. Погане маскуванню (зміст не змінний, але деякі формулювання замінені).	3. Ідеальний злочин (правильно наведені деякі цитати, а решта перефразована).
4. Праця ліні (інформація з різних джерел перефразовується, але стиль написання залишається).	4. Компіляція (усі правила цитування та перефразування дотримано, але робота не містить оригінальних авторських досліджень).
5. Вкрай у себе (запозичення з власних попередніх робіт).	

Основними методами виявлення плагіату в науково-дослідних роботах є використання автоматичного порівняння текстових документів в електронній формі з базою інших текстів.

Найбільш популярними та безкоштовними програмами, що допомагають студентам та викладачам перевіряти власні та інші роботи на відсоток унікальності, є:

1. Text.ru (<https://text.ru/antiplagiat>) — до 15 000 символів, 5 і більше перевірок на день без реєстрації, швидкість перевірки залежить від кількості відвідувачів сайту на момент перевірки, висока якість та рівень перевіреної інформації.

2. Content.watch (<https://content-watch.ru/text/>) — до 10 000 символів та 3 перевірки на день, висока швидкість перевірки, але середній рівень якості.

3. RusTXT.ru (<https://rustxt.ru/antiplagiat>) — до 15 000 символів та більше ніж 5 перевірок на день, перевірка не довше 10–20 секунд, висока якість перевірки.

4. Extxt.ru (<https://www.extxt.ru/antiplagiat/>) — до 3 000 символів, 5 перевірок на день, низька швидкість перевірки та досить висока якість.

Окрім перевірки наукової діяльності студентів за допомогою зазначених та інших програм, варто приділяти значну увагу вивченню методики написання наукової та/або іншої роботи студентами з уникненням плагіату; ознайомлювати студентів з науковою етикою; розвивати у студентів навички грамотного викладання своїх думок, правил цитування та посилання на відповідні джерела; забезпечити студентів, перед написання будь-якої роботи, великою кількістю тем та напрямків для їх майбутнього дослідження. Вкрай важливим є відведення достатньої кількості часу для написання роботи, адже однією з основних причин плагіату є недостатня кількість часу для якісного виконання потрібного завдання.

З метою уникнення плагіату необхідно:

1. Вдало спланувати наукове дослідження.
2. Консультуватись з керівником з усіх питань, які виникають під час написання роботи.

3. Дотримуватись відповідних норм щодо власних ідей та запозичень.

4. Чітко розмежовувати власні та запозичені результати досліджень.

5. Дослідити ретельно достатню кількість літератури.

6. Перевіряти оригінальність та надійність використовуваних джерел.

7. Обережно використовувати перефразування під час написання науково-дослідної роботи [3].

Висновки. Отже, плагіат під час науково-дослідної роботи явище не нове і досить часто зустрічається серед студентських робіт. З кожним роком це питання стає все більш актуальним як для ЗВО України, так і світу в цілому. Захист авторських прав впливає не лише на майнові втрати конкретних суб'єктів права інтелектуальної власності, а й на економічний, духовний та інтелектуальний розвиток країни в цілому.

Задля покращення вказаної ситуації варто ретельно перевіряти студентські роботи на вміст плагіату та стимулювати студентів проводити дослідження самостійно, шляхом додаткових балів до рейтингу або ж участю у різноманітних конкурсах, які знадобляться студенту під час працевлаштування на роботу. Відповідно, кожен університет має бути забезпечений безкоштовною системою перевірки унікальності робіт, яка буде швидко та якісно виконувати покладене на неї завдання перевірки наукового тексту на вміст плагіату.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник української мови. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 977 с.
2. Кримінальний кодекс України. URL : https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-176.htm.
3. Пархомов В. А. Плагіат як загроза модернізації економіки. Іркутськ, 2010. 141 с.
4. Петренко І. І. Питання виявлення плагіату літературного твору в умовах розвитку. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. Київ, 2009. С. 57–60.
5. Порало І. В. Інтелектуальний капітал України у полоні плагіату. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2009. № 4. С. 89–97.
6. Склярчук О. О. Тест на плагіат студентських робіт — престижно і непрактично / *Pogliad.ua* – Понедельник, 24 Мая 2021. URL : <https://pogliad.ua/ru/news/ukraine/test-na-plagiat-studentskih-robit-prestizhno-i-nepraktichno-240892>.

References

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv, Perun Publ., 2005, 977 p.
2. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal codex of Ukraine]. Available at : https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-176.htm.
3. Parkhomov, V. A. (2010). *Plahiat yak zahroza modernizatsii ekonomiky* [Plagiarism as a threat to economic modernization]. Irkutsk, 141 p.
4. Petrenko, I. I. (2009). *Pytannia vyivlennia plahiatu literaturnoho tvoruv v umovakh rozvytku* [The issue of detecting plagiarism of a literary work in terms of development]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property]. Kyiv, pp. 57–60.
5. Poralo, I. V. (2009). *Intelektualnyi kapital Ukrainy u poloni plahiatu* [The intellectual capital of Ukraine is captive to plagiarism]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy: filosofii, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia* [Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology], no. 4, pp. 89–97.
6. Skliarchuk, O. O. (2021). *Test na plahiat studentskykh robit — prestyzhno i nepraktychno* [The test for plagiarism of student works is prestigious and impractical].

Available at : <https://pogliad.ua/ru/news/ukraine/test-na-plagiat-studentskih-robit-prestizhno-i-nepraktichno-240892>.

Дата надходження рукопису 12.04.2021

Objective. *The objective of the article is to study the level of plagiarism in modern conditions, to pay detailed attention to the level of plagiarism in research work of institutions of higher education (IHE) of Ukraine and to compare it with the level of plagiarism among EU countries. The author pays attention to the substantiation of views and theoretical approaches that could comprehensively improve the situation with the level of plagiarism in Ukrainian IHE, determination of the practical aspects of the implementation of these measures, characteristics and practical application in the work of programs that check the content of plagiarism in research and bringing the relevance of programs to the level of plagiarism not only in scientific articles of IHE students, but also in any research articles.*

Methods. *The solution of the tasks is carried out by using such methods as analysis and generalization of scientific, popular science literature to determine the level of plagiarism both in IHE and in Ukraine as a whole, research of available methods to determine the level of plagiarism and possible methods of solving this problem and indicating ways to implement the verification system.*

Results. *To improve the situation with the level of plagiarism in students' research work we should carefully check the uniqueness of these works, encourage students to do their own research, allocate sufficient time to complete the task, the student must see the goal and achieve it during the research. In turn, each university should be provided with a free program that will perform high-quality and fast testing of works for the level of uniqueness. Not only works available on the Internet should be tested, but also the works that will be written by students and entered into the university database.*

Key words: *plagiarism, copyright, detecting plagiarism methods, consequences of plagiarism, research activity, causes of copyright infringement, the problem of academic plagiarism.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-20-29

UDC 371.132

Udovichenko H. M.,
PhD in Pedagogical
sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Chyhryna L. V.
Deputy Director

Kryvyi Rih Central Town Gymnasium of Kryvyi Rih City
Council in Dnipropetrovsk Region,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: kcmg@ukr.net

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THINKING OF A MODERN TEACHER

Удовіченко Г. М.
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Чигрина Л. В.,
заступник директора
з навчально-виховної
роботи

Криворізька Центральна-Міська гімназія Криворізької
міської ради Дніпропетровської обл., Кривий Ріг,
Україна,
e-mail: kcmg@ukr.net

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Objective of the article is to analyze the new approaches in the education system, new pedagogical thinking, and a new attitude of the teacher to his activities, the result of which is the upbringing of an “innovative person”.

Methods. The main scientific results are obtained using a complex of general scientific research methods, namely: systematization and generalization, theoretical generalization, analysis and synthesis.

Results. At the modern level of development of civilization, a special role is played by the innovative potential of society, which needs people who are able to think systematically and constructively, quickly find the necessary information, take adequate decisions, and create new ideas in various fields of knowledge. This, in turn, forms a social demand for new approaches in the educational system, new pedagogical thinking, and a new attitude of the teacher to his activities, the result of which is the upbringing of an “innovative person”. The ideas of the Ukrainian school’s graduates about their future are associated with personal activity, entrepreneurship and individual creativity, are perceived and evaluated through the range of concepts such as «career success», «performance», «high level of income». Socially and economically unsuccessful subjects cease to be the standard of the educational ideal, the vector of moral orientation is developed in the direction of increasing respect for a person who has formed itself, a competent person. The educational process in secondary schools is carried out by the existing staff of teachers, who, for the most part, implement their professional activities based on patterns of perception of activity and behaviour that were formed a long time ago. They consciously or unconsciously deliver ideological, socio-cultural attitudes that are irrelevant for young people, focusing on their preferences and behavioural stereotypes. The introduction of competence-based and personality-oriented learning is a necessity, a response to the existence of a problematic field of educational modifications, the irreversibility of which is now obvious to everyone. The transition from a knowledge-based approach to competence-based, in which theoretical knowledge becomes not the main goal of the educational process, but a means of ensuring a person’s success in his chosen field of

activity, is declared in all state educational documents. But in the routine and actually determining the behaviour of the current motivational attitudes, many of them often do not want to listen to the opinions of others, reflect the shortcomings, mistakes, are not ready to spend time developing more effective forms of work, encourage students to improve the quality of learning, are not always ready for creativity and innovations. There are enough methods to find new ideas. Which of the methods to choose depends on the initial conditions of the task and the set of the participants. We have reviewed some of them and would like you to test their effectiveness during the practical work.

Key words: innovative potential, innovative thinking, educational modifications.

Problem statement. At the modern level of development of civilization, a special role is played with the innovative potential of society, which needs people who are able to think systematically and constructively, quickly find the necessary information, make adequate decisions, and create new ideas in various fields of knowledge. This, in turn, forms a social order for new approaches in the education system, new pedagogical thinking, and a new attitude of the teacher to his activities, the result of which is the upbringing of an “innovative person”. The ideas of a the Ukrainian school’s graduates about their future are associated with personal activity, entrepreneurship and individual creativity, are perceived and evaluated through the range of concepts «career success», «performance», «high level of income». Socially and economically unsuccessful subjects cease to be the standard of the educational ideal, the vector of moral orientation develops in the direction of increasing respect for a person who has formed itself, a competent person.

At the same time, the educational process in secondary schools is carried out by the existing corps of teachers, who, for the most part, implement their professional activities based on patterns of perception of activity and behavior that have been formed a long time ago. They consciously or unconsciously broadcast ideological, socio-cultural attitudes that are irrelevant for young people, focusing on their preferences and behavioral stereotypes. The introduction of competence-based and personality-oriented learning is a necessity, a response to the existence of a problematic field of educational modifications, the irreversibility of which is now obvious to everyone. The transition from a knowledge-based approach to competence-based, in which theoretical knowledge becomes not the main goal of the educational process, but a means of ensuring a person’s success in his chosen field of activity, is declared in all state educational documents. A new State educational standard which covers all stages of education, starting from primary and finishing higher education has been developed. As for competence, we can say that the dramatic nature of the situation that has developed in the current period of development of society lies in the fact that in their value orientations, teachers and students, in principle, strive to work in a developmental environment, strive for new knowledge, a variety of activities, to take responsibility for themselves, to maintain colleagues, the realization of abilities, to show initiative. But in the routine and actually determining the behavior of the current motivational attitudes, many of them often do not want to listen to the opinions of others, reflect the shortcomings, mistakes, are not ready to spend time developing more effective forms of work, encourage students to improve the quality of learning, are not always ready for creativity and innovations.

Recent research and publications. Conceptual provisions and scientific and methodological support of pedagogical innovation were developed by Ukrainian scientists (I. Bekh, I. Bogdanova, L. Danylenko, I. Dychkivska, M. Dmytrenko, O. Dubasenyuk, I. Zyazyun, V. Kremen, V. Palamarchuk, I. Pidlasy, R. Gurevich, S. Sysoeva, etc.) and foreign scientists (Z. Abasov, K. Angelovsky, M. Burgin, M. Clarin, A. Nine, L. Podymova, I. Piskareva,

V. Polonsky, V. Slastyonin, O. Khomeryky, N. Yusufbekova, etc.). The analysis of researches shows that scientists study questions of preparation teachers for innovative activity (O. Be-rezhnova, I. Dychkivska, L. Mitina, I. Prokopenko, V. Radul, T. Sobol, etc.), actualization and realization of innovative potential of the teacher in the conditions of school (V. Kravtsov, M. Mikhailichenko, I. Boyko, V. Grigora, L. Martynets et al.), Management of innovation processes in the education system (S. Volkova, O. Kasyanova, O. Marmaza, I. Babyn, L. Vasylenko, I. Grishin, R. Vdovychenko, T. Volobueva, etc.)

The objective of the article is to analyze the new approaches in the education system, new pedagogical thinking, and a new attitude of the teacher to his activities, the result of which is the upbringing of an “innovative person”.

The outline of the main research material. The *innovative behavior of a teacher* is a set of external manifestations of his personality, in which the inner “I” (attitude, world-view, personal characteristics) is revealed, aimed at changing the components of the modern education system. The training of a modern teacher who is able to implement the ideas of personality-oriented education, to solve in an original way topical educational and socio-cultural problems requires a special organization of his practical and mental activities. The readiness for innovation is determined by the organization of the optimal innovation environment and the focus of teaching activities on innovation. When preparing and in time of the innovative activities implementation, the interaction of the teacher with the students must comply with the following principles:

- continuity and integrity of personality development, harmonization of pedagogical activity, integration of all its aspects;
- personal orientation;
- professional and practical orientation (variability of the content of classes in the field of actual value orientations of future specialists and requests of social practice);
- alternativeness, freedom of choice (joint planning, differentiated tasks, etc.);
- awareness of professional and personal development during pedagogical interaction (reflection, correction of one’s own activity);
- creative self-expression, collaboration and co-creation;
- absence of internal barriers to creative manifestations;
- organization of active work of the subconscious;
- refraining from evaluating;
- development of imagination, fantasy with appropriate control;
- development of sensitivity, increasing sensitivity, breadth and saturation of the perception of the world, which is the basis for the development of professional sensitivity;
- helping those who study to find meaning in creative activity.

The educational process, which is carried out under such conditions, presupposes free communication, exchange of opinions, ideas, and most importantly, the personal involvement of future students in creativity. Vasyl Kremen, the President of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, in one of his articles notes: “Since creativity is always the creation of something new, on which depends the progress of society through progress, innovative development, innovation is the creative process. But this statement is not enough. The problem is not in the declaration of innovation and innovative approach, but in their implementation. Just as little owns the amount of knowledge, information, and ultimately intelligence. They are an extremely important component of development, but only its nutrient medium in which you can create, but you can also destroy. By the way, barbarism is of two types: one that destroys, the other — while building it deforms. And it’s not so easy to determine which one is worse. This is eloquently evidenced by the realities of our state. The solution must be sought in the field of organization — «smart organization of smart people»

(C. Stewart). It has taken the lead roles today, because the main thing is not just knowledge, but knowledge of how to use knowledge effectively» [3].

One of the key concepts in this field is the *an environment conducive to learning*. The environment conducive to learning does not place arbitrary restrictions on the path to the realization of intentions; on the contrary, it creates the conditions for the identification and development of talents. The student is not embarrassed by strict frameworks of rules and humiliating regulations. He is encouraged to show his best and supported if he loses his bearings. He is encouraged to participate in decision-making, partly, because it improves the quality of decisions and ensures the distribution of responsibilities; but also because it gives interested students the opportunity to achieve a higher level of competence and acquire the necessary knowledge for the specialist. The teachers try to share with students their knowledge, opinions, thoughts, values, plans, self-observations, hopes and fears, experiences of disappointments and achievements in environment conducive to learning. In this way, they encourage their students to follow their example.

The main difficulty in generating new ideas to help solve problems is to move away from the usual ways of associating information. This «logic of experience» prevents us from combining information in unusual ways. It seems to us that it is difficult to see ordinary situations in a new light. Linking incomparable pieces of information may be deliberately ruled out, and ideas that seem irrelevant may not «pop up» from memory because of their weak connection to the situation. As a result, we are unable to explore all possible ways to solve the problem. There are many different methods that can help generate new ideas that can be used to develop solutions that are evaluated later. An important element in using almost all of these methods is the suspension of judgment, which means the deliberate rejection of any type of assessment. The evaluation of ideas slows down the imagination and prevents the mind from making atypical and potentially useful connections. Sometimes it is easy to come up with unusual or radical ideas, for example, when we know that we are just «playing». However, as soon as we face a serious problem, we immediately exclude these ideas, consciously or unconsciously, simply because they are not usually associated with a practical solution. Vertical thinking is associated with digging a hole in the depths. Lateral thinking involves digging a hole somewhere else. Edward Charles Francis Publius de Bono first pointed out the difference between lateral and vertical thinking in 1968 [1]. It is best illustrated by an old fable that has been told for generations. “Once upon a time, when a debtor who did not return the money on time could easily be imprisoned, a merchant in London had the misfortune to owe the moneylender a huge sum of money. The old ugly moneylender fell in love with the beautiful young daughter of a merchant and he offered a deal, saying that he would forgive the merchant for his debt if he gave him his daughter. The merchant and his daughter were horrified by such an offer. Then the insidious moneylender decided to leave their fate to providence. He said he would put one black and one white stone in the bag, and the girl would have to pull out one of them. If the stone turns black, she will become the moneylender’s wife, and her father will be forgiven all his debt; if she takes white stone, she will stay with her father, and his debt will still be forgiven. If she refuses to pull out the stone, her father will be thrown into prison, and she herself will have to starve. The merchant, who had nothing else left, reluctantly agreed. Together they went to the merchant’s garden, to a path strewn with stones. The moneylender, bending down, began to look for stones of the desired color. The girl, becoming more observant out of fear, although she was talking to her father at the time, noticed that the moneylender had put two black stones in the bag. He then asked the girl to pull out a stone and thus decide his fate and the fate of his father...”

What do you do in the place of a girl? If you think about this problem carefully, straightforwardly and according to all the rules of logic, using vertical thinking, it will not

help you. The typical answer after vertical reflection will be: the girl needs to either sacrifice herself or convict the moneylender of fraud. But here's what de Bono suggests: the girl needs to portray the awkwardness and, pulling out the stone, drop it on the track. And then, turning an innocent look at the villain, offer to determine the color of the lost stone, looking at what is left. Well, since there is a black stone left, the moneylender has no choice but to admit that the girl pulled out a white stone, or that he is a fraud. Almost everyone agrees that such a decision can be called unusual, but the only right one for a girl. Lateral thinking is thinking «around» the problem. «Lateral thinking generates ideas, and vertical thinking develops them» (De Bono, 1968, p. 6). Lateral thinking is sometimes used as a synonym for creativity or the creation of new ideas, while vertical thinking is the improvement and development of existing ideas.

“The “brainstorming method” involves obtaining a solution as a product of collective creativity of specialists during a meeting held according to certain rules, and subsequent detailed analysis of its results”. Its essence is that when making a collective decision, two main tasks are solved:

- generating new ideas for possible process development options;
- analysis and evaluation of ideas.

The method of brainstorming is based on psychological and pedagogical patterns of collective activity. The success of a brainstorming session depends on two main principles. One of them lies in the field of synergetic theory. It is as follows in a joint discussion, ideas of higher quality emerge than in the individual work of the same people. This is due to the fact that the idea, which in itself can be rejected due to lack of validity or impracticality, is refined by joint efforts, invented by others and thus improved, becomes more constructive and applicable. The second principle is that if the participants in the meeting are in a state of generating ideas, then the process of creative thinking that prevails at this time cannot be hampered by a premature subjective assessment of these ideas. This is the fundamental difference between brainstorming and any other technology. So, brainstorming consists of the following stages:

- preparatory;
- generating ideas;
- final (analysis and evaluation of ideas).

Preparative. The first stage is to prepare and organize the brainstorming process. To implement the technology during the meeting, a facilitator who is responsible for the organization and procedural part of the work is appointed. His/her functions:

- formulation of the purpose and correction of the task;
- selection of participants for the subsequent stages of work;
- solving organizational issues (preparation of the room, equipment, flip chart, board or banner, distribution of roles among the participants, etc.)

As a rule, participants in brainstorming are divided into 2 groups: “generators”, who are people with a positive attitude to creativity, with a bright imagination, able to quickly pick up other people's ideas and develop them, and “analysts”, who are people with extensive knowledge in the subject, they are specialists capable of critically evaluating the proposed ideas. This group evaluates the developed ideas based on the developed situation. However, if necessary, a third additional group “counter-idea generators” can be created.

In the beginning, you need a little warm-up for 15 minutes to get the thought process at the right pace. You can, for example, solve a test problem (come up with ads for fictional projects or watch original videos).

The stage of generating ideas. The optimal group membership is from 5 to 15 people. The process of generating ideas, encouraged by the presenter, usually takes 15–20 minutes.

However, the total duration of the assault, including the process of analysis and evaluation of ideas, is 1.5–2 hours. All ideas are recorded or written down. A very important component that contributes to the success of brainstorming is the special conditions of its conduct, based on the following rules:

- lack of any criticism;
- encouragement of proposed ideas;
- equality of participants in brainstorming;
- freedom of association and creative imagination;
- creative atmosphere on the «playing field» of a business meeting;
- obligatory fixation of all expressed ideas;
- incubation time (the group should be given time — an hour, a day, a week or a month to think about ideas and then consider alternative approaches or new suggestions to the existing list).

As already noted the leader of the assault during the generation of ideas provides psychological support to the participants of the meeting and throughout the assault puts the “generators” in a state of maximum creative activity.

The final stage is summarizing the results of the brainstorming. The first task of the group of “analysts” is to make an in-depth analysis of the problem. Then the systematization and classification of ideas into groups is carried out according to the criteria by which they can be combined. The destruction of ideas is carried out, that is, the evaluation of ideas for feasibility. The final list of practically used ideas is made.

Brainstorming has many varieties, most of which can be used at lessons and during the preparation of project work to solve pedagogical problems. These include reverse, *shadow*, and *combined brainstorming*, *brain-writing*, *individual brainstorming*, *board brainstorming*, *solo-style brainstorming*, *visual brainstorming*, *Japanese brainstorming*.

Mind-maps (the term can be named as «intelligence maps», «mind maps», «thought maps», «thinking maps», «mental maps», «memory cards» or «mind maps») is the information which displayed graphically on a large sheet of paper. It reflects the connections (semantic, causal, associative, etc.) between the concepts, parts and components of the field. This is clearer than the usual expression of thoughts in words or in writing. After all, verbal description generates a lot of unnecessary information, makes our brain work in a manner uncharacteristic of it. As a result, it leads to a loss of time, reduced concentration and rapid fatigue. The effectiveness of intelligence maps is, due to the fact that, thought processes take place in a similar way. The human brain consists of neurons that are in contact with processes — dendrites. Different images stimulate different groups of neurons and the connections between them. You can imagine the “intelligence map” as a photograph of the complex and ornate relationships of our thoughts, which give our brain the ability to organize and detail objects and phenomena. When using mental maps, we seem to try to draw our thinking.

The purpose of creating a map of thoughts is to bring order to the head, get a complete picture and find new associations. Tony Busen believes that intelligence maps help to better control thought processes and give more freedom of thought.

Mind maps allow you to gather all the necessary information related to solving a problem on one sheet and take a look at it at a glance.

Mind maps do not overlook all the pros and cons of a solution.

Mind maps activate associative thinking, which allows you to see important factors missed in traditional analysis.

In addition, the use of images and colours in mental maps activates intuition, and this can also affect the correctness of decisions.

Rules of drawing up mental maps:

- Always use the center image.
- Use three or more colours for the center image.
- Use graphics as often as possible.
- Add volume to the image more often, and also use convex letters/
- Use synesthesia (combining all types of emotional perception).
- Vary the letter size, line thickness, and graphic scale.
- Make sure that the distance between the elements of the intelligence card is appropriate.
- Associate.
- Use the arrows when you want to show the connections between the elements of the mind maps.
- Use colours.
- Use encoding information.
- Strive for clarity in the expression of thoughts.
- Follow the principle: one keyword per line.
- Use block letters.
- Place keywords above the appropriate lines.
- Make sure that the length of the line is approximately equal to the length of the corresponding keyword.
- Connect the lines with other lines and make sure that the main branches of the map connect with the central image.
- Make the main lines smoother and bolder.
- Separate blocks of important information with lines.
- Make sure your drawings (images) are as clear as possible.
- Hold the paper horizontally in front of you, preferably in the landscape position.
- Try to place all words horizontally.

The six thinking hats method is one of the most effective methods of organizing thinking, developed by English writer, psychologist and creative thinker Edward de Bono. At the heart of Edward de Bono's method is the concept of parallel thinking. In parallel thinking (constructive in essence), different approaches, opinions and ideas coexist, not oppose and do not collide. The six hats of thinking, in the process of solving practical problems, help to cope with three main difficulties:

1. Emotions.
2. Confusion.
3. Confusion.

The six thinking hats method helps to overcome these difficulties by dividing the process of thinking into six different modes, each of which is presented in the form of a metaphorical hat of a certain colour. Such a division makes thinking more focused and stable and teaches us to operate on its various aspects in turn.

Six thinking hats consist of:

1. *The white hat of thinking* is a mode of focusing on all the information we have facts and figures. Also, in addition to the data we have, wearing a white hat, it is important to focus on the possible missing, additional information, and to think about where to get it.

2. *The red hat* is a hat of emotions, feelings and intuition. Without going into details and reasoning, at this stage all intuitive guesses are expressed. People share emotions (fear, resentment, admiration, joy, etc.) that arise when thinking about a decision or proposal. Here it is also important to be honest, both with yourself and with others (if there is an open discussion).

3. *The yellow hat* is positive. When we put it on, we think about the supposed benefits that a solution gives or offers, we think about the benefits and prospects of a certain idea.

And even if this idea or solution does not seem good at first glance, it is important to work on this, the optimistic side and try to identify hidden positive resources.

4. *The black hat* is the complete opposite of a yellow one. In this hat, only critical assessments of the situation (ideas, solutions, etc.) should come to mind: be careful, look at possible risks and secret threats, significant and imaginary shortcomings, turn on the search for pitfalls and be a little pessimistic.

5. *The green hat* is a hat of creativity, finding alternatives and making changes. Consider all sorts of variations, generate new ideas, modify existing ones and look closely at other people's work, do not disdain non-standard and provocative approaches, look for any alternative.

6. *The blue hat* is the sixth hat of thinking, unlike the other five, is intended to control the process of realization of the idea and work on solving problems, and not to evaluate the proposal and develop its content. In particular, the use of a blue hat before fitting everyone else is a definition of what needs to be done. formulation of goals, and in the end — summarizing and discussing the benefits and effectiveness of the method of 6 hats.

Rules of the method of six hats of thinking. In the case of collective participation, the de Bono method implies the mandatory presence of a moderator who leads the process and makes sure that it does not turn into a mess. All the time, being under a blue hat, the moderator writes down everything said on paper and in the end sums up the received results.

First, the facilitator briefly introduces the team to the general concept of the six thinking hats then identifies the problem or task. The session begins with the fact that all participants in it together “put on a hat” of the same colour, and look with an evaluative look at the situation in turn, in the appropriate angle to this hat. The order of fitting hats in principle does not play a huge role, however, some order is still necessary.

Try the following option:

Start discussing the topic in a white hat, that is, collect and consider all available facts, figures, statistics, proposed conditions, etc.

Then discuss all available data in a negative way, e. g. in a black hat, and even if the offer is advantageous, a spoonful of tar in a barrel of honey is usually always there. It is necessary to see it.

Next, find all the positive moments in the collaboration by wearing a positive yellow hat.

After considering the issue from all sides, and gathering enough information for further analysis, wear a green, creative hat. Try to find something new in it, going beyond existing proposals. Strengthen the positive moments, smooth out the negative ones. Have each participant suggest an alternative path. The emerged ideas are analyzed again in yellow and black hats.

Do not forget to periodically allow participants to release steam in a red hat (it is worn rarely and for a fairly short period of time for thirty seconds, no more). So trying to put on six thinking hats in different sequences, over time, you will be able to determine the most appropriate sequence.

At the end of the collective parallel thinking, the moderator summarizes the work done. It is also important that the moderator makes sure that participants do not wear several hats at the same time. In this way, thoughts and ideas are not intertwined or confused. You can use this method in a slightly different way: let each participant wear a hat of a certain colour and play a role. In this case, it is better to distribute the hats so that they do not match the type of person. For example, let the optimist put on black, yellow hat put on the one who constantly criticizes everything, let everyone who is not used to showing emotions and always behaves restrained put on red, do not let the main creator try on green, etc. This will enable participants to unleash their potential [5].

The «6–3–5» method is that for six minutes each of the five people in the group writes down 3 ideas in a form. Then the form is passed to another group, who, after reading the pre-

vious ideas, by analogy and association, writes down new ones. The record form is passed to each of the participants 5 times in half an hour. There is a modification of the 6–3–5 method. Participants do not pass the forms with ideas to each other, but put them in the middle of the table. When someone in the group runs out of ideas, they can replace their form with a form in the center of the table. Perhaps the ideas already written on it will lead to a new, even more interesting one. Unlike the previous one, there are no time limits, which allows each group member to work at their own pace [3].

Conclusions. So there are enough methods to find new ideas. Which of the methods to choose depends on the initial conditions of the task and the composition of the participants. We have reviewed some of them and would like you test their effectiveness during the practical work. The system of formation of readiness of teachers for innovative activity is directed on development at them of need in use of pedagogical innovation in professional activity. It is implemented through the gradual assimilation of psychological, pedagogical, methodological and special knowledge about the peculiarities of the use of innovations in professional activities, integrated into the content of teachers' professional activities and their mastery of skills to use innovations in professional activities. research work of innovative direction.

Список літератури

1. Боно Э. Искусство думать. Латеральное мышление как способ решения сложных задач. Москва : Альпина Паблшер, 2015. 172 с.
2. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
3. Кремень В. Г. Філософсько-освітня діяльність: інноваційні аспекти. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць* / за ред. Василя Кременя та Тадеуша Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 10–26.
4. Мандель Борис Рувимович. Интерактивные занятия в школе: и снова о мозговом штурме. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/interaktivnye-zanyatiya-v-shkole-i-snova-o-mozgovom-shturme>.
5. Юрчук О. І. Застосування ділової гри як інноваційного методу навчання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7 (1). С. 303–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%281%29_35.

References:

1. Bono, E. (2015). *Iskusstvo dumat'. Lateral'noe myshlenie kak sposob reshenija slozhnyh zadach* [The art of thinking: lateral thinking as a way to solve complex problems]. Moscow, Al'pina Publisher, 172 p.
2. Saukh, P. Yu. (ed.) (2011). *Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektivy: monohrafiia* [Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr, ZhSU Ivan Franko Publishing House, 444 p.
3. Kremen, V. H. (2012). *Filosofsko-osvitnia diialnist: innovatsiini aspekty* [Philosophical and educational activity: innovative aspects]. *Stanovlennia i rozvytok naukovo-pedahohichnykh shkyl: problemy, dosvid, perspektivy* [Formation and development of scientific and pedagogical schools: problems, experience, prospects]. Zhytomyr, ZhSU I. Franko Publishing House, pp.10–26
4. Mandel', B. R. *Interaktivnye zanjatija v shkole: i snova o mozgovom shturme* [Interactive classes at school: and again about brainstorming]. Available at : <https://cyberleninka.ru/article/n/interaktivnye-zanyatiya-v-shkole-i-snova-o-mozgovom-shturme>.

5. Yurchuk, O. I. (2018). *Zastosuvannia dilovoi hry yak innovatsiinoho metodu navchannia maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity* [Application of business game as an innovative method of teaching future educators of preschool institutions]. *Innovatyka u vykhovanni* [Innovation in education], vol. 7 (1), pp. 303–312. Available at : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7 %281 %29_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%281%29_35).

Дата надходження рукопису 15.04.2021

Мета статті — проаналізувати нові підходи в системі освіти, нове педагогічне мислення та нове ставлення вчителя до своєї діяльності, результатом якої є виховання «інноваційної людини».

Методи. Основні наукові результати були отримані за допомогою комплексу загальнонаукових методів дослідження, а саме: систематизації та узагальнення, теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати. На сучасному рівні розвитку цивілізації особливу роль відіграє інноваційний потенціал суспільства, якому потрібні люди, здатні систематично і конструктивно мислити, швидко знаходити необхідну інформацію, приймати адекватні рішення та створювати нові ідеї в різних сферах знань. Це, у свою чергу, формує соціальне замовлення на нові підходи в системі освіти, нове педагогічне мислення та нове ставлення вчителя до своєї діяльності, результатом якої є виховання «інноваційної людини». Ідеї випускників української школи щодо свого майбутнього пов'язані з особистою діяльністю, підприємництвом та індивідуальною творчістю, сприймаються та оцінюються через діапазон понять «успіх у кар'єрі», «результативність», «високий рівень доходу». Соціально та економічно невдалі предмети перестають бути еталоном виховного ідеалу, вектор моральної орієнтації розвивається у напрямку посилення поваги до людини, до компетентної особи. Навчальний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснює існуючий педагогічний склад, який здебільшого реалізує свою професійну діяльність на основі давно сформованих зразків сприйняття діяльності та поведінки. Вони свідомо чи несвідомо транслиують ідеологічні, соціально-культурні установки, які не мають значення для молоді, зосереджуючись на своїх уподобаннях та поведінкових стереотипах. Впровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого навчання є необхідністю, відповіддю на існування проблемного поля освітніх модифікацій, незворотність якого зараз очевидна для всіх. Перехід від підходу, заснованого на знаннях, до компетентнісного, в якому теоретичні знання стають не головною метою навчального процесу, а засобом забезпечення успіху людини у вибраній нею сфері діяльності, задекларовано у всіх державних освітніх документах. Але в рутині та фактичному визначенні поведінки сучасних мотиваційних установок багато з них часто не хочуть слухати думки інших, відображають недоліки, помилки, не готові витратити час на розробку більш ефективних форм роботи, заохочувати учнів, щоб поліпшити якість навчання, не завжди готові до творчості та інновацій. Методів досить, щоб знайти нові ідеї. Який із методів вибрати, залежить від початкових умов завдання та складу учасників. Ми розглянули деякі з них і хотіли б, щоб ви перевірили їх ефективність під час практичної роботи.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційне мислення, освітні модифікації.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВНОГО ПРОСТОРУ

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-30-39

УДК 811.111'42'38

**Герасименко О. Ю.,
асистент**

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна,;
e-mail: gerasimenko_ou@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0539-1165

ПОТРАКТУВАННЯ ДИСКУРСУ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ДУМЦІ

**Herasymenko O. Yu.,
Assistant Professor**

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: gerasimenko_ou@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0539-1165

DISCOURSE INTERPRETATION AND ITS CHARACTERISTICS IN LINGUISTIC THOUGHT

***Мета статті** — дослідити походження феномену «дискурс» у лінгвістиці, проаналізувати різноманітні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення цієї дефініції, виявити його основні специфічні характеристики та навести власне трактування цього складного комунікативного явища.*

***Методи.** Основні наукові результати отримані з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу, систематизації та узагальнення наукової літератури, індукції, дедукції (для виявлення підходів до розуміння сутності дискурсу та його характеристик).*

***Результати.** Визначення поняття «дискурс» являє значні складності через те, що цей феномен опинився на стику цілого ряду наукових дисциплін, таких як лінгвістика, антропология, соціологія, філософія, соціо- та психолінгвістика та ін. Проте завдяки зусиллям сучасних науковців різних галузей науки теорія дискурсу оформлюється як самостійна дисциплінарна галузь. У статті розглядається проблема складності та багатогранності поняття «дискурс» крізь призму різноманітних підходів з виявленням особливостей кожного з них. Розглядаються основні тенденції вживання феномену «дискурс» з точки зору системного, формального та функціонального підходів. У результаті дослідження виявлено, що у сучасних гуманітарних дослідженнях дискурс розглядається, з одного боку, як зв'язна послідовність мовних одиниць, що створюється мовцем для слухача в певний час, у певному місці, з певною метою, а з іншого — як складне комунікативне явище, усну мовленнєву дію, враховуючи соціальний контекст, який інформує про учасників комунікації та характеризує їх, а також процеси виробництва й сприйняття повідомлення.*

Представлено різні підходи до розуміння дискурсу: комунікативний, структурно-синтаксичний, соціально-прагматичний та структурно-стилістичний. Дефініція «дискурс» розглянута у зв'язку з такими поняттями, як «мовлення» та «текст», визначено їхні відмінності та подібність. Досліджено різні класифікації типів дискурсу.

Автором здійснено спробу власного трактування такої термінологічної одиниці як дискурс у вузькому та широкому значенні.

Ключові слова: дискурс, текст, мовлення, мовна одиниця, комунікативна діяльність.

Постановка проблеми. Філологія як наука гуманітарна, на відміну від точних наук, допускає множинність визначень того самого поняття. Дискурс — це складний феномен, вивченню якого протягом другої половини ХХ ст. присвятили себе багато вчених, які працювали у сферах філософії, соціології, психології, лінгвістики і т. ін. Бурхливий розвиток наукових галузей, так чи інакше пов'язаних із питаннями дискурсу, призвів до значної розбіжності думок всередині наукового співтовариства. Оскільки визначення досліджуваного явища має першорядну важливість для наукового дослідження, але далеко не завжди окремо обговорюється дослідниками, в нашій статті ми вважаємо за необхідне розглянути деякі з визначень поняття «дискурс», що склалися у лінгвістичній думці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці не існує загальноновизнаного й однозначного визначення терміна «дискурс», оскільки він є об'єктом вивчення багатьох наукових дисциплін. Незважаючи на тривалі дослідження в галузі дискурсу, інтерес до цього явища не є вичерпним, оскільки саме поняття «дискурс» не має чітких меж. Цей комунікативний феномен розглядався крізь призму системного підходу такими науковцями, як В. фон Гумбольдт, О. Потебня, І. Срезневський, І. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр. Попередниками функціонального підходу до розуміння «дискурсу» були О. Пешковський, О. Потебня, С. Кацнельсон, Е. Сепір, О. Есперсен. Проблема трактування дискурсу знайшла відображення у працях М. Стаббса, Д. Шифріна, американського лінгвіста З. Харріса та Т. ван Дейка, швейцарського дослідника П. Серіо, вітчизняних науковців Т. Радзієвської, М. Макарова, І. Шевченко, О. Морозова, Г. Почепцова та ін.

Мета статті — обґрунтування багатозначності дефініції «дискурс» у лінгвістичній думці крізь призму підходів вітчизняних та зарубіжних науковців й аналіз специфічних рис та типів цього складного комунікативного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, дискурс є центральним моментом життя людини у мові, того, що вчений Б. Гаспаров номінує мовним існуванням: «Усілякий акт вживання мови — будь то твір високого мистецтва чи швидкоплинна репліка у діалозі — втілює частку потоку людського досвіду, який безперервно рухається. У цій якості він вбирає в себе унікальний збіг обставин, при яких він був створений» [4, с. 8]. Серед таких обставин вчений виокремлює комунікативний намір, взаємовідносини автора і адресата, значущі та випадкові обставини, «загальні ідеологічні риси та стилістичний клімат епохи в цілому, конкретного середовища й конкретних особистостей, кому повідомлення прямо чи опосередковано адресовано, зокрема жанрові та стильові риси як самого повідомлення, а також тієї комунікативної ситуації, в яку воно включається, множинність асоціацій з попереднім досвідом, що так чи інакше потрапили в орбіту цієї мовної дії» [4, с. 10].

Як одне із ключових понять сучасних гуманітарних знань дискурс досліджується філософією, семіотикою, соціальною психологією, теорією штучного інтелекту, етнографією, літературознавством, теорією комунікації, а також різними напрямками лінгвістики. Серед лінгвістичних напрямків, які займаються студіюванням дискурсу, виокремлюють теорію мовленнєвого акту, соціолінгвістику, етнографію, прагмалінгвістику, конwersаційний аналіз та варіативний аналіз. Зазначений міждисциплінарний характер цього поняття зумовлює надзвичайно широке трактування

цієї термінологічної одиниці у роботах дослідників. Отже, значеннєвий обсяг цього поняття варіюється залежно від загальної перспективи пошуку епіместичної домінанти і зумовлений суттєвими змінами в процесі інтерпретації ролі мови в житті суспільства.

Початок «наукової біографії» терміна «дискурс» сягає античних часів. Понад дві тисячі років у Древньому Римі цим поняттям означали бесіди (діалоги, мовлення) вчених. Уже в XIX ст. цей термін стає полісемічним і поширюється також на мовлення широкого загалу.

«Найстаріше» визначення слово «дискурс» має у французькій мові й означає — «діалогічне мовлення». У словникові німецької мови Я. Гримма 1860 р. вказані такі його семантичні параметри:

- 1) діалог, бесіда;
- 2) мовлення, лекція.

Початок розробок теоретичних положень про дискурсивну практику вже датується мовознавчими й філософськими дослідженнями XVII — XIX ст. Так, видатний французький вчений Ф. де Сосюр визначає дискурс як «мовне висловлення в акті функціонування» та інтерпретує його у перспективі загальної характеристики мови, характеристики її абстрактних одиниць, асоціативних зв'язків, механізмів мовної еволюції. Він робить спробу дослідити сутність дискурсу, зауважуючи, що «мову створено лише у перспективі дискурсу, але що ж відрізняє дискурс від мови або що саме у певний момент дозволяє сказати, що мова починає діяти як дискурс?», намагаючись визначити останню через механізм перетворення мовного значення *in absentia* в мовленнєве значення *in praesentia* [13, с. 118].

Як лінгвістичний термін поняття «дискурс» набуває поширення у 50-ті рр. XX ст. після публікації статті американського лінгвіста З. Харріса «Аналіз дискурсу», в якій вчений номінує дискурсивну практику методом аналізу зв'язного мовлення, призначеним для виведення дескриптивної лінгвістики за межі одного речення в певний момент часу і для співвіднесення мови та культури [18, с. 12–18].

Лінгвістичний енциклопедичний словник трактує дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними — прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, розглянутий в контексті подій; мовлення, розглянуте як цілеспрямований, соціальний акт, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [7, с. 136].

Д. Шифрін виокремлює три підходи до поняття «дискурс». Перший підхід визначає дискурс як два або декілька речень, пов'язаних між собою за змістом. Цей підхід здійснюється з позицій формально чи структурно орієнтованої лінгвістики. Другий підхід визначає обумовленість аналізу функцій дискурсу: вивченням функцій мови у широкому соціокультурному контексті. Він дає функціональне визначення дискурсу як «будь-якого вживання мови». Третій підхід визначає дискурс як висловлювання і наголошує на взаємодії форми та функцій. У цьому випадку дискурс визначається не як примітивний набір ізольованих одиниць мовної структури «більших за речення», а як цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць вживання мови [19, с. 83–90].

М. Стаббс визначає три основні характеристики дискурсу. Перша полягає в тому, що за своєю організацією дискурс є інтерактивним, тобто діалогічним. Завдяки другій характеристиці ми розуміємо, що в аспекті змісту дискурс пов'язаний з використанням мови у соціальному контексті. Також треба зазначити, що у формальному відношенні дискурс — це одиниця мови, що перевищує за обсягом речення [20, с. 189].

Розуміння дискурсу Л. Макаровим перегукується з підходами М. Стаббса та Д. Шифріна. Він визначає формальну, функціональну та ситуативну інтерпретації як основні координати, на які слід опиратися при розв'язанні проблеми визначення терміна «дискурс».

Швейцарський лінгвіст Патрик Серіо вирізняє вісім значень терміна «дискурс»:

- 1) еквівалент поняття «мовлення»;
- 2) одиниця, що за розмірами перевищує фразу;
- 3) вплив висловлювання на його адресата з урахуванням мовної ситуації;
- 4) бесіда як основний тип висловлювання;
- 5) мовлення з позиції мовця на противагу оповіді, яка таку позицію не враховує;
- 6) вживання мовних одиниць, їх мовленнєва актуалізація;
- 7) соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань (напр. політичний дискурс);
- 8) теоретичний конструкт, призначений для вивчення умов продукування тексту [14, с. 190].

Видатні лінгвісти Є. Переверзев та Е. Кожем'якін пропонують розуміти дискурс як «здійснену в певних історичних і соціальних рамках, особливим чином організовану і тематично сфокусовану послідовність висловлювань, рецепція яких здатна вплинути на моделі суб'єктивного досвіду людини, його внутрішню репрезентацію світу, переконання і поведінку» [10, с. 45–47].

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок від концепції Е. Бенвеніста, де були розмежовані план розповіді та план дискурсу — мови, що привласнюється мовцем. У науковому доробку Е. Бенвеніста визначена насамперед концептуально-дискурсивна теорія. Французький мовознавець чітко диференціював статичний план розповіді та динамічний план дискурсу, визначав дискурс як «будь-яке висловлення, що зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника» [2, с. 276–279].

В. Чернявська, узагальнюючи трактування дискурсу у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, зводить його до двох основних типів. До першого типу можна віднести дискурс як конкретну комунікативну подію, яка є зафіксованою в письмових текстах та усному мовленні, що здійснюється в конкретному когнітивно та типологічно обумовленому комунікативному просторі. В іншому випадку, «дискурс» визначається як сукупність тематично співвіднесених текстів [16, с. 14].

Як бачимо, у сучасній лінгвістиці дискурс трактується неоднозначно. При цьому заслугоує на увагу виокремлення декількох підходів щодо визначення дискурсу.

1. Комунікативний (функціональний) підхід: дискурс як вербальне спілкування (мова, вживання, функціонування мови), або як діалог, або як бесіда, тобто тип діалогічного висловлювання, або як мова з позиції того, хто говорить в протилежності оповіді, яка не враховує таку позицію. У межах комунікативного підходу термін «дискурс» трактується як «певна знакова структура, яку робить дискурсом її суб'єкт, об'єкт, місце, час, обставини створення» [20, с. 9].

2. Структурно-синтаксичний підхід: дискурс як фрагмент тексту, тобто утворення вище рівня речення (надфразова єдність, складне синтаксичне ціле, абзац). Дискурс визначається як два або декілька речень, що знаходяться у смисловому зв'язку один з одним, при цьому зв'язність розглядається як одна із основних ознак дискурсу.

3. Структурно-стилістичний підхід: дискурс як нетекстова організація мови, яка характеризується нечітким діленням на частини, переважанням асоціативних зв'язків, ситуативністю, високим рівнем контекстності, стилістичною специфікою.

4. Соціально-прагматичний підхід: дискурс як текст, занурений у ситуацію спілкування, у життя, або як соціальний чи ідеологічно обмежений тип висловлювань, або як «мова в мові», але наведений у вигляді окремої соціальної одиниці, що має свої тексти.

Зазначена вище класифікація дозволяє зробити висновок, що природа дискурсу потрійна: одна його сторона звернена до прагматики, до типових ситуацій спілкування, інша — до процесів, які відбуваються у свідомості учасників спілкування, й до характеристик їх свідомості, а третя — власне до тексту.

Дискурс осмислюється в нерозривному зв'язку з такими поняттями, як «мовлення» і «текст». На початку 70-х рр. XX ст. Г. Відоусен здійснив спробу диференціювати зазначені терміни «дискурс» і «текст» за допомогою включення категорії ситуації. «Дискурс» трактувався вченим як «текст плюс ситуація», а «текст», відповідно, — як «дискурс мінус ситуація».

Деякі сучасні вчені, зокрема Г. Почепцов, Г. Кресс, Р. Ходж, вважають, що текст і дискурс можна розглядати як речення, так і як висловлювання: речення — в значенні звичайного елемента структури, проте як висловлювання поєднує в собі речення та соціальний контекст його використання. Текст і дискурс дублюють ці відносини на вищому рівні. Українські лінгвісти І. Шевченко та О. Морозова дотримуються думки, що визначення висловлювання як речення в соціальному контексті стирає різницю між висловлюванням і дискурсом, при цьому надмірно розширюючи його межі [17, с. 105 – 118].

Дослідник Г. Солганік визначає дискурс як текст, взятий у його взаємовідносинах із життям та соціальними й психологічними характеристиками мовців, з подієвим текстом. У терміні «дискурс» підкреслюється процесуальність мовленнєвої дії, при цьому текст є тільки результатом, частиною процесу.

Дискурс як комунікативне явище – це проміжна ланка між мовою як вербальним спілкуванням, як діяльністю, з одного боку, і конкретним текстом, зафіксованим у ході спілкування з іншого. Іншими словами, дискурс слід розуміти як когнітивний процес, пов'язаний з реальним виробництвом мови, зі знанням мовного твору, а текст — як кінцевий результат процесу мовленнєвої діяльності, яка втілює собою певну закінчену форму. Таке протиставлення реального говоріння, його результату призводить до усвідомлення того, що текст може трактуватися як дискурс тільки тоді, коли він реально сприймається і потрапляє в поточну свідомість індивіда, який його сприймає.

М. Макаров вважає синонімічними, взаємозамінними терміни «текст» і «дискурс» (відомо, що спільними ознаками тексту і дискурсу виступають завершеність, цілісність, зв'язність, модальність, інтенційність, засіб та сфера функціонування). Проте вчений диференціює їх за такими опозиційними параметрами, як структурність — функціональність, продукт — процес, статичність — динамічність. Дискурс співвідноситься з текстом, як висловлення з реченням, фонема зі звуком, морф із морфемою. Зрозуміло, що мовленнєві одиниці (дискурс, висловлення), не маючи емпіричної субстанції, реальної матеріальної маніфестації, є ширшими в потенційній здатності реалізувати комунікативні потреби мовців, відобразити їх ментальний світ [9, с. 83–90].

Текст, на думку Литвиненко, виступає «серцевиною» дискурсу. Коли текст потрапляє в потік свідомості людини, яка його сприймає, він стає дискурсом і віддзеркалює процес мовлення. Дискурс — це своєрідна динамічна модель тексту, текстова комунікація, яка пов'язана з комунікативною діяльністю суб'єкта [8, с. 11–12].

Відома дослідниця А. Варшавська запроваджує поняття «дискурс-текст» і трактує дискурс як процес мовного мислення, а текст — як результат або продукт цього процесу [3, с. 71].

Тріада «текстотворення — текст — текстова комунікація», за визначенням Т. Радзівської, має «спільний знаменник» — поняття «дискурс», що відбиває як онтологічний, так і епістемічний аспекти зазначених понять у комплексі [12, с. 458].

У «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» зазначається про те, що термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не застосовується до давніх та інших текстів, зв'язки яких із живим життям безпосередньо не відновлюються [7, с. 136–137].

Т. ван Дейк визначає дискурс як комунікативну подію (складну єдність мовної форми, значення та дії), відтворену учасниками спілкування; подію, в якій задіяна не лише мова у її фактичному використанні, але й ті ментальні процеси, які неминуче супроводжують процес комунікації [5, с. 153–157].

К. Серажим розуміє дискурс як складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» — екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо). Дискурс — це, образно кажучи, життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, яку ми отримуємо з цього тексту, і нашого знання про обставини, спонуки його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого індивідуального «Я» [13, с. 53].

Слідом за українським дослідником Ф. Бацевичем розглядаємо дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя»; залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [1, с. 12–13].

У процесі вивчення дискурсу виникає питання про його типологію. Значна кількість типологій дискурсу, в умовах сьогодення пояснюється М. Макаровим відсутністю певної чіткої логіки при вибудові класифікацій та недостатністю емпіричного матеріалу [9, с. 90].

Кожний тип дискурсу визначається набором правил, виконання яких він вимагає, і протікає в певній соціальній сфері. При дослідженні типології дискурсу основним завданням є опис структур, притаманних дискурсу певного виду. До провідних критеріїв виокремлення типів дискурсу, за І. Шевченко і О. Морозовою, відносяться ті, що пов'язані з категоріями дискурсу та можуть бути розрізнені у термінах формальних, функціональних, змістовних критеріїв. Отже, увесь загал дискурсу можна логічно розділити за тим чи іншим критерієм [17, с. 24].

Як зазначає С. Тюріна, основними критеріями диференціації типів дискурсу є ступінь формальності спілкування, а також протиставлення усного й письмового дискурсу [15]. За типом носія інформації виокремлюють такі різновиди сучасного дис-

курсу, як радіопередача, друкований дискурс, телефонна розмова, листування електронною поштою, спілкування в інтернеті [15].

За способом спілкування розрізняють інформативний і фасцинативний дискурси, змістовний і фактичний, серйозний і несерйозний тощо. За каналом спілкування – усний і письмовий, контактний і дистанційний, віртуальний і реальний типи дискурсу [6, с. 215]. За умов різних загальних настанов, комунікативних принципів реалізується аргументативний, конфліктний та гармонійний типи дискурсу. За соціально-демографічними критеріями виокремлюються: дитячий, підлітковий, чоловічий, жіночий, дискурс мешканців міста та села тощо.

Деякі вчені, наприклад В. Червоних, вважають, що на статус дискурсу можуть претендувати лише національні дискурси, як от англійський, український тощо.

Російський мовознавець В. Карасик диференціює два особливих типи дискурсу з позиції соціолінгвістики: персональний (індивідуально-орієнтований) і інституційний (статусно-орієнтований) дискурс. У першому мовець виступає як особистість зі своїм багатим внутрішнім світом, а в другому — як представник тієї або іншої соціальної групи [6, с. 237].

Персональний дискурс, на думку вченого, має два різновиди: побутове й буттєве спілкування. Специфіка побутового спілкування детально відображена в дослідженнях усного мовлення. У буттєвому дискурсі спілкування переважно монологічне й наведене творами художньої літератури.

В інституційному дискурсі спілкування відбувається в певних рамках статусно-рольових відносин і виокремлюється на підставі двох ознак: мета та учасники спілкування [6, с. 239], за якими В. Карасик виокремлює такі типи інституційного дискурсу, як політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний, зауважуючи, що цей список можна змінити або розширити, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного та не можуть розглядатися як однорідні явища [6, с. 240].

У своїй класифікації дискурсу Г. Почепцов виокремлює теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері паблік рілейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси [11, с. 302].

Таке різноманіття класифікацій є позитивним фактором. Класифікаційні розходження у більшості випадків є не взаємовиключними, а взаємодоповнювальними через дії принципу невизначеності, а типологія дискурсу обирається дослідником згідно з потребами конкретного аналізу, оскільки у реальному спілкуванні типи й підтипи дискурсу здебільшого накладаються один на одного.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що теорія дискурсу і його типологія вже тривалий час розробляються лінгвістами, досі не існує універсального визначення цього поняття, яке б включало всі його аспекти, та не розроблено уніфікованої системи критеріїв класифікації його різновидів. Майбутній інтерес дослідників буде спрямований на розв'язання цих проблем, вивчення особливостей окремих типів дискурсу та здійснення їх порівняльного аналізу.

На основі вищезгаданих дефініцій поняття «дискурс», ми можемо припустити, що дискурс (у вузькому розумінні) — це зв'язна послідовність мовних одиниць, створена мовцем для слухача в певний час, у певному місці, з певною метою. Ми розуміємо поняття «дискурс» ширше, як складне комунікативне явище, як усну мовленнєву дію, враховуючи соціальний контекст, що дає відомості про учасників комунікації та їхні характеристики, а також процеси виробництва й сприйняття повідомлення.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1975. 446 с.
3. Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка: (на материале современного английского языка). Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1984. 135 с.
4. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.
5. Дейк Т. А. Стратегии понимания связного текста. Вып. 13. Москва : Прогресс, 1978. С. 259–336.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. Энциклопедия, 1990. 685 с.
8. Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс : монографія. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. 304 с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
10. Переверзев Е. В. Политический дискурс: многопараметральная модель. *Вестник ВГУ, серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. Белгород. 2008. 76 с.
11. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. 656 с.
12. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст — Соціум — Культура — Мовна особистість : монографія. Київ : Інформативно-аналітичне агентство, 2010. 491 с.
13. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : монографія. Київ, 2002. 392 с.
14. Серио П. Как читают тексты во Франции. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / пер. с фр. и португ. Ю. С. Степанова. Москва : Прогресс, 1999. 416 с.
15. Тюрина С. Ю. Дискурс как объект лингвистического исследования. URL : <http://www.vfnglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc> (дата обращения 27.04.2021 р.)
16. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований. Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. Санкт-Петербург : С.-Петербург. гос. университет экономики и финансов, 2001. С. 11–22.
17. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія. Харків : Константа, 2005. С. 105–118.
18. Harris Z. *Discourse Analysis*. Linguistic Society of America, 1952. 30 p.
19. Schiffrin D. *Approaches to Discourse*. Oxford, 1994. 117 p.
20. Stubbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago: University of Chicago Press, 1983. 272 p.

References

1. Batsevych, F. S. (2010). *Narysy z linhvistychnoi prahmatyky* [Essays on linguistic pragmatics]. Lviv, PAIS Publ., 336 p.
2. Benvenist, E. (1975). *Obshchaya lingvistika* [General linguistics]. Moscow, Progress Publ., 446 p.
3. Varshavskaya, A. I. (1984). *Smyslovye otnosheniya v strukture yazyka: (na materiale sovremennogo anglijskogo yazyka)* [Semantic relations in the structure of the language: (based on the material of modern English)]. Leningrad, LGU Publ., 135 p.

4. Gasparov, B. M. (1996) *Yazyk, pamiat, obraz. Lingvistika yazykovogo sushchestvovaniia* [Language, memory, image. Linguistics of language existence]. Moscow, Novoe Literaturnoe Obozrenie Publ., 352 p.
5. Deik, T. A. (1978). *Strategii ponimaniya svyaznogo teksta* [Strategies for understanding coherent text], vol. 13. Moscow, Progress Publ., pp. 259–336.
6. Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoij krug: lichnost', koncepty, diskurs* [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd, Peremena Publ., 477 p.
7. Yartseva, V. N. (1990). *Lingvisticheskij ehnciklopedicheskij slovar'* [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Moscow, Sov. Ehnciklopediya Publ., 685 p.
8. Lytvynenko, N. P. (2009). *Ukrainskyi medychnyi dyskurs* [Ukrainian medical discourse]. Kharkiv, Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo Publ., 304 p.
9. Makarov, M. L. (2003). *Osnovy teorii diskursa* [Foundations of Discourse Theory]. Moscow, Gnozis Publ., 280 p.
10. Pereverzev, E. V. (2008). *Politicheskij diskurs: mnogoparametral'naya model'* [Political discourse: a multi-parameter model]. *Vestnik VGU, seriya: lingvistika i mezhkul'turnaya komunikaciya* [Bulletin of VSU, series: linguistics and intercultural communication]. Belgorod, 76 p.
11. Pochepcov, G. G. (2001). *Teoriya komunikacii* [Communication theory]. Moscow, Refl-buk Publ., Kiev, Vakler Publ., 656 p.
12. Radziievska, T. V. (2010). *Narysy z kontseptualnoho analizu ta linhvistyky tekstu. Tekst — sotsium — kultura — movna osobystist* [Essays on conceptual analysis and text linguistics. Text — Society — Culture — Linguistic personality]. Kyiv, Informatyvno-Analitychne Ahentstvo Publ., 491 p.
13. Serazhym, K. S. (2002). *Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshche: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist* [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architecture, variability]. Kyiv, 392 p.
14. Serio, P. (1999). *Kak chitayut teksty vo Francii. Kvadratura smysla. Francuzskaya shkola analiza diskursa* [How Texts Are Read in France. Squaring of meaning. French School of Discourse Analysis] [Yu. S. Stepanova, Trans.]. Moscow, Progress Publ., 416 p.
15. Tyurina, S. Yu. *Diskurs kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya* [Discourse as an object of linguistic research]. Available at : <http://www.vfnglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>. (Accessed 27 April 2021).
16. Chernyavskaya, V. E. (2001). *Diskurs kak ob'ekt lingvisticheskikh issledovanij* [Discourse as an object of linguistic research]. *Tekst i diskurs. Problemy ehkonomicheskogo diskursa* [Text and discourse. Problems of economic discourse]. St. Petersburg, Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet ekonomiki i finansov Publ., pp. 11–22.
17. Shevchenko, I. S. (2005). *Kohnityvno-prahmatychni doslidzhennia dyskursu. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen* [Cognitive-pragmatic preliminaries to discourse. Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv, Konstanta Publ., pp. 105–118.
18. Harris, Z. (1952). *Discourse Analysis*. Linguistic Society of America, 30 p.
19. Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford, 117 p.
20. Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago, University of Chicago Press Publ., 272 p.

Дата надходження рукопису 25.04.2021

Objective. The objective of the article is to investigate the origin of the phenomenon of “discourse” in linguistics, to analyze the various approaches of domestic and foreign

scholars in order to define this definition, to identify its main specific characteristics and to present author's own interpretation of this complex communicative phenomenon.

Methods. The main scientific results are obtained using a set of general scientific and special research methods, such as: analysis, systematization and generalization of scientific literature, induction, deduction (to identify approaches to understand the essence of discourse and its characteristics).

Results. The definition of "discourse" presents significant difficulties due to the fact that this phenomenon is at the intersection of a number of scientific disciplines, such as linguistics, anthropology, sociology, philosophy, socio- and psycholinguistics and so on. However, due to the efforts of modern scientists in various fields of science, the theory of discourse is formed as an independent disciplinary field. The article considers the problem of complexity and versatility of the concept of "discourse" through the prism of various approaches to identify the features of each of them. The main trends in the use of the phenomenon of "discourse" in terms of systemic, formal and functional approaches are considered. The study assumes that in modern humanities research discourse is considered, on the one hand, as a coherent sequence of language units created by the speaker for the listener at a certain time, in a certain place, with a certain purpose, and on the other hand, as a complex communicative phenomenon, an oral speech action, taking into account the social context, which informs about the participants of communication and characterizes them, as well as the processes of production and perception of the message.

Different approaches to understanding discourse are presented: communicative, structural-syntactic, social-pragmatic and structural-stylistic. The definition of "discourse" is studied in connection with such concepts as "speech" and "text", their differences and similarities are stated. Different classifications of discourse types are analyzed.

The author attempts to interpret such a terminological unit as "discourse" in the narrow and broad sense.

Key words: discourse, text, speech, speech unit, communicative activity.

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-40-48

УДК 811: 2 81'373.2

Жужгіна-Аллахвердян Т. М.,
д-р філолог. наук,
професор

Горлівський інститут іноземних мов ДВН
«Донбаський державний педагогічний
університет», м. Бахмут, Україна,
e-mail: t.allakhverdian@forlan.org.ua
ORCID: 0000-0002-5953-4424

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЙКОНІМІВ ТА УРБАНОНІМІВ У ЕПІЧНОМУ НАРАТИВІ

Zhuzhgina-Allahverdian T. N.,
Grand PhD in Philological sciences
Professor

Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE
“Donbass State Pedagogical University”,
Bakhmut, Ukraine,
e-mail: t.allakhverdian@forlan.org.ua
ORCID: 0000-0002-5953-4424

FUNCTIONING OF OYCONYMS AND URBANONYMS IN AN EPIC NARRATIVE

***Мета статті** — дослідити принципи та особливості функціонування в епічному наративі ойконімії та урбанонімії як частини лексико-семантичної системи мови.*

***Методи.** У дослідженні було використано ономастичний метод, екстралінгвістичний, лексико-семантичний аналіз, когнітивно-семантичний та структурно-парадигматичний метод, за допомогою якого досліджується ойконімічно-урбанонімічна парадигма й ключові функції міських найменувань в епічному та пісенно-баладному наративі.*

***Результати.** У історичних жанрах, що виникли під впливом давнього епосу, баладно-пісенної народної творчості, а також літописно-хронікальної літератури, протягом століть складався характерний урбаністичний топонімікон. У даній статті увага приділяється ойконімії та урбанонімії, їх ролі у билинному та пісенно-баладному наративі, їх значенню у формуванні образу епічної події, який у епосі є важливішим, ніж хронологічна точність, бо в ньому епічний час підпорядкований художньо-історичній образній проблематиці. Цим наратив середньовічного епосу відрізняється від хронікального, літописного наративу, в якому подія має бути обов'язково датованою та задокументованою. У билинній епіці топонімія має ознаки старовинної культури, виконує функцію географічного маркера, позначає координати середньовічного локусу, але й виступає в якості поетоніму (символу). Так само й у баладно-пісенному жанрі ім'я одночасно функціонує як образ і як дейкис, що вказує на історичний факт, який саме й виступає в якості хронологічного маркера, точки відліку дії. Локативні імена, часом маловідомі або зовсім невідомі, зберігають функцію топонімічних і ойконімічних концептів. Відомі топоніми виступають в якості художніх символів, підтверджують історичні факти, батальні сцени і т. ін., з'являються в історико-географічних, ландшафтно-географічних описах, вказують на політико-економічні, торговельні, культурні, особисті відношення, навіть виконують функцію документалізації події, прив'язаної до топосу епохального значення. У такому історико-літературному контексті закономірний дослідницький інтерес до ойконіміїв та урбаноніміїв, що окреслюють особливий історико-дискурсивний простір та формують лексико-семантичне поле, у якому міський топонім може виступати в якості ключової або додаткової номінації, денотата або конотата. Саме ці останні задають ліричну тональність і створюють особливу атмосферу, в якій історична подія стає подією літературною та поетичною.*

Ключові слова: топоніми, ойконіми, урбаноніми, екстралінгвістичний фактор, епічний нарратив, символ, урбаністичний ареал.

Постановка проблеми. У цій статті топонімія та ойконімія розглядаються в межах художнього тексту, в центрі якого стоять реальні історичні події, тому особлива увага приділяється проблемі документалізації і топонімічної конкретизації оповіді — тенденції давньої, пов'язаної з міфологією, епосом та епічним нарративом. Аналіз способів функціонування топонімії, ойконімії та урбанонімії в билинному і баладно-пісенному жанрах виконується з опорою на традиційну класифікацію А. В. Суперанської і Н. В. Подільської та з урахуванням розробок останнього десятиліття. Ойконіми та урбаноніми розглядаються лінгвістами, з одного боку, як велика група назв історико-культурних та географічних об'єктів, пов'язаних з діяльністю людини, з іншого, — як частина лексико-семантичної системи мови, на яку активно впливають екстралінгвістичні чинники, як то: категорії часу і простору, культурно-історичний контекст, індивідуальність номінатора [8, с. 121–122], специфіка суб'єктності та об'єктності в процесі утворення ойконімів та урбанонімів. Під урбанонімами розуміють сукупність всіх назв внутрішньоміських об'єктів, як нині існуючих, так і використовуваних в попередні епохи [8, с. 121–122; 9]. До них відносять «назви лінійних (вулиць, провулків, проспектів, проїздів, тупиків, ліній тощо), територіальних (площ, скверів, парків, ринків, районів, ставків і т. п.) і масштабних об'єктів (церков, костьолів, монастирів, кінотеатрів, готелів, кафе, пам'ятників тощо)» [8, с. 121–122; 9]. Етимологія ойконімів вивчається з опорою на роботи А. Соболевського, М. Фасмера, С. Роспанда [11, с. 103–110], М. Ююкіна [13, с. 65–84].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки ономастичні дослідження досягли значного розвитку і були істотно доповнені, набули значення розвідки в галузі топоніміки, ойконіміки та урбаноніміки. За традицією дослідники звертаються до історичних документів, щоденників мандрівників XVI — XIX ст., а також творів, що стоять біля витоків системного підходу у вивченні топонімів. Ономастичні свідоцтва, наявні в художніх текстах і літературних пам'ятках, на жаль, лише частково можна розглядати як історичні документи, бо вони, скрашені вимислом, не надають можливості точно реконструювати історичне минуле. Але, як художні тексти історичної тематики, вони потребують особливої уваги та вивчення, перш за все з точки зору історико-лінгвістичної та ономастичної, бо надають багатий матеріал для дослідження тексту як ментально-образного простору і являють неоціненні пам'ятки з точки зору лексико-семантичної археології імені. Отже, останнім часом вивчаються історія походження і словотвору історичних топонімів і ойконімів [13, с. 65–84], етимологія регіональних ойконімів [2, с. 159–176] та урбанонімів, поділених за типом об'єкта на лінійні та точечні [12, с. 32–35]; проблеми морфолого-фонетичної варіативності, первинності / вторинності топоніма; атрибути топонімії і ойконімії, як здатних формувати «ойконімічний простір», «в мові певного соціуму певного періоду, обумовлених специфікою етнокультури» [1, с. 17–46; 10, с. 32–35]; структурно-семантичні особливості топонімії у процесі онімізації (перехід загальної назви в ім'я власне) і деномізації імені (перехід власної назви в ім'я загальне), трансформації та трансонімізації (перехід з одного класу або підкласу ономастики в інший) [6, с. 32–35].

Мета статті — дослідити принципи та особливості функціонування в епічному нарративі ойконімії та урбанонімії як частини лексико-семантичної системи мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Топонімія входить в художній простір тексту, формує ономастикон, що включає хрематоніми, ойконіми (назва поселень), урбаноніми (найменування міських об'єктів), ороніміку (назва елементів рельє-

фу), астроніми (зоряні, астрономічні назви). Семантична реконструкція імені включає його етимологічне пояснення, а також розгляд етапів відновлення змісту і значення слова (імені) за допомогою семантико-морфологічного аналізу та відтворення денотативних і конотативних змістів. Особливий дослідницький інтерес викликає етимологія ойконімів, що зустрічаються в літописних текстах і літературних пам'ятниках, у яких викладена «історія народу», «своєрідна інтерпретація ономастичного матеріалу», власна, запозичена з усної народної традиції або «науково скомпільована і оброблена» [11, с. 3]. Ономастикон літературних пам'яток, хронікальних текстів часто помилково сприймається як історичне свідчення, як джерело географічних, топографічних, етнографічних та інших даних, відомостей про об'єкт та суб'єкт.

Щоб уникнути історичних і геополітичних різночитань, необхідні ретельні філологічні та лінгвістичні (ономастичні, морфолого-фонетичні, лексико-семантичні, когнітивні) дослідження численних варіантів онімів, особливостей їх передачі за допомогою слов'янської, латинської, грецької, арабської і т. ін. графічних систем, а також лінгвістичних і етимологічних знань та уявлень літописців і переписувачів текстів. Зміни та помилки, допущені при написанні імен, ускладнюють реконструкцію первісної назви. Для подолання цих труднощів дослідники встановлюють послідовність «варіантів читання назв, як от: Ізяславль — Заславль, Sqteska — Сутескь — Сутеискь, Коростънь — Івъкоростънь, Въздвигень — Зеиждень, Бужскъ — Бозкъ — Божескь, Витебскъ — Видбескь, Збиражъ — Збаражъ і т. ін.» [11, с. 3].

Досить значимою є проблема варіативності оніма. До ряду варіативних онімів належить й топонім «Київ» (давньоруське: Кыевъ, Киевъ), що більшістю дослідників сприймається як похідний від легендарного імені «Кий». У дослідженнях з етимології ойконіма «Київ» (Соболевський, Фасмер, Брун, Беліс, Роспонд) виокремлено декілька типологічних констант найменування: посесивного типу, як «град Кия» (Соболевський, Фасмер); від вихідної форми Кујава, пов'язаної з пракрітським Којава/ковер (Т. Лозинський); від Кујевъ < Кујб, прийнятої ще за часів Нестора (В. Манчак, Т. Лер-Сплавинський) [11, с. 103]. На користь етимології, що має легендарну основу, працюють найбільш вагомими лінгвістичні доводи щодо ойконімів, утворених від антропонімів за допомогою посесивних суфіксів -ін, -ов, -ев (-ев, -ів, -їв).

Слід нагадати, що етимологія пізніх ойконімів пов'язана з їх семантико-морфологічною відбудовою та найчастіше залежить від вибору суфіксів, які поділяють на продуктивні та непродуктивні. Так, продуктивними в ойконімії США вважаються -ville, -polis, City; менш продуктивними називають dale, -grove, -bury, -boro, -field, -land, -vale; -burgh, -burg, -ford [10, с. 34].

Отож, у будь-якому випадку ономастичний простір визначається моделлю світу, яка існує в уяві конкретного народу, в якій зберігаються «елементи колишніх епох» [8, с. 121–122]. Щодо суфіксального способу утворення слів, то однозначно мова йде не про первісне словоутворення, у тому числі онімії (топонімії), а про його оновлення, осучаснення суфіксальним способом за нових соціокультурних обставин та в умовах морфологічного і лексико-семантичного розвитку мов [11, с. 104]. Невипадково деякі дослідники звертають увагу на те, що морфологічна розбудова топонімів за допомогою посесивних суфіксів -ін, -ов, -ев (-ев) була явищем досить пізнім.

У словянській ойконімії найбільш продуктивними вважають посесивні суфікси -ев, -ов, але абсолютизація уявлення часом призводила до етимологічної помилки. «Katowice походять не від kat «палач» або власне Kat; первісна форма Katowice означала kqty «лісові хатини безземельних селян»»; Gniezno сходить не до gniazdo «гніздо, nidus» [11, с. 103]. Krakow називають «фортецею легендарного Крака». Набагато типовішою і безумовно давнішою, як вважає Распонд, є назва вавольського замку у формі

Wawel. Поширеними є посесивні назви міських поселень на -'ev: Васильєв, Юр'єв, утворені від християнських імен Василь, Юрій, вони датуються пізнішою епохою, як і Витичевь (або Выгечевь), Каневь. Ці онімоформи підтверджують продуктивність слов'янських суфіксів -ev (-ov), -in в утворенні ойконімії за часів Древньої Русі. Дослідники навіть говорять про експансію суфікса -ev (-ov) на східнослов'янській території [11, с. 103–104]. Але слід мати на увазі, що такі ойконімічні варіанти є свідченням фонетичної трансформації імен, похідних від більш древніх форм, яка набула значення однією з найпоширеніших словотвірних тенденцій у X ст. — редукції онімічного кореню та ускладненню морфологічної структури. На наш погляд, ця пізня тенденція не заперечує припущенню Ліхачова про походження імені Київ від Кујава <Којава, почерпнутого із арабського джерела.

У билинному тексті ойконімічний простір Києва включає урбанонімічне семантичне поле. Урбаноніми утворюють специфічну міську семіосферу, як «сукупність власних назв, що вживаються в мові даного народу для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів» [8, с. 121–122]. Київ, що за літописами мав братів-близнюків, увійшов в історичний та билинний наратив як «стольний град», який об'єднав навколо себе багато князівств та за метонімічним принципом дав ім'я не тільки місту, а й державності. Про це свідчить так званий «київський цикл» билинного епосу, що склав значну частину зібрання Кирши Данілова, виданого вперше А. Ф. Якубовичем в 10-х рр. XIX ст., а в 1818 р. перевиданого К. Ф. Калайдовичем. Як символ середньовічної держави урбанонім Київ набуває власних ознак імені-репрезентанта, що має зв'язок з конкретною топонімічною сигніфікацією та в деякому сенсі з гіперонімізацією, з абстрактно-узагальненим поняттям, пов'язаним із хронологічно та просторово визначеною історією християнської держави.

Дискурсивна умовність історичних пісень, хронологічна невизначеність билинного сюжету, помилки переписувачів накладають своєрідний відбиток на оригінальний текст, який з часом виправляють і уточнюють. З певною ймовірністю це можна віднести до імені (імен), що сьогодні стають предметом семантико-парадигмального, лінгво-археологічного дослідження. Лінгвістичні методи дозволяють окреслити межі культурно-історичного функціонування найменування, визначити «центр» і «периферію» його дії, що пов'язані з телурократичним топосом (локусом) і легендарною історією [5, с. 15–20]. Окрім своєї соціокультурної та позначальної функції, назва «Київ» використовується для конкретизації художнього локусу, місця дії, епічного центру, в якому зосереджені не тільки головні епічні герої, а й представники маргінальних і заморських топосів. Билинний Київ — «не просто топонім», це символічне ім'я, яке означає «місто взагалі», «пра-місто» і стоїть в одному ряді з іменами «вічних» міст [3, с. 37–39], таких як Афіни, Карфаген, Рим, Царьград, Єрусалим, Москва, Лондон, Париж.

Деякі з цих імен виникли за принципом метонімії та репрезентують не тільки місто, державу та державність, а й історичний період, цивілізацію, територію і т. ін. за рахунок вказівної функції топонімів, таласократичних та телурократичних за походженням. Меншою мірою цю функцію відтворюють інші ойконіми, які не мають вагомого історичного смислу і не набули значення символу середньовічної державності. Репрезентативні власні імена, що позначають географічний об'єкт і водночас мають узагальнювальне значення, складають специфічну частину ономастики, бо виступають як денотати, які в кожному новому художньому тексті набувають специфічних сигніфікативних та конотативних значень, не втрачаючи значення узагальнення (порівняйте: Язык до Киева доведет, Москва слезам не верит, Рим — вечный город, Карфаген должен быть разрушен та ін.)

У билинному київському топоніміконі виділимо сектор «урбанонімів», що дозволяє виявити історичні особливості середньовічної урбанізації та частково виявити специфіку містобудування. Якщо в західноєвропейській баладі за рахунок урбанонімікону можна окреслити міську семіосферу, то в середньовічній билині це зробити складніше, бо урбаноніми тут майже відсутні. Так концептосфера давньоруського топосу та просторові масштаби Києва як центру телурократичної державності рідко звужується до границь ойконімічного та урбанонімічного поля, міського екстер'єру та інтер'єру. В цілому середньовічний міський екстер'єр та інтер'єр в епічному тексті досить умовні, бо семантично слабо марковані. Так у билині «Три года Добрынюшка стольничал» читаємо: «Идет он по широким по улицам, / По частым мелким переулкам, / По горницам стреляет воробушков, / По повалушам стреляет он сизых голубей. / Зайдет в улицу Игнатьевску / И во тот переулок Маринин, / Взглянет ко Марине на широкой двор, / На ее высокия терема» [4, с. 42].

Як бачимо, в билинному тексті урбаноніми нечисленні, їх можна поділити на дві групи:

— урбанонімічні терміни як складові в узагальнювальних епітетних конструкціях без найменувань (по широким по улицам, / По частым мелким переулкам; широкой двор, высокия терема);

— власне урбаноніми (улица Игнатьевска, переулок Маринин).

Наведемо інший приклад із київським локусом в билині «Первая поездка Ильи Муромца в Киев»:

«Приезжает Илья он во Киев-град, / Среди двора княженецкова / И скочил он, Илья, со добра коня, / Привезал коня к дубову столбу. / Походил он во гридню во светлую / И молился он Спасу со Пречистою, / Поклонился князю со княгинею, / На все на четыре стороны» [4, с. 187].

Ця сцена, у якій згадуються «дубовий столб», до якого Ілля прив'язав коня на «княженецковом дворе», та «светлая гридня», в котрій він перш помолився Спасу со Пречистою і лише потім вклонився «князю со княгинею», небагато додає до уявлення про інтер'єрні та екстер'єрні особливості «стольного града», але збагачує знання читача про давньоруські нрави та колорит епохи князя Володимира.

Епічні описи стольного міста в билинах «Соловей Будимирович», «Иван гостинной сын», «Три годы Добрынюшка стольничал», в яких згадується Київ-град, вважають «початком» «київського тексту» [3, с. 37–39]. Як бачимо, урбанонімікон цих билин багатший, ніж древній топонімічний пласт. З хронологічної точки зору урбанонімічна складова текстів XI ст. не є самим нижчим шаром і відзначається більшою різноманітністю. У XI ст. у великих містах Русі вже «існував урбанонімічний обжитий простір», який в словнику В. Даля наведений термінами: брама, вежа, двір, кремль [12, с. 108].

У західній баладі ойконімікон різноманітніший, у ньому зустрічаються агороніми (назви площ), годоніми (назви вулиць, провулків, проїздів, ліній), емпороніми (назви магазинів, питних закладів, «клубів»), ойкодомоніми (назви будівель та інтер'єрів, внутрішньоміських закладів та установ), хороніми міські (назви районів, кварталів), екклезіоніми (назви церковей) [7, с. 45–51]. У шотландських баладних текстах численні маловідомі топоніми локального значення, ойконіми, ороніми і урбаноніми вимагають коментаря уточнення, як от: Bucky / Бакі (невелике поселення), Strathspey / Стратспей (населений пункт), Castle-Gordon / замок Гордон (Р. Бернс, «Miss Admiral Gordon's Strathspey»).

Урбаноніми часто бувають введені в текст за принципом метонімічного переносу, наприклад: the Cross / Хрест (назва центральної площі в Единбурзі за часів якобітських повстань) у пісні Р. Бернса «Carl, An The King Come!»; Crochallan / Крохаллани

(назва питного клубу: Crochallan Fencibles, a convivial Club), згаданий в пісні «Rattlin', Roarin' Willie»; Leith / Лейт, або Літ (найменування порта в Единбурзі); Ferry / Феррі (назва переправи) в пісні Р. Бернса «The Braes o 'Balquhiddel».

У середньовічних баладах може зберігатися старовинний правопис: brig o 'Dye / міст над річкою Ді (див.: Р. Бернс, Theniel Menzies' Bonie Mary). Тенденція до топонімічної документалізації тексту характерна і для англійської романтичної поезії. У вірші У. Вордсворта «Composed upon Westminster Bridge» (1802) фігурує знаменитий Westminster Bridge та менш відомі «Peele Castle» («... is near Barrow-in-Furness in North Lancashire») [15, с. 300] і «The Simplon Pass», що знаходиться у Швейцарії [15, с. 300]. Таким чином, окрім своєї основної функції утворення «місцевого» (етнокультурного) й історичного колориту, документалізації опису, картографічного уточнення, історико-географічної конкретизації й деталізації повідомлення, історичні топоніми, ойконіми та урбаноніми виконують чисто лінгвістичні завдання, окреслюючи історико-дискурсивний простір та поділяючи його на лексико-семантичні поля (парадигми), в яких онім може виступати в якості ключової або додаткової номінації, бути денотатом або мати конотативне значення. Саме ці останні задають ліричну тональність і створюють ту особливу атмосферу, в якій дійсна подія стає подією літературною, поетичною.

У давньоруських епічних текстах, в котрих описаний міський ареал, частіше зустрічаються урбанонімічні терміни (улиця, переулачки, двор, терема, ворота вальящеты, железной тын), ніж власне урбаноніми. У «київському тексті» билинного епосу необхідно окремо виділити групу історизмів та архаїзмів урбанонімічного змісту: горніца (окрема кімната під дахом), гостиний двор (торгові ряди), повалуша (літне приміщення у дворі, загальна спальня), грядня (будова на княжому подвір'ї для князя та його дружини) [4, с. 472–473, 477]. Однак ойконіми та історичні етноніми, рідше катойконіми, в билинному тексті періоду урбанізації руських земель вживаються досить часто і набувають знакового або символічного змісту. Так, богатир Ілля, який є родом із Мурома, одержує в билинах прізвисько Муромець, яке є прикладом онімізації, переходу загальної назви в ім'я власне. Від ойконіма Муром спочатку утворене за допомогою суфіксу -ець загальне ім'я, катойконім «муромець», що стає другим власним ім'ям легендарного богатира.

Епітетна конструкція «Великий князь у Києві» (у Києві) іноді перетворюється на епітетну конструкцію з двома прикметниками — «Великий князь київський» (билина «Про одруження князя Владимера»), в якій обставина місця «в Києві» (у Києві) вказує на владу, князівський престол.

У епічний топонімікон входять ойконіми героїчної та батальної тематики, які ставали важливою складовою в назвах урочистих од, присвячених воїнській перемозі, написаних з нагоди визначної політичної події (Р. Сауті, «The Battle of Blenheim»; В. Скотт, «On the Massacre of Glencoe»; Т. Чаттертон, «The Battle of Hastings»; Н. Буало-Депрео, «Sur la prise de Namur»; В. К. Тредіаковський, «Торжественная ода о сдаче города Гданска», 1734).

У текстуальному оточенні імені, по-перше, виявляються ісконні семантико-дискурсивні маркери, що мають основні і конотативні смисли. По-друге, визначаються історико-культурні значення імені, як частини мікротексту, за допомогою якого здійснюється адекватна реконструкція його образного і дискурсивного ареалу через визначення місця імені в цілісній структурі, в контекстуальній та концептуальній парадигмі, що включають топонімічні ідіоми, стійкі епітетні конструкції, давньоруські фразеологізми, архаїчні вирази. В окремих випадках архаїчні топоніми замінені «сучасними» словами і зворотами за ініціативою переписувача, які не спотворюють загальний зміст

і стилістичну цілісність мікротексту, бо нинішній читач сприймає навіть оновлений билинний текст як застарілий.

Висновки. Отже, археологія імені — це відновлення ісконного значення найменування через розтин його семантико-стилістичного оточення і повернення до первісного смислу, іноді — до міфопоетичного сенсу. Предметом семантико-нарративного аналізу та дискурсивного дослідження стає «оточення» міського топоніму, визначення його смислового ареалу, як прихованого, так і явного, апофатичного і профанного, архаїчного і сучасного. У епічному нарративі іменні структури, топонімікон знаходяться під впливом художнього вимислу, поетичного осмислення художнього часу і простору, а іноді і текстуально-смислового доробку, який сприяє виявленню забутих онімоформ, що мають більш давню природу, ніж у мові та билинному тексті. Епічна урбаноніміка різноманітна за походженням, але структурно й лексично обмежена. Дослідження топонімічної парадигми за допомогою лінгво-археологічного аналізу, структурно-семантичних дедукцій та експлікацій виявляє стійкі тенденції розвитку. З одного боку, за допомогою урбаноніма здійснювалася документалізація об'єкта, його подання й зображення за принципом правдоподібності, за допомогою прийома конкретизації, до якої в художньому просторі тексту прив'язані подія, сюжет та суб'єкт, з іншого — здійснюється процес символізації або десимволізації через дейксис або дейктичне значення оніма. У епічних творах «київського циклу» топонімічні структури з включенням ойконімів та урбанонімів зустрічаються надзвичайно рідко, мають приблизні, узагальнювально-описові характеристики. У билинному тексті порівняно з баладою майже відсутні міські артефакти, рідко названі лінійні урбаноніми, частіше зустрічаються точечні топоніми міського призначення. Лінгвістичний аналіз підтверджує, що билинна топонімія складає більш давній історико-культурний пласт, ніж топонімікон пісенно-баладної епіки, яка має пізні походження.

Список літератури

1. Алпатов В. В. Топонимия с библейскими ассоциациями в Англии и других странах Западной Европы: хронология и мотивация. *Вопросы ономастики*. 2015. № 1 (18). С. 17–46. URL : <http://onomastics.ru/content/2015-№1-18-1>.
2. Ахметова М. В. «Город с двумя названиями»: исторический ойконим в современном контексте. *Вопросы ономастики*. Т. 18, № 1. 2021. С. 159–176.
3. Бураго Е. Г. Семиотика города: Киев как текст культуры. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика*. 2016. № 2. С. 35–40.
4. Древние российские стихотворения, собранные Киршено Даниловым / подготов. Евгеньева А. П., Путилов Б. Н. Москва: Наука, 1977.
5. Жужгина-Аллахвердян Т. Н. Топоним «Киев» в сборнике Кирши Данилова: семантико-когнитивная археология имени. *Науковий вісник Херонського держ. ун-ту. Сер.: Лінгвістика*. 2018. Вип. 31. С. 15–20.
6. Заверткина Е. В. Ойконимия и её ингерентные особенности. *Вестник Адыгейского гос. ун-та. Сер. 2: Филология и искусствоведение*. 2012. № 5. С. 32–35.
7. Казакова С. Л. Система урбанонимов и их прагматический аспект. *Университетские чтения. Ч. VI*. Пятигорск: ПГЛУ, 2009. С. 45–51.
8. Казакова С. Л. Урбанонимы в составе лексической системы языка. *Проблемы теории, практики и методики перевода: материалы II Междунар. науч. конф.* Вып. 11. Нижний Новгород : НГЛУ, 2009. С. 121–122.
9. Мезенко А. М. Урбанонимия Белоруссии : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Минск, 1991.

10. Нимгирова М. А. Структура и семантика ойконимов США. *Вестник Московского гос. областного ун-та. Сер.: Лингвистика*. 2010. №5. С. 32–35.
11. Роспонд С. Значение древнерусской ономастики для истории (К этимологии топонима Киев) / пер. с польского С. М. Толстая. *Вопросы языкознания*. 1968. №1. С. 103–110.
12. Соловьев А. Н. Урбанонимические термины и урбанонимы в словаре В. И. Даля. *Вопросы ономастики*. 2011. №1 (10). С. 108–113.
13. Ююкин М. А. Ойконимы XIV–XVII веков с суффиксом -ин в древнерусских летописях. *Слов'янський світ*. Вип. 13. С. 65–84. URL : http://nbugov.ua/UJRN/slsv_2014_13_7
14. Wordsworth W., Coleridge S. T. *Lyrical Ballads and Other Poems*. Wordsworth Poetry Library. Wordsworth Editions Limited, 2003. 312 p.

References

1. Alpatov, V. V. (2015). *Toponimiya s bibleyskimi assotsiatsiyami v Anglii i drugih stranah Zapadnoy Evropyi: hronologiya i motivatsiya* [Toponymy with biblical associations in England and other Western European countries: chronology and motivation]. *Voprosy onomastiki* [Problems of onomastics], no. 1 (18), pp. 17–46. Available at : <http://onomastics.ru/content/2015-№1-18-1>.
2. Ahmetova, M. V. (2021.). «Gorod s dvumya nazvaniyami»: istoricheskiy oykonim v sovremennom kontekste [“City with Two Names”: Historical Oyconyms in a Modern Context]. *Voprosy onomastiki* [Problems of onomastics]. T. 18, no. 1, pp. 159–176.
3. Burago, E. G. (2016). *Semiotika goroda: Kiev kak tekst kul'turyi* [Semiotics of the city: Kiev as a text of culture]. *Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhbyi narodov. Ser.: Teoriya yazyka. Semiotika Semantika* [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: Theory of language. Semiotics. Semantics], no. 2, pp. 35–40.
4. Evgen'ev, A. P. Ed. (1977). *Drevnie rossiiskie stikhotvoreniia* [Ancient Russian poems]. Moscow, Nauka Publ, 487 p.
5. Zhuzhgina-Allahverdian, T. N. (2018). *Toponim «Kiev» v sbornike Kirshi Danilova: semantiko-kognitivnaia arkheologiya imeni* [The toponym «Kiev» in the collection of Kirsha Danilov: semantic-cognitive archeology of the name]. *Naukovi visnik Kheronskoho derzh. un-tu. Ser.: Lingvistyka*. [Scientific Bulletin of the Kherson State University. Ser.: Linguistics], issue 31, pp. 15–20.
6. Zavertkina, E. V. (2012). *Oikonimiia i ee ingerentnye osobennosti* [Oyconyms and its inherent features]. *Vestnik Adygeiskogo gos. un-ta. Ser. 2: Filologiya i iskusstvovedenie* [Bulletin of the Adygea State University. Ser. 2: Philology and art history], no. 5, pp. 32–35.
7. Kazakova, S. L. (2009). *Sistema urbanonimov i ih pragmaticheskii aspekt* [The system of urbanonyms and their pragmatic aspect]. *Universitetskie chteniia*. Ch. VI. [University readings. Part VI]. Piatigorsk, PGLU Publ., pp. 45–51.
8. Kazakova, S. L. (2009). *Urbanonimyi v sostave leksicheskoi sistemyi yazyka* [Urbanonyms in the lexical system of language]. *Problemyi teorii, praktiki i didaktiki perevoda* [Problems of theory, practice and didactics of translation], issue 11, pp. 121–122.
9. Mezenko, A. M. (1991). *Urbanonimiya Belorussii* [Urbanonymy of Belarus: Abstract of Grand PhD in Philological sciences thesis]. Minsk.
10. Nimgirova, M. A. (2010). *Struktura i semantika oikonimov USA* [The structure and semantics of the US oyconyms]. *Vestnik Moskovskogo gos. oblastnogo un-ta. Ser.: Lingvistika* [Bulletin of the Moscow State Regional University. Ser.: Linguistics], no. 5. Moscow, MGOU Publ., pp. 32–35.

11. Rospond, S. (1968). *Znachenie drevnerusskoi onomastiki dlia istorii (K etimologii toponima Kiev)* [The significance of ancient Russian onomastics for history (On the etymology of the toponym Kiev)], per. s pol'skogo S. M. Tolstaia. *Voprosy iazykoznaniiia* [Linguistic issues], no. 1, pp. 103–110.

12. Solov'ev, A. N. (2011) *Urbanonimicheskie terminy i urbanonimy v slovare V. I. Dalya* [Urbanonymic terms and urbanonyms in the dictionary of V. I. Dahl]. *Voprosy onomastiki* [Onomastics issues], no. 1 (10), pp. 108–113.

13. Iuiukin, M. A. (2014). *Oikonimy XIV–XVII vekav s suffiksom -in v drevnerusskih letopisiah* [Oyconyms of the XIV–XVII centuries with the suffix -in in the Old Russian annals]. *Slovianskyi svit* [Slavic world], issue 13, pp. 65–84. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/slv_2014_13_7/

14. Wordsworth, W., Coleridge, S. T. (2003). *Lyrical Ballads and Other Poems*. Wordsworth Poetry Library. Wordsworth Editions Limited, 312 p.

Дата надходження рукопису 18.04.2021

Objective. *The objective of the article is to study the principles and specifics of functioning oyconyms and urbanonyms in the epic narration as a part of the lexical-semantic system of the language.*

Methods. *The main scientific results are obtained by an onomastic method, extralinguistic analysis, structural-paradigmatic and lexical-semantic analysis. The cognitive method states in the urbanonymic paradigm the key functional features of urban names in the epic and song-epic narration.*

Results. *The toponyms and their varieties are found under the influence of fiction of ancient epics, ballads and folk songs, as well as chronicle and chronicle literature. But in the epic text, attention to the epic event and imidge is often more important than chronological accuracy, because in the epic narration the time is subordinated to the artistic aspect. The medieval epics differs from the chronicle narration, which must be documented. In the ballad the name acts as a poetonym (symbol) and at the same time functions as a deixis, which indicates historical events and manifests as a chronological marker of action. In epic text the oyconyms and urbononyms act as signs of ancient culture, take on the function of the coordinates of the medieval locus. They acquire in the literary text the meaning of toponymic and oyconymic concepts. Famous place names act as artistic symbols, at the same time confirming historical facts, battle scenes, etc. Toponyms are involved in the formation of historical-geographic and landscape-geographic descriptions, influence the mention politics, economics, trade, culture, specialties of business, identify the function of documenting text, linking to the locus. In the literary context is the medieval interest to linking urban area with names and including toponyms that mark the historical and discursive space and form new lexical and semantic fields. They themselves create a lyrical tonality and special atmosphere, in which the historical theme is similar to literary and poetic ones.*

Key words: *toponym, oyconym, urbanonym, extralinguistic factor, epic narrative, symbol, urban areal.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-49-57

UDC 81'25:81'367.335.2

**Ostapenko S. A.,
PhD in Pedagogical sciences,
Associate Professor**

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ostapenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3915-4854
e-mail: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1001-1016

**Vorobiova L. V.,
Assistant Professor**

ADEQUACY OF TRANSLATION OF COMPLEX SENTENCES OF «THE OLD MAN AND THE SEA» BY E. HEMINGWAY INTO UKRAINIAN

**Остапенко С. А.,
канд. пед. наук,
доцент**

Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ostapenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3915-4854
e-mail: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1001-1016

**Воробйова Л. В.,
асистент**

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНОПДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ РОМАНУ Е. ХЕМІНГВЕЯ «СТАРІЙ І МОРЕ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Objective. *The objective of the study is to identify and analyze ways of translating complex sentences, the difficulties that arise in the process of their translation, as well as the use of grammatical transformations as a method of adequate reproduction of sentence structure in translation.*

Methods. *The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special methods of research, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of complex sentences and ways of their translation; theoretical generalization, analysis and synthesis; holistic and integral approaches to the study of linguistic phenomena; comparative, descriptive and analytical methods.*

Results. *The article defines the notion of complex sentences, their types and principles of classification. The author points out the main ways of English complex sentences translation into Ukrainian, describes difficulties which can occur during the process of translation, and grammatical transformations applying for the adequacy of complex sentences translation from one language into another. The greater part of the article deals with the analysis of complex sentences from “The Old Man and The Sea” translation made by V. Mytrofanov.*

Having analyzed the translation of the novel “The Old Man and The Sea” made by V. Mytrofanov, we can conclude that in general the author in the translation process in almost all cases leaves the grammatical structure of the sentence unchanged, applying different ways of translating subordinate clauses depending on their type and method of coordination with the principle clause, using grammatical transformations of replacement, compensation, partitioning. The authors study cases where the translator deviates from the basic principles and methods of rendering complex sentences in Ukrainian, but this does not violate the context and style of the story.

Key words: *adequacy, comparative analysis, complex sentence, transformation, way of translation.*

Problem statement. Among the many complex issues studied by modern linguistics, the problems of translation occupy an important place. As we know, the translation process is not a simple replacement of units of one language with units of another language. On the contrary, it is a complex process that involves a number of operations. In translation theory, there are different approaches to translating complex sentences. L. Barkhudarov, V. Gak, T. Kazakova, V. Karaban, V. Koptilov, V. Komissarov, L. Latyshev, T. Levytska, Z. Lvovska, R. Minyar-Beloruhev, Ya. Retsker, O. Schweizer and others studied ways of complex sentences translating at different times. The relevance of the study is that, firstly, today there is no single system of translation of subordinate clauses, moreover, there are different opinions about what translation techniques we should apply to them; secondly, there is an inseparable connection between the study of a compound sentence as a unit of syntax and the ways of their translation, and, consequently, the study of complex sentences makes it possible to form skills and abilities to translate them correctly and adequately and apply one or another method of translation.

The objective of the study is to identify and analyze ways of translating complex sentences, the difficulties that arise in the process of their translation, as well as the use of grammatical transformations as a method of adequate reproduction of sentence structure in translation.

The object of the study is the complex sentences of Ernest Hemingway's novel «The Old Man and the Sea».

The subject of the research is the use of complex sentences translation methods and grammatical transformations in the process of their translation on the examples of the novel «The Old Man and the Sea» by Ernest Hemingway.

The outline of the main research material. From the middle of the 18th century and by the end of the 20s of the 19th century the doctrine of complex sentences was being formed as an independent branch of syntactic science. Depending on the general theoretical regulations of different grammar schools and individual linguists, complex sentences were understood differently and, as a result, were classified differently, taking into account their structure and semantics. In syntactic science there are three principles of complex sentences classification: 1) logical-grammatical; 2) formal-grammatical; 3) structural-grammatical.

According to the logical-grammatical principle, complex sentences are divided into subject, predicative, object, attributive and adverbial subordinate clauses.

According to the formal-grammatical principle, there are three types of complex sentences: 1) complex sentences with conjunctions; 2) complex sentences with connectives; 3) asyndeton complex sentences.

In the second half of the 20th century, a structural-semantic classification was introduced, which takes into account: a) what the subordinate clause depends on; b) by means of which formal and grammatical means it joins the principle clause; c) what semantic relations are established between the predicative clauses of a complex sentence.

In modern linguistics, a *complex sentence* is defined as a sentence that includes a principle clause and one or more subordinate clauses, which define a particular member of the principle cause.

The subordinate clause in a complex sentence plays the role of different members of the sentence: subject, predicate, object, attribute, adverbial modifier and are divided into: Subject Clauses; Predicative Clauses; Object Clauses; Attributive Clauses; Adverbial Clauses. They can join the main sentence both with the help of Conjunctions and Connective Words (Conjunctive or Relative Pronouns or Adverbs), and without them (asyndetically) [1].

There are different ways of translating English complex sentences into Ukrainian: by complex sentences; by a simple sentence where the English subordinate cause is transformed

into a phrase; by subordinate clauses joint asyndetically. The most in-depth analysis of this issue was made by V. Karaban, who identified different ways of rendering English complex sentences in Ukrainian depending on the conjunction by which the subordinate clause is introduced, its type and function [2].

But the translation process involves a number of difficulties that the translator must overcome. The most difficult for analysis are the sentences in which [8, p. 159]:

1. The subject is expressed by a subordinate clause (subordinate subject).

If the linking word *what* in the subordinate clause performs the function of a subject or an object, then when translating such sentences it is necessary to reorganize the structure of the whole sentence. Emphasis, which in English sentences is formed due to their syntactic structure, is rendered in Ukrainian by syntactic or lexical means:

«*What these countries need most to solve their serious economic problems is peace. Мир — ось що необхідно цим країнам понад усе, щоб вирішити свої серйозні економічні проблеми. (Цим країнам понад усе потрібен мир, щоб вирішити свої серйозні економічні проблеми.)*» [8, p. 159].

If in the subjunctive sentence *what* acts as a subject, then in Ukrainian such a sentence is usually translated by an indefinite-personal sentence beginning with the words *потрібно, слід, необхідно*:

«*What is required is a ban on testing of all nuclear weapons. — Необхідно заборонити випробування усіх видів ядерної зброї*» [8, p. 160].

2. The predicative member is expressed by a subordinate sentence (subordinate predicative sentence).

In Ukrainian, such sentences are translated by subordinate clauses with corresponding conjunctions and connectives. When translating, the correlative participle «*те*», which is placed before the conjunction, is often used in the appropriate case:

«*What is new is that... — Новим є те, що...*» [8, p. 160].

If the subordinate predicative sentence is joined by the conjunction *whether*, then in Ukrainian it is rendered by the asyndeton subordinate clause, which begins with a verb with the particle «*чи*»:

«*The question is whether the NATO members, especially America, are prepared to accept such state of affairs. — Питання полягає в тому, чи готові члени НАТО, особливо Америка, погодитись із сучасним станом речей*» [8, p. 159].

3. Asyndeton of subordinate clauses.

With this type of connection, the subject of the subordinate clause is placed after the predicate of the main sentence. In Ukrainian, such sentences are translated by subordinate clauses with the conjunction *що*, and attributive subordinate clauses — by sentences with connecting pronouns *який, яка*:

«*I know I can rely upon you. — Я знаю, що на вас можна покластися*» [8, p. 160].

4. The main sentence in a complex sentence is divided by a subordinate sentence.

«*The Administration, which has been on its best behavior this summer in not pressing Britain to reach an early decision, is now making it plain that it would welcome an immediate answer. — Уряд США, який виявляв значне терпимість протягом літа і не змушував Англію негайно прийняти рішення, тепер дає зрозуміти, що він бажав би отримати негайну відповідь*» [8, p. 161].

5. Sequential hypotaxis.

In this case, any member of the subordinate clause is determined by another subordinate clause, which we call the second, third, etc. degree of subordination:

«*The question for the other members of NATO now is (1) whether they are prepared to accept (2) that France can share in the benefits of membership (3) while it is refusing*

the commitments and opposing part of the aims. — Перед країнами НАТО нині постає питання (1), чи готові вони погодитися на те (2), що Франція розділятиме з ними привілеї членства (3), тоді як вона відмовляється від зобов'язань і протистойть деяким цілям організації» [8, p. 162].

The subordinate of the second degree of subordination may be after the conjunction that introduces the subordinate sentence of the first degree of subordination. In this case, the two connectors will stand side by side:

«We are often warned that unless a treaty to prevent the spread of nuclear weapons is signed within the near future, we shall soon have passed the point of no return. — Нас часто попереджають, що, якщо найближчим часом не буде підписана угода про заборону ядерної зброї, ми незабаром опинимося за останньою межею» [8, p. 162].

One of the techniques that helps a translator to make an adequate translation is transformation. Translation transformations are due to incomplete commonality or difference between the English and Ukrainian languages. In the process of complex sentences translating into Ukrainian (which is the subject of syntax study), translators apply the following grammatical transformations: compensation, replacement, integration (outer and inner), partitioning (outer and inner) [7].

Analyzing the adequacy of complex sentences translation into Ukrainian, let's consider it on the examples of the translation of E. Hemingway's novel «The Old Man and the Sea», made by V. Mytrofanov.

It should be noted that in most cases in the novel «The Old Man and the Sea» Ernest Hemingway uses adverbial subordinate clauses, less often — subject clauses and predicative clauses.

The author of the translation applied different ways of transmitting *adverbial clauses* within a complex one in the process of working with the text:

1. Adverbial clauses, which are introduced by the conjunction *that*, are translated as «для того, щоб»:

*«Each line, as thick around as a big pencil, was looped onto a green-sapped stick so **that** any pull or touch on the bait would make the stick dip and each line had two forty-fathom coils which could be made fast to the other spare coils so **that**, if it were necessary, a fish could take out over three hundred fathoms of line» [9, p. 24]. — «Кожна жилка, завтовшки з добрий олівець, була припнута петлею до гнучкого зеленого вудлиця, так **щоб** будь-який дотик до наживи мав пригнути кінець вудлиця донизу; решта кожної жилки, згорнута двома мотками по сорок сажнів, їх при потребі можна було приєднати до запасних мотків і **в такий спосіб** відпустити рибину від човна більш як на триста сажнів» [9, p. 24].*

When being translated, grammatical structure of this sentence did not change, i. e. the English version of the adverbial clause was translated into Ukrainian in the same way. But in the translation the author applied a grammatical transformation of outer partitioning, as well as compensation (the loss of meaning «if it were necessary» was compensated in another part of the sentence).

*«He took hold of the line carefully so **that** it did not fit into any of the fresh line cuts and shifted his weight so **that** he could put his left hand into the sea on the other side of the skiff» [9, p. 7]. — «Він обережно взяв снасть рукою, пильнуючи, **щоб** жилка не попала на свіжі порізи, й перемістив вагу тіла так, **щоб** зміг спустити у воду з другого боку човна й ліву руку» [9, p. 7].*

In this sentence, the author applied a transformation of replacement, left hand in the process of translation, shifted to the end of the sentence.

2. Conjunctions of adverbial clauses *though/although* have the meaning *хоч/маки*, and in such cases the sentence which they introduce is translated by a concessive clause.

«*They were strange shoulders, still powerful **although** very old, and the neck was still strong too and the creases did not show so much when the old man was asleep and his head fallen forward*» [9, p. 20]. — «*То були дивовижні плечі, **хоч** які й старі, — і шия теж іще міцна, і тепер, коли старий спав, схиливши голову на груди, зморшки на потилиці вирізнялися не так чітко*» [9, p. 20].

In the process of this attributive clause translating, the author in the Ukrainian version translated it using the participle, and also applying a grammatical transformation of replacement.

3. In adverbial clauses, the conjunction *while* can be translated as «хоч», in which case it introduces a concessive clause. Analyzing the work «The Old Man and the Sea», we can see that the author did not use this method during the translation, and the conjunction *while* was translated in its usual way, meaning «коли» and «в той час, як»:

«*But men were not and when some of the filaments would catch on a line and rest there slimy and purple **while** the old man was working a fish, he would have welts and sores on his arms and hands of the sort that poison ivy or poison oak can give*» [9, p. 14]. — «*Зате людям шкодила, і **коли** старий витягав з води рибини й оті щупальця чіплялися до жилки і лишалися висіти на ній, слизькі, з фіолетовим полиском, руки його аж до ліктів бралися болячками, немов від дотику до отруйного плюща чи сумаху*» [9, p. 14].

In the process of this sentence translation, the grammatical structure of the sentence remained unchanged, the author only applied such a grammatical transformation as replacement.

«*Then **while** the old man was clearing the lines and preparing the harpoon, the male fish jumped high into the air beside the boat to see where the female was and then went down deep*» [9, p. 64]. — «*А потім, **коли** старий узявся вибирати жилку й готувати гарпун, марлін високо вистрибнув з води біля самого борту, щоб побачити де його подруга, і тільки тоді пішов у глибочинь*» [9, p. 64].

In this case, we believe that another method of translation should be used:

В той час як старий порався з жилкою і готував гарпун, марлін високо вистрибнув з води біля самого борту, де була його подруга, і тільки тоді пішов на глибочинь.

Having translated the sentence in this way, in our opinion, the correct grammatical structure of the sentence itself is preserved, i. e. it is translated by the adverbial clause of time.

In general, the translation of adverbial clauses faces no difficulties: the most important thing is to understand the semantic relationship between the principal and subordinate clauses, so it is especially important to know all the meanings of English subordinate conjunctions and their Ukrainian equivalents.

Analyzing **attributive clauses**, we can state the following ways of their translation:

1. Attributive causes, which are usually placed after the defined word (noun) and are introduced by such conjunctions as *which* (який, що); *that* (який, що); *who* (який, хто); *where* (де, куди), etc., are translated mainly by subordinate clauses:

«*It was noon **when** I hooked him. — Коли я підчепив її, був полудень*» [9, p. 60].

The conjunction *when* in this case performs the function of a relative adverb, the author also used in this sentence a grammatical transformation of replacement.

«*He was an old man, **who** fished alone in a skiff in the Gulf Stream and he had gone eighty-four days now without taking a fish*» [9, p. 7]. — «*То був старий рибалка, що промишляв на Гольфстрімі сам один у своєму човні. Ось уже 84 дні він виходить у море й не піймав жодної рибини*» [9, p. 7].

In this sentence, the conjunction *who* acts as a relative pronoun, also in the sentence was used grammatical transformation of outer partitioning (during the translation the author divided a complex sentence into two simple ones).

«*But I have killed this fish **which** is my brother and I must do the slave work*» [9, p. 132]. — «*Одначе я вбив цю рибину, свою сестру, і тепер, маю ще силу тяжкої роботи*» [9, p. 132].

In this case, we can observe that the author translated this sentence asyndetically.

2. The conjunction *whether*, which introduces the attributive clause, is translated as «чи»: «*And I don't know **whether** the sun will rot or dry what is left, so I had better eat it all although I am not hungry*» [9, p. 76]. — «*Хто зна, **чи** пров'ялиться решта тунця на сонці, то, мабуть, краще з'їсти все одразу, дарма що не хочеться*» [9, p. 76].

In the sentence, the author used a grammatical transformation of replacement.

After studying the novel «The Old Man and the Sea», we found that the author practically does not use **predicative** and **subject clauses**. But we can supply a few examples.

It should be noted that the predicative sentence is usually placed after the verb-conjunction *to be* (to *become*, etc.), which is translated as «полягати у тому, що», «бути тим, що», «це та, що». The predicative clause is joined to the principle clause by the conjunctions that «що», *whether* / *if* «чи», *who* «хто» and others. The predicative clause is usually translated by a predicative clause or by a simple sentence:

«*That is what kills the eyes. — Ті лови занпацають очі*» [9, p. 14].

This sentence is a construction of the logical selection of the model «this is + subordinate clause», which is usually translated by a simple sentence.

«*All I know is that young boys sleep late and hard. — Знаю тільки те, що замолоду спиться довго й міцно*» [9, p. 27].

We can observe that this sentence is somewhat combinative, i. e. it combines the features of both a predicative and a subject clauses. The same can be observed in the following examples:

«*It is what the man must do. — Чоловік повинен робити своє діло*» [9, p. 31].

«*All I must do is keep the head clear. — Найважливіше триматись холодної голови*» [9, p. 33].

The English **object clause** is joined to the principle one by conjunctions and connectives *that*, *who*, *whom*, *what*, *whether* and is translated by the object clause:

«*The boy didn't know whether yesterday's paper was a fiction too. — Хлопець не був певен, чи вчорашня газета не така сама вигадка*» [9, p. 16].

«*Now is no time to think of what you don't have. — Не вистачає часу роздумувати, що ти маєш а що ні*» [9, p. 34].

It is necessary to keep in mind that some object clauses in English can be joined to the principle clause asyndetically, and in such cases the conjunction should be reconstructed based on the nature of the subordinate clause, for example:

«*I wonder how the baseball came out in the grand today. — Цікаво, як там скінчилися сьогоднішні матчі у вищих лігах?*» [96, p. 61].

«*I don't know what that fish was that took the bait just now. — Хто знає, що то за рибина щойно клюнула*» [9, p. 68].

From the point of view of the adequacy of complex sentences translation, we have singled out several examples, with the way of rendering which we do not agree.

«*The sail was patched with flour sacks and, furled, that looked like the flag of permanent defeat*» [9, p. 8].

This is an attributive clause, but in the Ukrainian translation the author rendered it by a simple one:

«*Вітрило було полатане мішковиною і, обгорнуте навколо щогли, скидалося на прапор безнастанної поразки*» [9, p. 8].

In our opinion, the structure of this sentence should have been left unchanged, i. e. to preserve the integral grammatical structure of the original with the translation of the conjunction *that*:

Вітрило було полатане мішковиною і, обгорнуте навколо щогли, що скидалося на прапор безнастанної поразки.

«The box with the baits was under the stern of the skiff along with the club that was to subdue the big fish when they were brought alongside» [9, p. 14].

As we can see, this is an adverbial clause of purpose, which can be translated in two ways. Let's analyze the first method used by the author in the translation of the story:

«Скринька з наживою лишилася в човні, під кормовою лавкою, разом з кийком, яким старий глушив велику рибу, витягаючи з води» [9, p. 14].

This sentence in Ukrainian was translated by an attributive clause. In order to preserve the grammatical structure of the sentence, it could be translated in the same way as the original one, i. e. by the adverbial clause:

Скринька з наживою лишилася в човні, під кормовою лавкою, разом з кийком, для того щоб глушити велику рибу, витягаючи з води.

«Then the sun was brighter and the glare came on the water and then, as it rose clear, the flat sea sent it back at his eyes so that it hurt sharply and he rowed without looking into it» [9, p. 39].

In the process of translation, the author translated the adverbial clause of the reason with a simple sentence:

«Потім сонце заясніло дужче, і його промені замерехтіли на воді, а ще трохи згодом, коли воно піднялося над обрієм, його сяйво, відбиваючись від морської гладіні, боляче вдарило просто у вічі старому, і тепер він орудував веслами, не дивлячись перед собою» [9, p. 39].

In our opinion, this sentence could be translated into Ukrainian without changing the grammatical structure, i. e. by the adverbial clause of the reason:

Потім сонце заясніло дужче, і його промені замерехтіли на воді, а ще трохи згодом, коли воно піднялося над обрієм, воно так засяяло, що відбиваючись від морської гладіні так боляче вдарило просто у вічі старому, і тепер він орудував веслами, не дивлячись перед собою.

Conclusions. Having analyzed the translation of the novel “The Old Man and The Sea” made by V. Mytrofanov, we can conclude that in general the author in the translation process in almost all cases leaves the grammatical structure of the sentence unchanged, applying different ways of translating subordinate clauses depending on their type and method of coordination with the principle clause, using grammatical transformations. We have studied cases where the translator deviates from the basic principles and methods of rendering complex sentences in Ukrainian, but this does not violate the context and style of the story.

The prospect of the work is in further studying ways of complex sentences translation on the examples of the fiction text translation by different translators, and conducting their comparative analysis.

Список літератури

1. Барабаш Т. А. Пособие по грамматике современного английского языка. Москва : Глазо, 1996. 256 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. 564 с.

3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 276 с.
4. Карабан В., Джеймс Мейс. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навчальний посібник. К. : Юніверс, 2002. 280 с.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2001. 448 с.
7. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. From English into Ukrainian practical course of translation. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
8. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти : навч. посіб. / за ред. В. К. Шпака. К. : Знання, 2005. 310 с.
9. Хемінгвей Е. Старий і море / пер. В. Митрофанов. К. : Видавництво «Дніпро», 1991. 180 с.

References

1. Barabash, T. A. (1996). *Posobiye po grammatike sovremennogo angliyskogo yazyka* [A Guide to Modern English Grammar]. Moscow, Glazo Publ., 256 p.
2. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury* [Translation of English scientific and technical literature]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 564 p.
3. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 276 p.
4. Karaban, V., James Mace (2003). *Teoriia i praktyka perekladu z ukrainskoi movy na anhliisku movu* [Theory and practice of translation from Ukrainian into English]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 608 p.
5. Koptilov, V. V. (2002). *Teoriia i praktyka perekladu* [Theory and practice of translation]. Kyiv, Universe Publ., 280 p.
6. Korunets, I. V. (2001). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 448 p.
7. Naumenko, L. P., Hordieieva, A. Y. (2003). From English into Ukrainian practical course of translation. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 608 p.
8. Shpak, V. K. Ed. (2005). *Osnovy perekladu: hramatychni ta leksychni aspekty* [Fundamentals of translation: grammatical and lexical aspects]. Kyiv, Znannia Publ., 310 p.
9. Hemingway, E. (1991). *Staryi i more* [The Old Man and The Sea] / transl. b. V. Mytrofanov. Kyiv, Dnipro Publ., 180 p.

Дата надходження рукопису 24.04.2021

Мета. Мета дослідження полягає визначенні та аналізі способів перекладу складнопідрядних речень, труднощів, що виникають в процесі їх перекладу, а також застосування граматичних трансформацій як прийому адекватного відтворення структури речення під час перекладу.

Методи. Основні наукові результати отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем складнопідрядних речень та способів їх перекладу; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; цілісних та інтегральних підходів до дослідження лінгвістичних явищ; порівняльного, описового та аналітичного методів.

Результати. У статті надається визначення складнопідрядних речень, їх видів та принципів класифікації. Автор визначає основні способи передання складнопідрядних речень українською мовою, описує випадки труднощів, що виникають в процесі перекладу, та вказує на граматичні трансформації, які застосовуються для адекватності перекладу складнопідрядних речень з однієї мови іншою. Більшу частину статті присвячено аналізу перекладу складнопідрядних речень повісті Е. Хемінгуей «Старий та море», зробленого В. Митрофановим.

Проаналізувавши переклад роману «Старий і море» В. Митрофанова, можна зробити висновок, що загалом автор у процесі перекладу майже у всіх випадках залишає граматичну структуру речення незмінною, застосовуючи різні способи перекладу підрядних речень залежно від їх виду та методу узгодження з основним реченням, використовуючи граматичні трансформації заміни порядку слів, компенсації, поділу. Автори досліджують випадки, коли перекладач відхиляється від основних принципів та методів відтворення складних речень в перекладі українською мовою, але це не порушує контексту та стилю твору.

Ключові слова: адекватність, компаративний аналіз, складнопідрядне речення, спосіб перекладу, трансформації.

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-57-64

УДК 81-25

Потреба Н. А.,
канд. філолог. наук,
доцент

Горлівський інститут іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету,
м. Бахмут, Україна,
e-mail: n.potreba@forlan.org.ua
ORCID: 0000-0002-6609-114X

ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО МОЛОДІЖНОГО АРГО

Potreba N. A.,
PhD in Philological sciences,
Associate Professor

Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE
“Donbass State Pedagogical University”
Bakhmut, Ukraine,
e-mail: n.potreba@forlan.org.ua
ORCID: 0000-0002-6609-114X

PECULIARITIES OF FRENCH YOUTH'S ARGOT

Мета. Метою статті є визначення статусу молодіжного арго та його ролі в сучасній французькій мові, а також виявлення найбільш продуктивних моделей його формування.

Методи. Мета статті зумовила використання комплексної методики аналізу із застосуванням низки способів (спостереження, інтерпретація, моделювання) і методів дослідження (описовий, порівняльний та моделювання соціально детермінованої мовної діяльності).

Результати. Молодіжна мова існувала у всі часи, змінюючи тільки кількісний склад і сферу вживання під впливом як мовних, так і немовних чинників. У лексичі кожного сучасного молодого француза наявні арготизми, оскільки вони значно спрощують розуміння будь-яких явищ і збільшують швидкість засвоєння нового інформаційного матеріалу.

Останніми десятиліттями відбувається постійна еволюція арготичного пласта лексики, проникнення арготизмів відбувається в усіх сферах життя, вони перестають бути закритою мовою і стають частиною словникового запасу значного числа французів.

На французьку мову особливо впливає глобальна інформатизація. Зараз спостерігається тенденція перетворення Інтернету зі спеціалізованої комп'ютерної мережі на загальнодоступний засіб масової комунікації. І тут формується своя електронна молодіжна культура, яка знаходить відображення в появі нових граматичних, синтаксичних, пунктуаційних, лексичних та інших норм.

Причинами формування сучасного молодіжного арго є: необхідність заощадження часу і зусиль, що в свою чергу породжує величезну кількість різних скорочень слів і фраз; приналежність молоді до тієї або іншої соціальної групи і засекречування інформації від сторонніх, що обумовлює велику кількість арготизмів; прагнення уникнути вживання нецензурних виразів, які в скороченому вигляді втрачають елемент непристойності; бажання виразити свої емоції і надати вислову експресивність і емоційність.

Найбільш поширеними джерелами поповнення словникового складу арго є запозичення їх з інших мов, професійної лексики та інших підсистем мови, що обумовлюється молодіжною культурою.

Молодіжне арго — це не просто бажання бунтувати проти загальноприйнятих норм або відсутність літературного багажу для кодифікованого спілкування, це ціла мовна творчість, яка особливо стрімко розвивається саме в період соціальних потрясінь, культурних зрушень.

Автор розглядає змістовні характеристики молодіжного арго.

Ключові слова: арго, функціонування, сфера впливу, мовна творчість.

Постановка проблеми. Звернення лінгвістики до особливих аспектів вивчення мови, до культурних і прагматичних чинників обумовлює увагу учених до дослідження мови молоді як певного феномену культури. Відмічається, що молодіжний дискурс є достовірним і яскравим показником стану суспільства і мови [1]. Один з дослідників цього феномену В. В. Хімік підкреслює, що вивчення мови молоді дуже важливе, оскільки дає уявлення про глобальні перспективи розвитку національної мови: тенденції в мові молодих можуть стати мовними реаліями майбутнього [5, с. 8].

Молодіжна мова існувала у всі часи, змінюючи тільки кількісний склад і сферу вживання під впливом як мовних, так і немовних чинників. У лексиці кожного сучасного молодого француза наявні арготизми, оскільки вони значно спрощують розуміння будь-яких явищ і збільшують швидкість засвоєння нового інформаційного матеріалу. Ще не так давно терміном «арго» означалася мова замкнутих груп людей, нині цей термін може характеризувати особливості мови деяких верств суспільства, наприклад, молоді. Актуальність нашої роботи полягає в розширенні кола проблем вивчення арго та окреслення перспектив майбутнього дослідження і деяких його аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наші дні у французькій мові помітно зростає роль арго, про що свідчать дослідження, які проводяться сучасними ученими. Є чимала низка робіт, в яких детально аналізуються окремі аспекти цього мовного явища: розглядаються джерела і засоби формування молодіжної лексики (Понятий, 1992; Береговська, 1996; Ретинська, 2004); молодіжна мова вивчається з точки зору структурного (французька в зіставленні з англійською) (Амінова, 2004), функціонального (Макурова, 2003) і соціального аспектів (Е. Girard, В. Kernel, 1996; Р. Merle, 2000; J.-P. Goudaillier, 2001; Р. Certa, 2001).

Проте зміст терміна «арго» значно змінився. На думку В. Хіміка, сучасні арготизми — це одиниці з відносною стійкістю і масовою вживаністю, що мають тенденцію до розширення сфери використання і становлення масовим просторіччям [5, с. 33–34]. Поступово арго перестає бути закритою мовою і стає частиною лексики значного числа французів. Останніми десятиліттями відбувається постійна еволюція арготичного пласта лексики, яка проявляється в зростанні проникнення арготизмів в розмовну і літературну мови, ЗМІ, кіно і музику.

У мові французької молоді, як показують дослідження, виявляються дві тенденції [3, с. 170]. Одна з них пов'язана зі спільністю способів неологізації, що проявляється в широкому використанні арготизмів, верлана, аббревіації, метафор, запозичень з англійської, арабської, африканських та інших мов. До поширених явищ відноситься вживання пониженої, грубої і ненормативної лексики. Так, слово *merde* раніше рідко використовувалося як у пресі, так і усному вживанні, сьогодні це слово є типовим для розмовної мови і навіть зустрічається в засобах масової інформації.

Інша тенденція в мові французької молоді пов'язана з розбіжностями в способах словотворення і виборі тієї або іншої лексеми за принципом територіальної диференціації. Наприклад, різними можуть бути способи верланизації: *ma geim* або *ma geime*. Міняється також і вимова. Не лише слова, але і склади в словах можуть верланізуватися: *comme ag* або *ag meuk*. Відмінності обумовлені особливостями світосприйняття і традицією слововживання місцевого населення.

Мета статті — визначення статусу молодіжного арго та його ролі в сучасній французькій мові, а також виявлення найбільш продуктивних моделей його формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою дослідження є вивчення корпусу молодіжної лексики, окреслення особливостей вживання знижених, експресивних одиниць молодіжної мови залежно від словотвірної структури. Особливий вплив на французьку мову робить глобальна інформатизація. За останні три десятиліття Інтернет зі спеціалізованої комп'ютерної мережі перетворився на загальнодоступний засіб масової комунікації. І тут формується своя електронна молодіжна культура.

Лексикон молодих користувачів мережі неоднорідний, він складається з лексичних одиниць, привнесених з різних пластів мови або спеціально створених слів. Як відмічає Г. Трофімова, «в засоби електронної комунікації були інкорпоровані як письмова, так і усні форми мови. <...> Усна форма при інкорпорації в засоби електронної комунікації призвела до виникнення такого синтетичного явища, як *chat — talk — de facto*, це результат спроби передати усі особливості розмовної мови графічним способом» [4, с. 130]. Інтернет-комунікація стає все більш і більш популярною. Вона поєднує в собі величезну різноманітність мовних практик, способів і форматів комунікації.

Безумовно, розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій вплинув на розвиток літературної мови. Сама собою мова змінюється досить повільно, проте з появою нових способів спілкування за допомогою Інтернету користувачі формують нові граматичні, синтаксичні, пунктуаційні, лексичні та інші норми, які поступово виходять за рамки віртуального середовища.

Молодіжне арго, що використовується в Інтернеті, популярне серед молоді. Підлітки користуються ним частіше, тому що це дає їм почуття приналежності до певної соціальної групи. Те, що арго, за своєю суттю, це таємна мова, яка вживається у рамках однієї соціальної групи і зрозуміла тільки його учасникам, і приваблює молодь. Таким чином підлітки поповнюють існуючу «таємну мову» новими лексичними і фразеологічними одиницями.

«Мова SMS», або «*texto*», за останні роки значно розширила сферу свого функціонування. Установка на заощадження часу і грошових коштів, а також обмежена

кількість символів для набору на екрані комунікативного пристрою призводить до примусового скорочення транслерованої інформації і тексту за рахунок усічення слів, використання графічного ребусу (перестановки символів), утворення нових лексичних одиниць, частина яких стає узуальною в повсякденному житті французької молоді. Існує також техніка набору тексту повідомлень з використанням розділових знаків, букв і цифр («смайлики») для передання емоцій. Проте це явище справедливо буде визнати інтернаціональним, бо воно не є винаходом французької молоді. «Мова SMS» має свою диференціацію: вживання в мережах IRC, ICQ, на форумах і власне в SMS-повідомленнях.

У французьких молодіжних соціальних мережах немає чітко виражених правил, спостерігаються порушення орфографічних та граматичних норм мови.

Зміст вокабуляра сучасного молодіжного аргю характеризується нижченаведеними способами утворення:

Іншомовні запозичення. Для французького аргю запозичення відіграють важливу роль, але поступаються за продуктивністю так званій мові «верлан». Основною мовою-постачальником аргю є англійська, це пов'язано з активним розвитком Інтернету, засобів масової інформації, з технічним прогресом і масовою культурою.

Згідно з І. Савельєвою масова і популярна культура має високу здатність проникнення, вона орієнтована на масове споживання і, отже, на повторюваність створюваних у її сфері образів та ідей [2]. На сучасний момент модною серед підлітків є американська культура: їхні кумири — відомі англомовні музиканти, вони дивляться переважно голлівудські фільми і наслідують американський спосіб життя. Крім того, у французьких навчальних закладах в якості першої іноземної мови найчастіше викладається англійська.

Іншомовні запозичення бувають трьох видів:

1) калька — пряме запозичення. Це іншомовні слова, що фонетично і граматично адаптовані до мови, але максимально зберегли оригінальну форму і значення оригіналу. Наприклад: *joint* (англ. *joint*) означає сигарку-самокрутку, *kawa* — з арабської «кава».

2) напівкалька. Слова, отримані шляхом додавання до кореня запозичення французьких морфем: префікса, суфікса, закінчення. Так французьке слово «*kiffer*» — кайфувати, від арабського «*kaif*» отримало закінчення *-er* і на мові молоді означає «відпочинок, розслаблення»

3) фонетична мімікрія являє собою французькі слова, які звучать подібно до слів оригінальної мови і вживаються в тих же значеннях, що і останні. У французькій мові такий тип запозичень не є продуктивним.

Афіксація — спосіб утворення нових слів шляхом приєднання афіксів до кореня або основи. У молодіжному аргю французів особливу роль відіграють префікси зі значенням гіперболізації, такі як «*super-*», «*ultra-*», «*hyper-*», «*archi-*», «*mega-*», які використовуються молоддю повсюдно: *superextra* — супер-пупер, *supernana* — суперчіка (дуже приваблива дівчина), *megatop* — суперський. Також поширені численні суфікси, що надають словам пейоративного або комічного забарвлення, найбільш часто зустрічаються суфікси «*-ard*» (*rigolard* — приколій, *pleurard* — скиглій, *salopard* — гаденя), «*-age*» (*bizutage* — прикол, розіграш, *recalage* — завал, провал (на іспиті)), «*-oche*» (*cinoche* — кінчик, *damoche* — чікса), «*-eur/-euse*» (*bacheur* — зубрила, *emmerdeur* — скиглій).

Верлан. Особливу увагу в словотворенні французького молодіжного аргю слід приділити так званій мові «верлан» («мова навпаки»). Він широко використовується серед молоді і полягає в перестановці приголосних звуків з частою заміною голосних на «eu»: *arabe* > *beur* (араб), *mec* > *keum* (хлопець), *mige* > *reum* (мати). Іноді в зворотному порядку йдуть склади, а не звуки: *prison* > *zonpri* (тюрма). Сама назва «верлан» являє собою верланське утворення (другого типу) від французького прислівника *à l'envers* (навпаки).

Цей спосіб словотворення являє собою особливі труднощі при перекладі французького арго, оскільки для людини, що вивчає французьку мову, вкрай складно виокремити в мові верлан і «перевернути» слово, щоб зрозуміти його сенс.

Метафора. Також досить поширеним способом утворення арго у французькій мові є метафора: *cloche* (дзвін) — голова, *gueule* (паща) — рот, обличчя. Разом з метафорою часто використовують і метонімію (троп, заснований на суміжності двох понять, одне з яких замінюється іншим): *casquette* (кашкет) — контролер, *caisse* (кузов) — машина.

Телескопія. Телескопія є популярним способом словотворення арго у французькій мові. Вона являє собою словозлив, при цьому, як правило, «зливаються» певні фрагменти слів, що несуть смислове навантаження: *directueur* (*directeur* (директор) + *tueur* (вбивця)) — вимогливий, строгий директор; *principale* (*principale* (директор) + *pâle* (блідий)) — директор, який погано виглядає; *fautocopier* (*faute* (помилка) + *copier* (копіювати)) — списувати помилки (сусіда по парті).

Слова, утворені шляхом телескопії, також створюють труднощі при перекладі, оскільки не фігурують майже ні в яких словниках, і тому лінгвісту доводиться або самостійно виокремлювати коріння слів, щоб встановити їх значення, або звертатися за допомогою до носія мови.

Усічення коренів. Досить часто в мові молоді можна почути скорочення, це пояснюється прагненням до стислості і економії мовних засобів. Найбільш поширеним типом усічення слів у французькій мові є апокоп — усічення кінцевих складів. Наведемо приклади: *déb* — *débile* (придурок); *d'acc-* *d'accord* (добре, о'кей).

У французькій мові, якщо слово має в корені букву «о», то усічення відбувається, як правило, після неї; в окремих випадках «о» додається в кінці скороченого слова: *alcool* — *alcoolique* (алкоголік); *clodo* — *clochard* (бідняк, босота); *dirlo* — *directeur* (директор); *dispo* — *disposition*; *info* — *information* (інформація); *parano* — *paranonaque* (параноїк); *schizo* — *schizophrine* (шизофренік).

Останнім часом у французькому молодіжному арго також спостерігається тенденція до іншого типу усічення — афери. Афери полягає в усіченні перших складів, тому зрозуміти значення арго важче, ніж у разі апокопи, і молодь використовує такий вид скорочення, щоб їх мова залишалася незрозумілою для оточення. Наведемо приклади: *blème* — *problème* (проблема); *dwich* — *sandwich* (бутерброд); *zic* — *musique* (музика); *leur* — *contrôleur* (контролер).

У деяких випадках французька молодь використовує одночасно обидва типи усічення: *gol-mongolien* (монгол); *tiag* — *santiagos* (вид мексиканського взуття).

Абревіація являє собою ініціальні скорочення словосполучень і є способом утворення арго у французькій мові. Наприклад: *T. V. B.* — *tout va bien* (все добре, справи добре); *D. J.* — *disk jockey* (діджей, ведучий радіопередачі); *RU* — *le Restaurant Universitaire* (Студентська їдальня).

Розвиток полісемії. Полісемія — багатозначність, це явище, коли одне слово позначає відразу кілька понять, це може бути обумовлено історичним розвитком семантики слова або його походженням. Як приклад слів, що набули нового значення в молодіжній мові, можуть служити такі слова: *déboîter* — виходити з ряду) — це жесьть!; *coller* (клеїти) — вставити (текст/документ на комп'ютері).

Особливу увагу при вивченні полісемії слід приділити амбівалентним словам, тобто словам, які набувають значення протилежного споконвічному. У французькій мові яскравим прикладом цього може служити слово *enfer* — пекло, яке в якості епітета *d'enfer* знайшло значення «приголомшливий», «сильний», а також слово *vachement* — грубо, злобно, що вживається серед молоді в значенні «приголомшливо», «здорово».

На додаток до класифікації способів утворення варто відзначити, що велика частина аргю тією чи іншою мірою емоційно забарвлені і висловлюють ставлення мовця до будь-яких явищ дійсності. Особливо помітна тенденція до використання слів з відтінком зневаги (*saou* — п'яний; *radin* — жмикрут; *nase* — шнобель, погань; *lourd* — тупий.), а також гіперболізації (*C'est dégueulasse!* (*dégueulasse* — мерзенний) — погана ідея! Огидно!; *J'en ai ras le bol!* — З мене досить!; *C'est mortel!* (*mortel* — смертельний) — це чудово!)

Серед цих слів варто виокремити глузливу назву національностей. Наприклад, французька молодь, часто використовує такі слова: *Anglais* — *Angliche* (англієць); *Belge* — *Belgico*, *Belgicot* (бельгієць); *Chinois* — *Chinotoque* (китаєць); *Italien* — *Rital* (італієць). Як ми бачимо, для їх утворення у Франції використовують афіксацію, усичення і верлан. При цьому необхідно зауважити, що зневажливі назви в мові існують не для всіх національностей. Наприклад, у Франції існує відразу кілька слів-арго для позначення арабів — «*abri*», «*beur*», «*arabi*», «*abricot*»; це обґрунтовано високим потоком міграції з країн Близького Сходу до Франції; традиції і деякі звички мігрантів здаються основному населенню дивними, часом навіть дикими, що провокує ставлення до них, як до людей другого сорту і породжує міжкультурний конфлікт.

Причинами формування сучасного молодіжного аргю є:

- необхідність заощадження часу і зусиль, що в свою чергу породжує величезну кількість різних скорочень слів і фраз;
- приналежність молоді до тієї або іншої соціальної групи і засекречування інформації від сторонніх, що обумовлює велику кількість арготизмів;
- прагнення уникнути вживання нецензурних виразів, які в скороченому виді втрачають елемент непристойності;
- бажання виразити свої емоції і надати вислову експресивність і емоційність.

Усі ці зміни наносять відбиток на культуру спілкування учасників. Ми бачимо зміну мовного ландшафту. Поява нової лексики в літературній мові є лінгвістичним феноменом, що виражається в найбільш яскравій, радикальній формі. Саме цей пласт лексики і пов'язані з нею образи відображають «теперішній момент» життя в мові. І ця мовна реальність найточніше пов'язана з великими зрушеннями світоглядних систем, з кардинальною переробкою символічної реальності, в якій протікає наше життя. Цю мовну реальність можна розуміти як реальність мови, її соціальне використання, розвиток і зміни з точки зору правил граматики, але все це дозволяє людям розуміти один одного.

Описані відхилення від норми часто допускають всі представники суспільства, бажаючи відчувати причетність до змін, які входять в наше життя. Молоді ж люди зростають на спілкуванні в Інтернеті. Пропаганда спрощення мови спостерігається сьогодні всюди: в ній задіяні засоби масової інформації, Інтернет та інші сфери, з якими стикається людина, особливо в середовищі молодих людей, вихованих в умовах глобалізації.

Висновки. Таким чином, можна виокремити особливу мову молоді, яка використовується повсюди, в тому числі і в інтернет-просторі. Французька мова сьогодні швидко змінюється, навчання мові в якості іноземної вимагає обов'язкової опори на мову молодих французів, які спілкуються між собою через сучасні засоби зв'язку, але в цьому разі не йдеться про літературну мову. Лінгвісти припускають, що порушення правил мови в інтернеті може спричинити порушення і в житті, і на письмі, що в кінцевому підсумку призведе до зниження рівня знання французької мови. Але зміни в лексиці молодіжного жаргону відбуваються відповідно до загальних тенденцій мовного розвитку: як використовують мову її носії, як впливають на розвиток мови зміни, що відбуваються в певному суспільстві.

Список літератури

1. Ахренова Н. А. Интернет-дискурс как глобальное межкультурное явление и его языковое оформление : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 2009. 39 с.
2. Савельева И. Г. Массовая и популярная культура в современном обществе: коммуникационный аспект : автореф. дис. ... канд. социолог. наук : 22.00.04. Казань, 2000. 23 с.
3. Свиридонова В. П. Тенденции словотворчества в среде современной французской молодежи. *Межрегиональные научные чтения, посвященные памяти профессора Р. К. Миньяр-Белоручева* : сб. ст. Волгоград : Волгогр. науч. изд-во, 2006. С. 169–175.
4. Трофимова Г. Н. Языковой вкус интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты) : монография. М. : Изд-во РУДН, 2008. 300 с.
5. Химик В. В. Язык современной молодежи. *Современная русская речь: состояние и функционирование* : сб. аналитических материалов. СПб. : Филол. фак-т СПбГУ, 2004. 766 с.

References

1. Ahrenova, N. A (2009). *Internet-diskurs kak globalnoe mezhkulturnoe yavlenie i ego yazykovoe oformlenie* [Internet discourse as a global intercultural phenomenon and its linguistic organization: Abstract of Grand PhD in Philological sciences thesis]. Moscow, 39 p.
2. Saveleva, I. G. (2000). *Massovaya i populyarnaya kultura v sovremennom obsh'estve: kommunikacionny aspekt*: 22.00.04 [Mass and popular culture in modern society: communication aspect: Abstract of PhD in Sociological sciences thesis]. Kazan, 23 p.
3. Sviridonova, V. P. (2006). *Tendencii slovotvorchestva v srede sovremennoj francuzskoi molodezhi* [Word-creation trends among modern French youth]. *Mezhregionalnie nauchnie chteniya, posvyash'ennie pamyati professora R. K. Minyar-Belorucheveva* [Interregional scientific readings dedicated to the memory of Professor R. K. Minyar-Beloruchev]. Volgograd, Volgogradskoe nauchnoe izdatel'stvo, pp. 169–175.
4. Trofimova, G. N. (2008). *Yazykovoy vkus internet-epohi v Rossii (funkcionirovanie russkogo yazika v Internete: konceptualno-sush'nostnye dominantyi)* [Linguistic taste of the Internet era in Russia (functioning of the Russian language on the Internet: conceptual and essential dominants)]. Moscow, RUDN Publ., 300 p.
5. Himik, V. V. (2004). *Yazyk sovremennoy molodezhi* [The language of modern youth]. *Sovremennaya russkaya rech: sostoyanie i funkcionirovanie* [Modern Russian speech: state and functioning]. St Petersburg, Filol. fak-t SPbGU Publ., 766 p.

Дата надходження рукопису 10.04.2021

Objective. *The objective of the article is to determine the status of the youth's argot and its role in modern French, as well as to identify the most productive models of the formation of the youth's argot, which makes the language of young people more expressive and emotional.*

Methods. *The work uses a complex of general scientific and special research methods, namely linguistic observation and description, analysis, systematization and generalization of scientific literature, which make it possible to understand the features of the French youth's argot and its meaningful characteristics.*

Results. *Young people's language functions within any language and exists at all times, it changes only the quantitative composition and scope of application under the influence of both linguistic and non-linguistic factors. There are argots in the vocabulary of every modern young Frenchman, since they greatly simplify the understanding of any phenomena and increase the speed of assimilation of new information material.*

In recent decades there has been a constant evolution of the argot, which manifests itself in the growing penetration of argots into all spheres of life, it ceases to be a closed language and become part of the vocabulary of a significant number of French people.

Global informatization has a particular impact on the French language. Over the past decades, the Internet has evolved from a specialized computer network into an open source of mass communication. And here, its own electronic youth culture is being formed, which is reflected in the emergence of new grammatical, syntactic, punctuation, lexical and other norms.

The reasons for the formation of the modern youth's argot is the saving of time and efforts, which gives rise to a huge number of different abbreviations of words and phrases; belonging of young people to a particular social group and classifying information from outsiders, which leads to a large number of argot; the desire to avoid the use of obscene expressions, in an abbreviated form lose the element of vulgarity; a desire to express their emotions and provide expressions of expressiveness and emotionality.

Youth's argot is not just a desire to rebel against generally accepted norms or lack of literary baggage for codified communication. It is a completely linguistic creativity, which develops especially rapidly during the period of social upheavals, cultural shifts.

The author examines the content characteristics of youth's argot.

Key words: *argot, functioning, sphere of influence, linguistic creativity.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-64-71

UDC 811.111'373.43:81'25

Udovichenko H. M.,
PhD in Pedagogical sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Tkachenko K. V.
Teacher

Kryvyi Rih Central Town Gymnasium of Kryvyi Rih
City Council in Dnipropetrovsk Region,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: tkachenkokaterina75@ukr.net

NEOLOGISMS FORMATION AND USE IN THE NOVEL «1984» BY G. ORWELL

Удовіченко Г. М.
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна,
e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Ткаченко К. В.
вчитель

Криворізька Центрально-Міська гімназія
Криворізької міської ради Дніпропетровської
обл., Кривий Ріг, Україна,
e-mail: tkachenkokaterina75@ukr.net

УТВОРЕННЯ ТА ВЖИВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

Objective of the article is to analyze the peculiarities of the formation and use of neologisms in Orwell's novel «1984».

Methods. *The main scientific results are obtained using a set of general scientific and special research methods, namely: analysis, generalization and systematization of scientific*

and educational literature on literary studies, psychology, and linguistics; theoretical generalization, analysis and synthesis, as well as comparative, descriptive and analytical

Results. *Enrichment of language with new lexical units of any type and structure is a positive moment in the process of development and improvement of the language and language tools. It is the emergence of neologisms that indicates the development of society and humanity as a whole. Neologisms, on the one hand, are defined as words, meanings, or combinations of words that have appeared in a particular language over a period. On the other hand, neologisms are terms that are a new meaning of an existing word, or a word borrowed from another language, the novelty of which is still felt. According to linguists, neologisms are words of any period that are new to the previous period; not only new words, but also new meanings of words, as well as new phraseological or stable word combinations; units arising from the elements of the language existing in the language. Based on the study, we concluded that on the pages of his novel, J. Orwell manages to portray and recreate a world in which all generally accepted humane principles are reversed, universally recognized human values are absent, but still not defeated human nature itself, which inevitably seeks to break out, discovering ways to overcome unbearable shackles. In addition, the shackles that society as a whole and each individual are trying to envelop, the representatives of this inhuman regime with an unconditional dictatorship of power. It should be emphasized that there is no one correct way to translate neologisms, especially authorial ones. At the same time, the socio-political conditions in which the translator finds himself may limit the choice of a suitable translator for reasons of censorship or political expediency. To ensure the adequacy of the translation of works with a pronounced linguistic and cultural component, the translator must be aware of the realities of both cultures: the culture of the source text and the culture of the target one.*

Key words: *word formation, neologism, translation, Newspeak, G. Orwell, «1984».*

Problem statement. The neologisms created by G. Orwell are difficult for translators, as there is a need to select the means of the Ukrainian language that should be equivalent to the original, so as not to lose the author's idea of the novel. Taking into account the socio-cultural, psychological and other differences between the recipients of the source text and the translated text, is necessary to reflect the anti-utopian nature of the novel. However, neologisms are a reflection of anti-utopianism, which is actually the unreality of the future. But the analyzed literature does not necessarily contain all aspects of the research direction.

Recent research and publications. The theory of the study of neologisms is considered in the works of such linguists N. Shansky, N. Gak, D. Shmelev, P. Tsarev, Ch. Bally, M. Cohen; theory of potential and occasional lexical units are devoted researches of G. Vinokura, I. Manoli, V. Lopatina, A. Lykova, R. Namitokovoy; general patterns of the formation of new words are studied by E. Rosenom, R. Namitokovoy; the principle of economy of language means are illuminated at works of A. Martinet, Ch. Bally, N. Mitterand.

The objective of the article is to analyze the peculiarities of the formation and use of neologisms in Orwell's novel "1984".

The outline of the main research material. "1984", George Orwell's fantasy novel with elements of satire, published in 1949, is considered to be one of the most famous works in the genre of anti-utopia, alerting of the threat of totalitarianism. This book is an example of a warning that can happen to a society in which totalitarianism prevails independently, where the individual is unified, loses his individuality and freedom. According to the writer, the propaganda and planting of a totalitarian regime could inevitably lead to the creation of a faceless mass with the same people, thinking the same slogans, completely devoid of their own uniqueness.

On the pages of his novel, G. Orwell managed to portray and recreate a world in which all generally accepted humane principles are reversed, universally recognized human values are absent, but still not defeated human nature itself, which inevitably seeks to break out, discovering ways to overcome unbearable shackles and the shackles with which they try to envelop society as a whole and each person individually, representatives of this inhuman regime with an unconditional dictatorship of power [3]. The main question of the work is a question of philosophical, anthropological, psychological and, to some extent, religious plan. It sounds like this: can a human being be changed so much that a person forgets his desire for freedom, dignity, honesty, love; in short, can a person forget that he is a person? Or is human dynamism inherent in responding to the oppression of basic human needs by trying to change an inhuman society into a human one? The author argues that man has a strong desire for love, justice, truth, solidarity, and in this regard, they are significantly different from relativists [1]. The dramatic dialogue between the representative of the Party and the defeated insurgent, a dialogue worthy of comparison with the conversation of the Inquisitor with Jesus in Dostoevsky, explains the basic principles of the party. However, unlike the Inquisitor, the Party leaders do not even pretend that their system is designed to make man happier, because people, being miserable and timid creatures, want to avoid freedom and cannot face the truth. Leaders realize that they themselves have only one goal, and that goal is power. For them “power is not the goal, it is the end; power is an opportunity to inflict as much pain and suffering on another person as you want”. Thus, power creates for them both reality and truth. Another point in the Orwellian discussion is closely related to “ambiguity”, namely, that when a person’s consciousness is successfully manipulated, the person does not say the opposite of what he thinks, but thinks the opposite of the truth. Thus, for example, if a person has completely lost his independence, honesty, if he feels like a thing, part of a state, party or corporation, then twice two is five, or «Slavery is Freedom», and he considers himself right, because she is no longer aware of the difference between truth and falsehood.

The negative of anti-utopia is associated with the reflection of the process of leveling society of the individual: the “I” of man is destroyed, erased under the pressure of the laws of the supposedly ideal social order. Reproducing the picture of the future, the authors of anti-utopias warn against the possible development of such socio-political systems. It is because of this ideological orientation that works of anti-utopia began to be called warnings.

Z. Savchenko, analyzing the influence of Orwell’s worldview priorities on solving the main problems of the novel, emphasizes that the state apparatus in the work is aimed primarily at programming human thinking as subordinates should be a unified mass without past, without future, mass starving, humiliated, which every little thing perceives as a gift. Under such conditions, total rule has a real chance to last as long as possible. As a result, Orwell’s work in comparison with other anti-utopias of the twentieth century. most impressive as in the world created by him, no one would want to live under any circumstances [3, p. 6]. L. Radzikhovsky believes that Orwell is the protagonist of the novel by Winston Smith, an Englishman who miraculously entered the Stalinist Empire. He is the only sighted among the blind [2, p. 71]. Based on the above judgments of critics, we can continue the idea of the author’s content in the work.

This novel is clearly self-centered, despite the dominance of socio-political issues in the content. However, the phantasmagoria of this work has its origins not so much in the realities of the twentieth century (they are too changed by the forecast for the future), but in the unconscious of the author himself. This is a work is a caution to a person who, almost at the level of physiology, feels the danger that comes from the world and exposes every person, especially the vulnerable and creative, to inhuman testing.

He sublimated and embodied in a vivid form the fears that formed in the minds of humankind the terrible twentieth century. The work was written in the first person, which imposed a certain framework on the way Orwell presented his ideas. The interaction of man and the system of power is conveyed in the form of personal experience of the protagonist. The structure and functions of the state and the international situation are known to Winston only superficially, despite the fact that according to the plot he is a member of the ruling party and an employee of the «Ministry of Truth», which is responsible for the media. However, the manipulation of information in Oceania is a matter of public policy, and no one but the ruling elite can know for sure about the situation in the world. Here Orwell used the technique of «book in book». The protagonist gets a “book” of an unknown resistance organization, which exposes the policy of the “INGSOC” regime. On the pages of this book, Orwell expresses global ideas about the state power of Oceania, which the hero of the novel could not realize on their own.

Orwell’s novel often uses internal monologues. In the conditions of “INGSOC”, when every extra word can lead to a terrible death, Winston is forced to be silent and alienated. Without sharing the existing state ideology, he has the opportunity only to be free in thought, and only to be honest with himself. With the help of monologues, Orwell better reveals the deep inner world of the protagonist helps us to look into his thoughts and emotional experiences, informs about circumstances that cannot be shown. Often in these monologues the sincere voice and deep suffering of the author sounds. Winston is a “transparent” character, which is studied by the author.

George Orwell’s novel «1984» on many formal grounds belongs to modernism. There is a certain diversity characteristic of the works of late modernism. There is the experience of expressionism in the foreground. It is a novel-caution, a novel — exclamation about the danger of totalitarianism, depopulation and destruction of the individual. In his work, the author expresses strong feelings about social, global problems.

The author achieves this effect by injecting the atmosphere, describing how human souls mutilate propaganda and lies that pretend to be true. A week of hatred, parades in giant stadiums, day and night marches with flags, torches, slogans, posters, portraits of leaders, constant demonstrations of loyalty and devotion to power all this turns people into a depersonalized crowd to glorify the Big Brother: “Retrenchment was under way and they were preparing for a week of hatred”.

Orwell tries to predict probable trends in modern society and his forecast is very pessimistic. “The spasm is over. He put the white horse back in place, but could not concentrate on the task. Thoughts went aside again. Almost unconsciously, he pointed to the dusty table cover: $2 + 2 = 5$. “They can’t get on you”, Julia said. Nevertheless, they were able to climb. “What is being done to you here is being done forever”, O’Brien said. The right word. There were things, your own acts, from which you could never recover”. The concept of Newspeak, created by G. Orwell in the novel “1984”, is usually understood as a symbol of totalitarian language, i. e. the language of society in which all spheres of social and spiritual life are subject to ideologize. In defining the most important features of the Newspeak, we adhere to the position of O. Zemska “high degree of cliché, euphemism, violation of basic postulates of communication used for linguistic manipulation, ritualized use of language, desemantization not only of individual words but also large fragments of discourse. Cliché of Newspeak, as a rule, are focused either on an abstract, conditional referent, or on a referent who is absent in reality” [6, p. 23]. The bearers of totalitarian (for example, communist or fascist) ideology in the national language mentality are elements of socio-political vocabulary (such as proletarian, bourgeois, hegemonic class, Gestapo, nation), which displace in the linguistic picture of the world previous designations of spiritual values from the position of higher authority.

In the sphere of mass consciousness, as the positions of the Newspeak are consolidated, there is a gradual “substitution of concepts”, brought to the extreme limit when the literal meaning of a word becomes the exact opposite of the contextual one. For example, the convict camp in the Newspeak is called «радлаг» (англ. — joycamp), a camp of joy, the same pattern is seen in the designation of ministries and departments: *Minirax* (англ. — Мінісвіт укр.): *Міністерство світу, тобто військове міністерство — the Ministry of Peace; Thought Police — Поліція Думок; (the Fiction Department — Художній відділ).*

In the ideolexicon the undifferentiated value connotation is actualized, the common denotative-significant relation is eliminated. The evaluative function of the ideolexicon is so enhanced that in the mass consciousness it acquires a negative semantics, in particular, a large number of complex words (*unperson — неособистість; facecrime — злочинник; prolefeed — рабкорм).*

The Newspeak was specially developed in accordance with the ideological needs of INGSOC — English Socialism [3], in Orwell’s novel it is formed from the English language by significantly reducing and simplifying its vocabulary and grammar rules. In J. Orwell’s 1984, morphemes both root and subordinate, always have a single and unchanging meaning. For example, the prefix *un* — always denotes an objection and can be used only when the speaker needs to object to something, to create an antonym: *good — ungood* [1, p. 243], *free — unfree* [1, p. 243].

Words with the negative prefix *un-*, at the direction of the author, should be translated in an antonymous way, for example: *ungood* [1, с. 245] — поганий, *unfree* [1, p. 243] — позбавлений.

Therefore, the above examples have already demonstrated the phenomenon of prefixation. Its essence is that the author adds a suffix to the root, thus changing its semantics. Here are more examples: *plus-*, *doubleplus-*, *post-*, *up-*, *down* — and others, which, according to the author, could be used to form a new word with almost all words of Newspeak: *doublethink* [1, p. 244], *unlight* [1, p. 245], *unperson* [1, p. 40].

In “1984” this phenomenon is seen only in the transposition of nouns or verbs into adjectives with suffixes *-wise*, *-ful*: *speedful* [1, p. 243], *goodwise* [1, p. 243].

An interesting feature of the Newspeak is the ways of creating the past tense and comparative degrees of the adjective: they are simplified and do not contain any exceptions. Thus, to create the past tense of any verb, you only needed to add a suffix *-ed*: *stealed* [1, p. 244], *thinked* [1, p. 244]. Suffixes *-er*, *-est* must be added to form the comparative and superlative degrees of comparison: *gooder*, *goodest*; *bader*, *badest* [1, p. 243–244].

Compilation of bases is a way of forming new words that can be transferred to the model «root + root» resulting in the formation of a complex word. Only simple basics can be used by the author under the process of compiling the basics: *thoughtcrime* [1, p. 19], *bellyfeel* [1, p. 241].

Note that the original words may belong to the same or to different parts of speech. We meet such models of word formation of neologisms in English:

— seven words of the Newspeak are formed from two nouns (N + N): *facecrime*, *sexcrime*, *joycamp*, *Eastasia*, *thoughtcrime*, *mouthpiece*, *dayorder*:

— one word of the Newspeak is formed of two verbs (V + V) *speakwrite*;

— one word of the Newspeak, formed of two adjectives (Adj + Adj): *blackwhite*;

— nine words of the Newspeak, formed from two words that belong to different parts of speech, such as: adjective + noun (Adj + N): *ownlife*, *goodsex*: noun + verb (N + V): *duckspeak*, *crimethink*, *prolefeed*, *bellyfeel*, *crimeslop*; adjective + verb (Adj + V): *doublethink*, *oldthink*.

G. Orwell's Newspeak is also characterized by words created by merging two words, one or both of which are abbreviated. Reduction of one element is observed in words *artsem*, *miniplenty*, *minitrue*, *misprints*, *prolefeed*, *telescreen*, *thinkpol*, *upsub*, and the reduction of the word completely occurs in neologisms: *prole*, *ref* and *sec*. Regarding neoplasms *INGSOC*, *bb*, *yp*, *miniluv*, *minipax*, *pornosec*, *recdep*, *ficdep*, then they have reduced both elements.

Interesting, from a morphological point of view, is the phenomenon of conversion, i. e. the transition of a word from one part of speech to another, which occurs during the merging of two words. For example, two verbs or two adjectives combine to form a noun: *speak* (N) + *write* (V) = *speakwrite* (N), translation — *мовонув*.

To create derivatives of Newspeak words, G. Orwell often uses the method of forming forms by analogy with the words available in the English language. For example, from the noun-neologism *thoughtcrime* created an adjective *thoughtcriminal* (by analogy with the existing noun + adjective in English: *crime* — *criminal*). This neologism reflects the government's attempt to control not only the language and actions but also the opinions of its subjects. *Thoughtcrime* it not only serves to replace the notion of "illegal thought", but depicts a criminal act, the essence of which lies in unspoken beliefs or doubts that exist only in human thoughts, but could call into question the actions of the government.

It is also necessary to distinguish phrases composed of two separate words of the English literary language, which together denote a single new concept in which the constituent words acquire a new meaning.

The grammatical rules of the Newspeak strive for unification and regularity. This has led to the creation of newer grammatical forms to replace the established ones, if they are exceptions to the rules. To do this, the forms of words already available in English are formed according to improved rules, which does not allow the existence of any exceptions or ambiguities:

— irregular forms of the past tense are replaced by forms with the ending — *ed* (*stealed* — instead *stolen*);

— introduce new plural forms for the noun (*mans* — instead *men*, *oxes* — instead *oxen*):

— create new forms of degrees of comparison for the adjective (*gooder*, *goodest* — instead *better* and *best*).

Conclusions. It should be emphasized that there is no one absolutely correct way to translate neologisms, especially authorial ones. At the same time, the socio-political conditions in which the translator finds himself may limit the choice of a suitable translator for reasons of censorship or political expediency.

Studies of neologisms show that new vocabulary is formed mainly from one's own material through word-formation operations and rethinking of existing units. Affixation, abbreviation, telescoping, word formation and conversion remain the main ways of creating morphological neologisms. The appearance of semantic neologisms is regulated by the law of economy of linguistic means, which reduces the quantitative increase of lexical units and directs nominative activity to the secondary nomination, which leads to a rethinking of nominative means already available in language. Undoubtedly, the enrichment of language with new lexical units of any type and structure is a positive moment in the process of development and improvement of language and language tools. It is the emergence of neologisms and indicates the development of society and humanity as a whole.

George Orwell's novel "1984" on many formal grounds belongs to modernism. There is a certain diversity characteristic of the works of late modernism. In his work, the author expresses strong feelings about social, global problems. The concept of Newspeak, created by G

Orwell in the novel "1984", is usually understood as a symbol of totalitarian language, i. e. the language of society in which all spheres of social and spiritual life are subject to ideologizing.

Список літератури

1. Аникин Г. В., Михальская И. П. Английский роман XX века. М. : Высш. шк., 1982. 345 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. М. : Флинта ; Наука. 2002. 384 с.
3. Басовская Е. И. Художественный вымысел Оруэлла и реальный советский язык. *Русская речь*. 1995. № 4. С. 34–43.
4. Борецький М. І. Антиутопія Дж. Оруэлла «1984» як узагальнена картина радянського тоталітаризму. *Відродження*. 1996. № 1. С. 25–27.
5. Вовчук Н. І. Авторські неологізми як спеціальний засіб художньої виразності і як одиниця поетичного тексту. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2000. Вип. 8, С. 62–66
6. Оруэлл Дж. 1984: [роман]; Скотный двор: [сказка] / [пер. с англ. Д. Иванова, В. Недошивина]. Том 1. Пермь : КАПИК, 1992. 304 с.
7. George Orwell. *Nineteen Eighty-Four*. London : Penguin Books, 1972. 256 p.

References

1. Anikin, G. V., Mihal'skaja, I. P. (1982). *Anglijskij roman XX veka* [English novel of the twentieth century]. Moscow, 345 p.
2. Arnol'd, I. V. (2002). *Stilistika sovremennogo anglijskogo jazyka* [Stylistics of the modern English language]. Moscow, Flinta ; Science Publ., 384 p.
3. Basovskaja, E. I. (1995). *Hudozhestvennyj vymysel Orujella i real'nyj sovetskij jazyk* [Orwell's fiction and real Soviet language]. *Russkaja rech'* [Russian speech], no. 4, pp. 34–43
4. Boretskyi, M. I. (1996). *Antyutopiia Dzh. Oruela «1984» yak uzahalnena kartyna radianskoho totalitaryzmu* [Anti-utopia of J. Orwell «1984» as a generalized picture of Soviet totalitarianism]. *Vidrodzhennia* [Renaissance], no. 1, pp. 25–27.
5. Vovchuk, N. I. (2000). *Avtorski neolohizmy yak spetsialnyi zasib khudozhnoi vyraznosti i yak odynytsia poetychnoho tekstu* [Author's neologisms as a special means of artistic expression and as a unit of poetic text.]. *Aktualni problemy suchasnoi filolohii. Movoznavchi studii. Zb. nauk prats Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu* [Actual problems of modern philology. Linguistic studies. Collection of scientific works of Rivne State University for the Humanities], issue 8, pp. 62–66.
6. Orujell, Dzh. (1992). 1984: [roman]; *Skotnyj dvor*: [skazka] [per. s angl. D. Ivanova, V. Nedoshivina] [984: [novel]; Animal Farm: [fairy tale]. [transl. from English by D. Ivanov, V. Nedoshivina], volume 1. Perm, KAPIK Publ., 304 p.
7. Orwell, George (1972). *Nineteen Eighty-Four*. London, Penguin Books, 256 p.

Дата надходження рукопису 16.04.2021

Мета статті — проаналізувати особливості формування й використання неологізмів у романі Оруелла «1984».

Методи. Основні наукові результати отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу, узагальнення та систематизації наукової та навчально-методичної літератури з літературознавства, психології, мовознавства; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, а також порівняльного, описового та аналітичного.

Результати. Збагачення мови новими лексичними одиницями будь-якого типу і структури є позитивним моментом у процесі розвитку й удосконалення мови і мовних засобів. Саме поява неологізмів і свідчить про розвиток суспільства і людства в цілому.

Неологізми, з одного боку, пояснюються як слова, значення або сполучення слів, які з'явилися у певній мові протягом певного періоду часу. З іншого боку, неологізми — це терміни, які є новим значенням уже існуючого слова або слова, запозиченого з іншої мови, новизна якого все ще відчувається. На думку лінгвістів, неологізми — це слова будь-якого періоду, що є новими відносно до попереднього періоду; не лише нові слова, але і нові значення слів, і навіть нові фразеологічні або стійкі словосполучення слів; одиниці, що виникають із існуючих у мові елементів певної мови.

На підставі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що Дж. Оруелу на сторінках свого роману вдалося зобразити і відтворити світ, в якому всі загальноприйняті гуманні принципи перевернуті, загальновизнані людські цінності відсутні, але, все ж, не переможена сама людська природа, яка неминуче прагне вирватися назовні, відкриваючи для себе шляхи подолання нестерпних пут і кайданів, якими намагаються огорнути суспільство в цілому і кожну людину окремо представники цього нелюдського режиму із беззастережною диктатурою влади.

Слід наголосити, що не існує одного абсолютно правильного способу перекладу неологізмів, особливо авторських. Водночас суспільно-політичні умови, в яких перебуває перекладач, можуть обмежити вибір відповідника перекладу з міркувань цензури або політичної доцільності. Для забезпечення адекватності перекладу творів із вираженою лінгвокультуральною компонентою перекладач має усвідомлювати реалії обох культур: культури тексту-оригіналу та культури перекладу.

Ключові слова: словотвір, неологізм, переклад, новомова, Дж. Оруелл «1984».

СУСПІЛЬСТВО: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. ОСОБИСТІТЬ

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-72-78

УДК 159.954 + 316.7

Ніколенко К. В.,
канд. філософ. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна,
e-mail: nikolenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9816-6783

ФІЛОСОФІЯ КРЕАТИВНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Nikolenko K. V.,
PhD in Philosophical Sciences,
Assistant Professor

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: nikolenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9816-6783

PHILOSOPHY OF CREATIVITY IN THE CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMING SOCIETY

Мета статті — виокремити соціальні механізми креативності як феномена сучасної культури через елементи креативної діяльності з метою уніфікації креативного процесу.

Методи. При дослідженні філософії креативності в умовах сучасних соціальних трансформацій використовувався природно-онтологічний та суспільно-онтологічний методи, метод конструктивізації — при розгляді креативної економіки як поняття, для аналізу поняття креативної індустрії застосовано соціологічний метод, аксіологічний метод — для аналізу креативного результату та соціального наслідку креативності як такої, морально-етичний метод — для розкриття особливостей та змістовних аспектів креативного процесу і метод абстрагування при аналізі поняття змісту, конструктивно-деструктивний підхід було застосовано при вивченні політично-історичних аспектів креативності, використано компаративістський підхід при аналізі креативної індустрії, системний підхід — для вивчення соціальних мереж, при розгляді креативного процесу застосовано принцип комплексності, принцип функціональності — при розкритті результатів креативного акту.

Результати. Досліджена креативність як соціальний феномен свідчить, що в суспільстві, яке трансформується, креативність набуває функціональну особливість замовлення виробництва, креативні орієнтації проектують суспільний розвиток та охоплюють всі сфери виробництва. Соціальна онтологія ґрунтується на елементах креативної діяльності як факторах, що забезпечують її розвиток. Актуальні соціальні процеси породжують класову зміну структури суспільства — креативний клас є виявом такого впливу. Діалектика збереження змісту необхідно призводить до дихотомії понять «новизна» та «цінність», які є сенсоутворювальними аспектами поняття «креативність». Доведено, що соціальна реальність є одним з джерел креативності. Пошук алгоритмів креативності призводить до глибокого аналізу структурних елементів креативності та формування теорії або елементів концепції формування креативності. Визначено креативний акт як частину сучас-

ної культури, що є одним із чинників, які обумовлюють сучасні трансформації соціальної реальності.

Ключові слова: креативність, креативне суспільство, соціальна креативність, креативний акт, креативний процес, креативна індустрія.

Постановка проблеми. Розуміння креативності як творчого процесу, який дає можливість продукувати нові форми людського життя, змінювати і коригувати соціальну реальність, формувати суспільні тенденції і напрямки, у XXI столітті стає реальністю, без якої неможливий подальший розвиток. Індустріальна економіка, високотехнологічне виробництво і природні ресурси вже не виступають достатньою підставою для успішного розвитку держави. Організація нової економіки, в основі якої лежить орієнтування на культурний капіталізм, включає споживання і розвиток послуг для населення. Цей процес характеризується розвитком виробництва товарів і послуг, спрямованих на індивідуальне споживання і унікальність створюваного продукту. Розвиток високотехнологічного виробництва компаній, корпорацій все більше залежить від ступеня креативного підходу співробітників у реалізації тих чи інших проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вище зазначена проблема розглядалася багатьма дослідниками; так, проблеми економічних трансформацій соціуму — предмет дослідження Дж. Хоккінса, П. Хіггенса, формування специфічного класу людей на основі зростання соціальної значущості креативності розглядав Р. Флорида. Вітчизняні дослідники Г. Шакарян, В. Коваленко, Н. Карамішева робили спроби вивчення соціальних змін з точки зору креативності. Однак поза полем їх наукового інтересу залишилися питання синтезу культури і громадських нових ідеалів і прагнень.

Мета статті — розглянути механізми формування креативності, креативного продукту як соціальної цінності з точки зору феномена культури, як фактора уніфікації та інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа соціальних трансформацій є одним із актуальних питань сучасності. Дослідників цікавить питання про природу виникнення креативності, про особливості її формування і здійснення. Креативні трансформації сучасного суспільства виступають феноменом соціального простору, маючи когнітивну природу, оскільки інновації в соціумі є наслідком креативних процесів, до яких залучається сукупність суб'єктів суспільства.

Соціальна реальність збагачується новими термінами і поняттями, пов'язаними з креативністю. Креативність впроваджується в різні сфери життя суспільства, твердо закріплюючись у повсякденній свідомості як невід'ємний елемент професійних якостей людини.

Такі вимоги суспільства тягнуть за собою цілу низку змін, зокрема адміністративного ресурсу, коли потрібні інші підходи і цінності в розумінні людської праці, які проявляються в креативному орієнтуванні. Креативність, за всіх недоліків «культурного капіталізму» стає головною складовою подальшого розвитку постіндустріального суспільства. Це тягне за собою зміни в соціально-економічній структурі суспільства, що характеризуються розмиванням строгих міжструктурних зв'язків.

Сформована в середині 90-х років XX століття у Великобританії програма креативної індустрії, що охоплює одночасно сфери культури, науки, бізнесу і високих технологій, була прийнята (не дивлячись на низку негативних моментів) багатьма європейськими урядами. Використовувати програму креативної індустрії стали Німеччина, Австрія, Фінляндія, Швеція, Данія, Нідерланди, Норвегія. А на початку XXI століття ідея (згодом і поняття креативної індустрії) виходить на міждержавний рівень, більш того, стає органічною частиною теорії сталого розвитку [6].

У науковий обіг входить поняття «креативна економіка», введене Дж. Хоккінсом — тип економіки, що формується в результаті розвитку креативної індустрії [7, с. 7].

Поняття креативної індустрії пов'язане з інтелектуальною власністю, яку можна диференціювати за чотирма основними класами: авторське право, патенти, торгові знаки та дизайн [4, с. 61].

Різні різновиди креативності як процесу, похідні від її поняття, широко входять в сучасний науковий обіг та активно застосовуються в різних сферах. І якщо раніше креативність досліджувалася тільки в рамках психології, то тепер креативність стає предметом дослідження соціології, політології, економіки, філософії.

Креативність в суспільстві набуває найважливішу функцію — зумовлює виробництво. Креативні орієнтації, проектуючи на суспільний розвиток ідеї нового і всіляких трансформацій, охоплюють всі сфери діяльності людини.

Ослаблення зв'язків між людьми і громадськими інститутами відбувається завдяки збільшенню кількості відносин і контактів. Реальність, найчастіше, визначається випадковими обставинами, легкістю переходу людини з одного виду діяльності на інший. Р. Флорида у своїй роботі «Креативний клас: люди, які міняють майбутнє» говорить: «Якщо раніше люди об'єднувалися рамками суспільних інститутів, формуючи групову ідентичність, то суттєвою рисою сучасного життя стало створення індивідуальної ідентичності» [4, с. 22].

Сучасна економіка за своєю структурою є креативною економікою, вона ґрунтується на значенні творчості у всіх аспектах діяльності людини. Креативний підхід до різних видів людської діяльності виступає чи не головним фактором у виокремленні ефективності діяльності. Роль і значення креативності в сучасній економіці розглядається як на особистісному рівні (людина-креатор), так і на соціальному рівні (креативний клас), значення креативності проявляється і в результаті людської діяльності (креативний продукт), та, навіть, ціла економіка може визначатись саме через призму креативності (креативна економіка). Усі ці фактори не можуть не впливати на сучасні процеси що відбуваються в соціумі.

Дійсно, в сучасному світі людини визначають вже не різні організації, що надають йому місце роботи, не релігійні організації, не місцеві спільноти і навіть не сімейно-родинні зв'язки. Різні сторони власної креативності й обумовлюють ідентифікацію людини як такої [3, с. 119].

Процес виробництва вибудовує інші аспекти життя людини — об'єкти споживання, нові форми дозвілля та відпочинку, ціннісні орієнтації, що призводить, на наш погляд, до появи нової реальності, в якій технологія (сама по собі) ще не гарантує довгостроковий економічний ефект. Технологія, безперечно, важлива і невід'ємна, однак вона не гарантує застосування того чи іншого відкриття, більш того, відкриття, що перевертають весь хід наукової думки, як правило, не відразу засвоюються. Глибокі і стійкі перетворення сучасності кореняться в суспільстві і культурі.

Зростання креативності в постіндустріальному суспільстві стає визначальною рисою всіх сфер сучасного життя (економічної, соціальної, наукової і т. д.). Виходячи з цього, перед суспільством постає проблема систематизації креативності, необхідна її конкретизація, оскільки креативність не обмежується технічними новинками, оригінальними бізнес-моделями, створенням нового само собою. Її не можна вивчити практично: чим є, як її досягти, як виглядає. Про креативність ми можемо говорити лише з точки зору її результатів. Вони, результати, або знаходять підтримку суспільства, або не сприймаються ним. У наші дні ми можемо констатувати наявність такого феномена, як самоцінність креативності — соціально-значущими визнаються будь-які дії, спря-

мовані на всебічне перетворення дійсності. Тобто сучасне суспільство не вимагає від людини виробництва виключно чого-небудь нового, воно застосовує здійснені перетворення навіть в несуттєвих моментах, називаючи їх креативними. Наприклад, поліпшення будь-якого раніше існуючого алгоритму, який спрощує роботу тих чи інших пристроїв.

Об'єктивною стороною креативного процесу є його результат, його продукт (підсумок, дериват). Іншими словами, це те, що здатне відокремитися від суб'єкта, стати для нього чимось покладеним із зовні, об'єктивним, що володіє деяким ступенем відчуженості. Нами доведено, що креативному продукту притаманні два елементи — новизна і цінність. Показано яким чином, взаємодіють ці фактори і як кваліфікуються (в попередніх розділах дослідження). Узагальнюючи зазначимо: якщо новизна — це відмінність продукту від усього загальноновизнаного, загальновідомого, то під цінністю ми розуміємо здатність задовольняти універсально-культурні потреби людини. Дійсно, далеко не всяке нове є благом для людини, не всяке нове сприймається своєчасно і не всяке продукування новизни має сенс як такий. Лише креативність, що має специфічну діяльність, яка полягає в продукуванні універсально-культурної цінності, що сприяє удосконаленню, гармонізації відносин кожного індивіда із самим собою, з іншими людьми, а також його особисто і всього людства в цілому у всесвіті. Тільки така креативність є ціннісно виправданою [2, с. 94].

Виокремлюючи в усьому існуючому якусь тенденцію до збереження свого змісту зазначимо що, все ж в ньому неявно присутня концепція творчості. Так, людині необхідно проявити креативні здібності для використання всього наявного потенціалу, щоб зробити все потенції явними, застосовними. Наприклад, відкрити електроенергію. Діалектика новизни і цінності в продуктах креативності має досить відносне розуміння, і в різних міфологічних системах всього світу набуває особливої розробки шляхом відтворення взаємин між так званими деміургами — трикстер.

У наші дні діалектика новизни і цінності набуває специфічне розуміння. Оскільки необхідний баланс є запорукою економічного, соціального і науково-технічного розвитку, необхідно стежити за виконанням цих двох умов. У той же час, як нами було показано, саме цього не так просто дотримуватися на практиці. Новизна і цінність повинні відповідати ряду умов: економічному розвитку держави, соціальним потребам суспільства, особистісним здібностям і можливостям.

Креативність розумілася історично як вище благо, що безпосередньо не вимірювалося матеріальними вигодами. Вона носила характер піднесення над всіляким «Я» з його матеріально-корисливими, тимчасовими турботами і потребами. Істинне буття креативності виявляється у створенні матеріальних благ (для представлення своєї країни на міжнародній арені і для суспільства. У такому виробництві, матеріальне стає запорукою здійснення креативності, забезпечує її масовість в діяльності взагалі. Але і всілякі недоліки у стимуляції креативності у сфері матеріальних благ можуть не тільки призвести до порушення цілісно-гармонійного функціонування практики, а й спотворювати реалізацію її креативної потенції, приводячи до гіпертрофованої активізації різних сфер життя суспільства [5, с. 158].

Втручання в творчий процес носить далеко не завжди позитивний характер. Якщо порушуються умови балансу між потребами суспільства, особистими здібностями, то в такому випадку можлива поява різних криз, конфліктів та інших явищ, що негативно впливають на розвиток суспільства. Їх штучне походження викликано неправильним менеджментом. З чого робимо висновок, що креативність знаходиться в специфічному балансі до потреб суспільства, порушення природних норм якого призводить до кризових явищ суспільства.

Сутнісні аспекти креативності відображені в соціальних мережах, що є основою для формування креативності та являють собою сукупність суспільних норм і правил в розумінні тих чи інших соціальних категорій. Однією з різновидів соціальних мереж є мережа цікавого. Говорячи про неї як про заломлення когнітивної системи цікавого, ми тим самим характеризуємо природу розподіленого там ресурсу, володіння яким і обумовлює приналежність суб'єкта саме до певної мережі. Цим ресурсом виявляється креативність. Визначаючи креативність як здатність створювати нове, ми тим самим говоримо про систему цікавого як про простір когнітивної потенційності.

Кожен елемент подібної системи сам по собі є лише поодиноким фактом, однак, будучи з'єднаними, вони формують потенційну ситуацію для народження нового знання — також, як два семантично різнопланових поняття (тривіальні кожне окремо) в поєднанні утворюють нетривіальну метафору, здатну дати поштовх до осмислення того, що раніше осмисленню не піддавалося, бо не видно було можливості семантичного поєднання.

Для характеристики креативного процесу дослідниками розроблені поняття креативного потенціалу та креативних здібностей. З точки зору соціальної філософії, креативний потенціал розуміється як сукупність можливостей реалізації нових форм і способів діяльності, мірою виявлення креативної сутності людини.

Погодимось з Н. Карамішевою, що від природи людина як жива істота має здатність мислити, міркувати, практично діяти, творити, пізнавати світ і саму себе. Усі ці форми своєї діяльності людина може реалізувати тільки в суспільстві, коли людина вступає в різноманітні взаємовідносини з іншими людьми. Завдяки цим рисам людина придбала риси креативної активності, відкрив в собі свою самість, видокремивши родову сутність від всього іншого, природного, що її оточує, від інших живих істот [1, с. 29].

За своїм змістом креативний потенціал являє собою сукупність діяльних здібностей людини і включає в себе нові ідеї, які можуть бути названі креативними (гносеологічний потенціал), оцінки, інтереси, навички та ін. Тим самим поняття креативного потенціалу відображає сферу суб'єктивних діяльнісних можливостей, внутрішніх передумов креативного розвитку людини. Вивчення соціального компонента креативних сил людини полягає в тому, що вони дозволяють розкрити джерело і сутність креативної потенції людини. Вивчаючи особливості людського саморозвитку і самореалізації як суб'єкта креативного акту, соціальною філософією робиться спроба вивчення соціальних основ креативного акту, можливості відстеження соціальних механізмів цього процесу, філософського трактування креативного продукту і креативного процесу. Ці відомості необхідні для вивчення загальних основ креативності, її сутності, простежування механізмів існування і здійснення її в суспільстві. Розгляд креативного потенціалу суспільства, виявлення місця і ролі креативності в сучасному суспільстві, характеристика креативності як необхідного атрибуту особистості в соціумі (з постійним підвищенням її значущості), а також розгляд особливостей формування та розвитку креативності взагалі і в кожному конкретному суспільстві — ось основні форми вивчення креативності соціальною філософією.

Висновки. Таким чином, будучи істинно соціальним феноменом, креативність визначає основу і умову розвитку людства — його наукових, соціальних та інших інтересів. У креативності, поряд з іншими моментами, знаходить своє вираження приховане в людській природі прагнення проявляти себе, реалізовувати свою силу, затверджуватися в здатності панувати над природними явищами і стихіями. Власне місце людини в природному світі призводить до формування певних елементів по-

ведінки, прагнень в діяльності, здатностей, що мають на меті забезпечити вирішення всіх питань онтологічного характеру. Соціальне буття людини є одним із джерел креативності. На наш погляд, це і обумовлює підвищений інтерес до креативності в сучасному світі. Спроба встановити алгоритм креативної діяльності, визначити особливості або елементи креативної діяльності призводить до формування поняття креативного акту як першооснови креативної діяльності. Креативний акт є частиною сучасної культури, оскільки обумовлює багато її явищ і процесів. Подальшого дослідження може отримати вивчення креативного потенціалу у соціальній, економічній чи політичній площині з точки зору окремих складових (людства взагалі, конкретного народу, чоловіків, жінок, дітей тощо). Ще одним варіантом дослідження може виступити діалектика новизни і цінності в умовах сучасного суспільства, що трансформується, бо цей процес призводить до зміни системи цінності і перспективним для вивчення уявляється питання врахування креативності та нових цінностей суспільства.

Список літератури

1. Карамішева Н. Природне і штучне як властивості креативних об'єктів. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2004. Вип. 6. С. 27–34.
2. Коваленко В. А. Творчество как ценность в мире А. Платонова. *Вопросы философии*. 1999. № 10. С. 90–98.
3. Креативная лаборатория: диалог творческих практик : монография / ред.-сост. О. А. Карлова. М. : Академический Проект, 2009. 476 с.
4. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. М. : Классика-XXI, 2007. 432 с.
5. Шакарян Г. Г. О креативной потенции нашего общества. *Философские науки*. 1991. № 7. С. 155–161.
6. Creative Industries, 2004. Beyond the Creative Industries: Mapping the Creative Economy in the United Kindom, February 2008 / ed. by P. L. Higgs et al. London, February 2008.
7. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. London : Penguin Books, 2007. 270 p.

References

1. Karamysheva, N. (2004). *Pryrodne i shtuchne yak vlastyivosti kreatyvnykh obektiv*. [Natural and artificial as the properties of creative objects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofski nauky* [Bulletin of Lviv University. Philosophical sciences], no. 6, pp. 27–34.
2. Kovalenko, V. A. (1999). *Tvorchestvo kak czennost` v mire A. Platonova* [Creativity as value in the world A. Platonov]. *Voprosy` filosofii* [Philosophy issues], no. 10, pp. 90–98.
3. Karlova, O. A. (2009). *Kreativnaya laboratoriya: dialog tvorcheskih praktik* [Creative laboratory: dialogue of creative practices]. Moscow, Akademicheskij Proekt Publ., 476 p.
4. Florida, R. (2007). *Kreativny`j klass: lyudi, kotory`e menyayut budushhee* [Creative class: People who change the future]. Moscow, Klassika-XXI Publ., 432 p.
5. Shakaryan, G. G. (1991). *O kreativnoj potenczii nashego obshhestva* [On the creative potency of our society]. *Filosofskie nauki* [Philosophic sciences], no. 7, pp. 155–161.
6. Higgs, P. L. (Ed.) (2008). Creative Industries, 2004. Beyond the Creative Industries: Mapping the Creative Economy in the United Kindom, February 2008 / ed. by P. L. Higgs et al. London, February 2008.

7. Howkins, J. (2007). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London, Penguin Books Publ., 270 p.

Дата надходження рукопису 20.04.2021

Objective. *The objective of the article is to identify the social mechanisms of creativity as a phenomenon of modern culture through the elements of creative activity in order to unify the creative process.*

Methods. *In the study of the philosophy of creativity in modern social transformations natural-ontological and socio-ontological methods are used, to analyze the concept of creative industry sociological method is applied, axiological method — to analyze the creative result and social consequences of creativity as such, moral and ethical method — for disclosure of features and substantive aspects of the creative process, constructive-destructive approach is used in the study of political and historical aspects of creativity, when considering the creative process, the principle of systematicity is applied.*

Results. *The studied creativity as a social phenomenon shows that in a society that is transformed, creativity acquires a functional feature of the production order, creative orientations project social development and cover all areas of production. Actual social processes give rise to a class change in the structure of society — the creative class is a manifestation of such influence. The dialectic of preserving the content necessarily leads to a dichotomy of the concepts of novelty and value, which are meaning-making aspects of the concept of creativity. Thus, being a truly social phenomenon, creativity determines the basis and conditions of human development — its scientific, social and other interests. In creativity, along with other moments, finds its expression hidden in human nature, the desire to express themselves, to realize their power, to assert themselves in the ability to dominate natural phenomena and elements. Man's own place in the natural world leads to the formation of certain elements of behavior, aspirations in activities, abilities, aimed at ensuring the solution of all issues of an ontological nature. Human social existence is one of the sources of creativity. In our opinion, this causes increased interest in creativity in the modern world. An attempt to establish an algorithm of creative activity, to determine the features or elements of creative activity leads to the formation of the concept of creative act as the basis of creative activity. The creative act is a part of modern culture as it causes many of its phenomena and processes.*

Key words: *creativity, creative society, social creativity, creative act, creative process, creative industry.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-79-90

УДК 32 (091):821.111

Удовіченко Г. М.
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна,
e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Ревуцька С. К.,
канд. філол. наук,
Мирошніченко Д. І.,
студентка

e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295
e-mail: miroshnichenko_di@donnuet.edu.ua

ОЗНАКИ АНТИУТОПІЇ В РОМАНІ Р. БРЕДБЕРІ «451 ГРАДУС ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»

Udovichenko H. M.,
PhD in Pedagogical sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3731-0857

Revutska S. K.,
PhD in Philological sciences
Myroshnichenko D. I.,
Student

e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295
e-mail: miroshnichenko_di@donnuet.edu.ua

PATTERNS OF ANTIUTOPIA IN R. BRADBURY'S NOVEL "FAHRENHEIT 451"

Мета статті — виявити та охарактеризувати риси антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

Методи. Основні наукові результати отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу, узагальнення й систематизації наукової та навчально-методичної літератури з літературознавства, психології, мовознавства; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, а також порівняльного, описового та аналітичного.

Результати. У процесі дослідження було з'ясовано, що Рей Бредбері є одним із найбільш неординарних письменників-фантастів нашого часу; аналіз роману «451 градус за Фаренгейтом», його твори носять глибокий філософський характер. Досліджено, що коли Бредбері проектує свої сюжети в майбутнє або будує їх на фантастичних обставинах, він робить це тільки для того, щоб сказати про реальні проблеми, які людство у своєму вічному прагненні до вдосконалення має навчитися долати. У романі «451 градус за Фаренгейтом» автор виокремлює кілька проблем, що назрівають в суспільстві: конфлікт людини і техніки, бездуховність людей (людина і релігія), філософію стада; до рис антиутопії в романі Бредбері можна віднести: умовність місця і простору дії, яка відбувається ніби в майбутньому (за 100 років), але в ній передбачено початок деградації суспільства; саме зображення американського соціуму з його технічним прогресом, який нівелює всі людські риси й почуття; самотність героя, його пошуки свого справжнього призначення.

Бредбері висловлює своє ставлення до бездуховності суспільства, яке могло проміняти глибинну мудрість книги на дешеву масову індустрію задоволень.

Ключові слова: роман, антиутопія, фольклор, мотив, образ.

Постановка проблеми. Роман «451 градус за Фаренгейтом» — один з перших великих творів американського письменника Р. Бредбері, вперше виданий в 1953 році. Він приніс своєму авторові широку популярність. На теперішній час переважна більшість літературознавців не тільки відносять його до світової класики фантастики, але і ставлять в один ряд з творами, які є характерними прикладами жанру антиутопії. Роман-антиутопія Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» — класика наукової фантастики. У романі описано світ майбутнього, в якому книги безжально спалюються підрозділом пожежних, їх заборонено читати в тоталітарному суспільстві. У центрі роману — історія пожежного Гая Монтега. Низка трагічних подій приводить його до розуміння того, що в житті людини існують справжні цінності, і він стає ізгоєм суспільства.

Підґрунтям для написання статті стали характерні риси антиутопії, що знайшли своє відображення в тексті твору. Варто, однак, відзначити, що антиутопічний жанр свого часу був створений на протигагу жанру утопії, що описує ідеальні системи організації держави і суспільства. У зв'язку з цим використання методу доказу «від протилежного», що полягає в даному разі в пошуку і демонстрації положень, які суперечать основам утопічного жанру, можна вважати виправданим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою для написання цієї статті стали дослідження українських та зарубіжних літературознавців, які вивчали творчість Р. Бредбері: Ю. Архипової, В. Дмитрієвої, Р. Лінецької, М. Мендельсон, Т. Павленко, Г. Пуліної, В. Скурлатова та ін.

Мета статті — виявити та схарактеризувати риси антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед класичних утопічних романів ХХ століття «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері вирізняється якоюсь особливою глибиною трагізму. У романі немає кривавих сцен, публічних страт, ядерного апокаліпсису чи злих іншопланетних загарбників, які вщент руйнують Землю. У романі Бредбері є речі страшніші і фантастичніші: наприклад, фігура простого пожежника, у руках якого не брандспойт, а вогнемет, заправлений гасом. І завданням цього пожежника є не гасіння пожеж, а їх розпалювання для того, щоб спалити книги. Як не дивно, але основною небезпекою в антиутопічному майбутті, за задумом Бредбері, виступають саме книги як скарбниця знань, зібраних людством за всі минулі століття. Папір — легкозаймистий матеріал, який може спалахнути усього лише при 451 градусі за шкалою Фаренгейта. Такої температури вистачить для повного знищення людської пам'яті про цивілізацію [2].

Бредбері якимось сказав: «Фантастика — це реальність, доведена до абсурду» [2, с. 11]. Сьогоднішнє суспільство не спалює книги, і полиці у книжкових крамницях і бібліотеках заставлені літературою на різні смаки: кому — прекрасні класичні твори, а кому — белетристика. Але безпристрасна статистика свідчить, що більша частина американського суспільства зовсім не читає книги, а більше 90 % сімей майже весь свій вільний час витрачають на телевізор і комп'ютер, переглядаючи зовсім не наукові передачі та сайти. А ті, хто читають, цікавляться не Хемінгуєм, Діккенсом і навіть не Реєм Бредбері.

Роман Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» являє собою тематично розширену версію оповідання «Пожежник», надрукованого в журналі «Гелексі Сайенс Фікшн» у лютому 1951 року. Назва роману походить від хімічної властивості паперу самозайматися при температурі у 451 градус за Фаренгейтом (за Цельсієм — 233). Роман Бредбері піднімає цілу низку проблем, з якими, з часом, можливо, прийдеться зіштовхнутися людству:

- 1) людина і техніка;

2) людина і релігія.

В основу роману «451 градус за Фаренгейтом» покладено так звану концепцію «антисвіту», яку різні літературознавці при аналізі цього твору заміняють поняттям «антиутопія» або «соціальна фантастика». Насамперед, звернемося до самого поняття «антисвіт».

Антисвіт — важливе фантастичне припущення, світ, відмінний від нашого, але схожий за деякими ознаками і сприйманий своїми жителями як світ реальний і звичний.

На думку Бредбері, соціальний розвиток людини тісно пов'язаний з розвитком технологій в людському суспільстві. Американські критики навіть вважали його упередженням проти технічного прогресу, звинувативши в «технофобії», хоча сам він це заперечував: «Від деяких моїх творів складається враження, що я налаштований до техніки вороже. Це не так, у мене безліч оповідань про техніку. Одні написані з метою застерегти, інші — щоб змусити відчути принадність життя, полегшеного машинами» [6, с. 87].

Роман Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», судячи з усього, можна віднести до «антиутопії» і «романів-застережень». Автор не застерігає проти технічного прогресу взагалі, а тільки попереджає про можливість негативних наслідків від зловживань ним на шкоду людській особистій свободі.

У зображенні картин «механізації» людства Бредбері виводить два символи: «механічний пес» — робот, уособлення тотальності, репресій, призначений для виловлювання «злочинців», які вибились із системи; і модернізоване телебачення, телевізійна стіна, яка є символом людської байдужості, атрофованих душі та інтелекту людини майбутнього. Але навіть людина із атрофованою моральністю не може почувати себе щасливою у механічному світі.

У зображенні Америки ХХІ століття Рей Бредбері використовує метод екстраполяції, який може бути використаний під час науково-технічного, лише іноді — соціального, прогнозування, коли образ майбутнього створюється, базуючись на тенденції, вже існуючій сьогодні. У своєму романі Бредбері з використанням символіки і власної фантазії дає зображення антимоделі суспільства. Він замислюється про долю людської цивілізації, про існування суспільного устрою Америки в майбутньому з нестандартною американською формою менталітету та її особливим колоритом.

Зображена в книзі Америка — це ті ж Сполучені Штати ХХ століття, із вічними проблемами в культурі споживання, з надтою рекламою в метро і нескінченними «мільними операми» в штучному затишку котеджів. Але все це Бредбері довів до крайності, до визначеного ним самим «абсурду». У ньому пожежники не повинні гасити пожежі, а мусять спалювати книжки. Людей, які ходять пішки, а не їздять на машинах, сприймають як божевільних. Заборонене навіть милування природою, а відступ від загальноприйнятих норм життя можуть викликати репресії з боку правлячої системи [3].

Пожежники із роману Бредбері абсолютно переконані у необхідності і важливості своєї споконвічної місії — за першим сигналом тривоги мчати і виконувати завдання: за допомогою гасу вщент випалювати крамолу...

Для письменника Бредбері книги — це не тільки предмети, речі, листки з написаними літерами, а й магічний символ, втілення мудрості, людяності, доброти, чуйності, мрії, яке одне тільки може допомогти людині залишитися людиною. Збереження людяності є головною темою всієї творчості Р. Бредбері.

У романі Бредбері пафосом пронизані вислови автора, пов'язані з його ніжним і трепетним відношенням до книги. Книга для Бредбері виступає не тільки символом

мудрості, тяги до знань і прагнення до щастя, вона наділена здатністю дати людині спокій у душі, а її розуму — рівновагу і впевненість і витягти людину з темного підземелля тваринних пристрастей. Якщо уважно вчитатися в рядки роману, стане зрозуміло, що збереження людяності було і залишається головною темою письменника.

Бредбері розуміє, що занепад духовної культури запрограмований самим існуванням сучасної техногенної цивілізації. І моральна криза її суспільства є не тільки причиною тоталітаризації, а й наслідком соціальної адаптації в умовах «модернізованого» світу, де навіть скептично настроєний Бітті бачить безвихідність такої адаптації і пропонує створювати все новіші спортивні ігри і випускати розважальні фільми, щоб поживи для розуму було все менше. І щоб людина завжди була в натовпі, там їй не потрібно думати [3].

Бредбері передбачив розвиток майбутніх технологій: багато предметів, описаних в романі, пізніше з'явилися і в реальному житті. Так, був описаний радіоприймач «Ракушка», що є аналогом сучасних портативних приймачів. Крім того, були не раз згадані всілякі «телевізійні стіни», мініатюрні переносні екрани, кольорове телебачення і навіть зображення з 3D-ефектом.

Якщо розглядати поняття антиутопії як жанр художньої літератури, то можна сказати, що ми бачимо відображення критичного мислення автора. Роман «451 градус за Фаренгейтом» не є винятком. У романі описано суспільство масового споживання і людство, не здатне до мислення. Тут наведений той вид антиутопічної держави, в якому нарівні із силовими методами активно виконується завдання повної розумової деградації суспільства. Телепередачі і фільми «ні про що», заборона на літературу і пам'ятки світової художньої культури, забивання людських голів масою непотрібної інформації, неефективна система освіти — все це призначено для того, щоб люди перестали думати, чи правильно вони живуть, і не ламали голову над недоліками суспільного устрою. Людство тільки споживає і руйнує.

Бредбері вважає, що саме така поведінка людини стане причиною його вимирання в майбутньому. Одного разу людина просто не зможе задовольнити всі свої невгамовні потреби, що і призведе до кінця цивілізованого людського існування. Прозорливість Бредбері допомагає йому передбачити нищівну експансію «масової культури», яка отрує, скалічує, обдурює кожного, хто доторкнеться до неї, такої вражаюче всюдисущої і всепроникаючої [5].

Виходячи з цього, можна сказати, що роман «451 градус за Фаренгейтом» є соціальним передбаченням автора, його спробою попередити людство, відкрити йому очі, примусити задуматися про сьогоднішнє і майбутнє. Таким чином, роман «451 градус за Фаренгейтом» є «особистою» антиутопією Рея Бредбері і його спробою застерегти людство від саморуйнування.

Щоб зрозуміти, чи є роман Бредбері чистою антиутопією, звернемося до сюжету роману: протагоніст Гай Монтег працює пожежником, але він не гасить вогонь, а навпаки, спалює вогнеметом книги, заборонені в місті, де він живе.

Місто, побудоване на принципах товариства споживання, населене людьми, які слабо цікавляться життям і оточенням. Вони захлинаються в нескінченному потоці інформації, поглинають серіали, рекламні ролики, купують одяг і непотрібні речі, а владу в місті визнають єдино можливою і правильною. Пожежники, що спалюють книги разом із будинками, в яких вони зберігаються, особливо не задаються питаннями: «Навіщо?» і «Чому?», продовжуючи беззаперечно виконувати свою роботу.

Так Мілдред, дружина Гая Монтега, здається, вже зовсім зомбована масовою культурою. З радіомікрофонами-«черепашками» у вухах, вона днями спілкується лише з героями телешоу, які транслюються зі стін-телеекранів, і раптом приймає купу

снодійного, намагаючись покінчити із життям. Спочатку здається, що це теж своєрідний виклик Системі, але Мілдред, прийшовши до тям у лікарні, нічого про це не пам'ятає. Вона спокійно продовжує своє «механічне» життя і так само автоматично, не замислюючись, видає Гая пожежникам, які розшукують його за переховування заборонених книг.

Мілдред спокійно може весь свій час присвячувати розвагам, тому що дім у них повністю автоматизований. Бітті, розмірковуючи про переваги суцільної механізації, коли людям можна насолоджуватися radoщами життя після неважкої роботи, помічає, що йому чогось не вистачає: *«Застібка-блискавка замінила гудзик, і ось вже немає зайвої півхвилини, щоб над чим-небудь задуматися, одягаючись на світанні, в цю філософську і тому сумну годину»* [1, с. 164].

За розвагами люди перестали думати, і це призвело до порушення душевної рівноваги, самогубств, агресивної поведінки. Бредбері виводить закономірну тенденцію індустріального суспільства: високий рівень у розвитку промисловості, орієнтованої на масове споживання, і радикальні зміни у загально-державній структурі докорінно змінюють норми поведінки, спілкування і мислення взагалі. У кінцевому етапі ці зміни призводять до війни, яка є наслідком розвитку технологій, гонки озброєнь і накопиченої агресії в суспільстві. Саме таким є фінал науково-технічної революції і роману.

У романі Бредбері зображено пряме протистояння «людина — техніка», він вважає, що «технізоване суспільство, складаючись з роз'єднаних людей, може породити тиранію і не залишити простору для самовираження особистості» [6, с. 214]. На першому місці для Бредбері, щоб технічний прогрес служив загальнолюдським інтересам. Таким чином, автор показує останній етап техногенного розвитку, коли все механізовано.

Перед нами модель суспільства споживання, основні принципи якого — контроль мислення та ідея загальної схожості (*«Люди не повинні читати книги — так вони починають сумніватися і заздрити один одному і відрізнятись»* [1, с. 53]). Яскравими маркерами є заборона на читання книг їх знищення, культ споживання і дешевих задовольень, постійна рекламна розсилка і доноси з боку знайомих і колег. Ця картина миру здається спочатку ідеальною і єдино можливою. У читача створюється відчуття, що перед ним приклад антиутопії, небажаної моделі соціуму, в якій ідеальна система стає в результаті неідеальною і деструктивною. Однак при більш детальному розгляді можна помітити, що ніякого соціального чи політичного підґрунтя в ній немає. Є тільки злободенність споживчої теми і зростання впливу мас-медіа та індустрії розваги.

Р. Бредбері, який з обережністю й навіть неприязню ставився до прогресу та загальнодоступності телебачення, показав нам світ, вивернутий навиворіт, що живе за законами безумства так, немов це єдино вірний варіант.

Це підтверджено в тексті нижченаведеними реаліями.

1. Спотворене поняття «пожежник» (*англ.* firefighter), оскільки працівники пожежної служби не борються з вогнем, а використовують його для спалювання будинків і книг (зворотне значення оригінальної фрази firefighter — вогнеборець): *«Окрім правил, у них надавалася коротка історія пожежних команд Америки, і тепер книжки були розкриті саме на цій добре знайомій Монтегу сторінці: «Засновані в 1790 році для спалення проанглійської літератури в колоніях. Перший пожежний — Бенджамін Франклін»* [1, с. 54], *«коли будинки в усьому світі стали будувати з вогнетривких матеріалів і відпала необхідність тієї роботи, яку раніше виконували пожежники (раніше вони гасили пожежі, у цьому, Монтег, ви вчора мали рацію), тоді на пожежних поклали нові обов'язки — їх зробили охоронниками нашого спокою. В них, як у фокусі, зосередився весь наш цілком зрозумілий і законний страх опинитися нижче*

інших. Вони стали нашими офіційними цензорами, суддями та виконавцями вироків» [1, с. 88].

2. Руйнування сімейного інституту зсередини за збереження його зовнішньої форми: практично усі знайомі сімейної пари Монтегів — зациклені самі на собі й живуть лише для задоволень. Сімейні пари не заводять дітей і навіть не думають про це.

3. Просвітництво і масова культура — майже знищений відгомін минулого (освіта, культура і мистецтво): *«Скорочуйте, стискайте! Переказ переказу! Екстракт з переказу переказів! Політика? Одна колонка, дві фрази, заголовки! І через хвилину все вже зникло з пам'яті»* [1, с. 83]; домінують, всюдисущі ЗМІ, покликані лише для рекламування товарів і показу нескінченних серіалів (*«... коли населення подвоїлося, потроїлося, учетверилося, зміст фільмів, радіопередач, журналів, книг знизився до відомого стандарту. Отака універсальна жуйка...»*) [1, с. 81].

4. Сімейні цінності, про які ми вже говорили, призводять не тільки до зацикленого індивідуалізму і споживання, але і до доносів і недовіри (навіть страху) з боку близьких чи коханих людей: *«Нарешті, зібравшись з думками, він запитав:*

– Моя дружина дала сигнал тривоги?

Бітті ствердно кивнув.

– А ще раніше те ж саме зробили її приятельки» [1, с. 171].

5. Творення і руйнування також перевернуті — сили уряду і місцевої влади спрямовані на руйнування того, що може творити, коли навіть у наш неспокійний час руйнування заради творення — досить часта річ: *«Архітектори знищили дашки, тому що вони нібито псують фасад... насправді не можна було допускати, щоб люди отак сиділи на ганках, відпочивали, гойдалися на гойдалках, розмовляли. Це шкідливе проведення часу. Люди занадто багато розмовляли. І в них був час думати»* [1, с. 95].

Але як суспільство стало таким? Науково-технічний прогрес обумовив швидке зростання технології, що відобразилось на соціальних сферах, докорінно змінивши суспільне мислення. Розвиток науки суттєво покращив людське життя, полегшивши його, але практично знищив первісний інстинкт самозбереження, розвивши стадні інстинкти, які дозволяють людям жити в умовах нового технократичного і тоталітарного суспільства. Все це не могло не позначитися на моральних аспектах людського життя: люди віддаляються від культурних надбань і проблем навколишнього середовища, тому що вони пробуджують почуття переживання, небезпечні емоції. Нормою моралі є споживчі інтереси, коли єдиною їжею для роздумів стають розваги, а реальне життя замінюється примітивним світом телеілюзій.

У XXI столітті, зображеному у романі, суспільство набуло надзвичайного рівня розвитку інформаційних технологій, до звичних засобів масової інформації та зв'язку, як то: телеграф, телефон, пошта, газети, — додалися радіо, телебачення, аудіо- та відеосистеми, комп'ютери. Обсяги інформації значно вирости, що призвело до розумових перевантажень. Агресивність, руйнівна сила і суперечливість інформаційної системи негативно впливають на людське здоров'я і психіку. Виникає необхідність у створенні засобів захисту від подібного впливу.

У своєму романі Рей Бредбері пропонує варіанти вирішення проблеми, одним із яких є репресії відносно до цивілізації взагалі і літератури зокрема. Але вони починаються не самі по собі — це вимушений захід. Суспільство розуміє, що інформаційний потік треба скоротити, але як? Без зв'язку не обійдешся. Без телебачення і реклами ми вже не уявляємо свого життя, і навіть стали заробляти на них свої статки. Виникає рішення: треба позбавитися книг!

Чому саме книг? Бітті, колега головного героя Монтега, вважає, що усьому виною є масовість культури: *«Коли все стало масовим, то і спростилося... Але, коли*

в світі стало тісно від очей, ліктів, ротів, коли населення подвоїлося, потроїлося, зміст фільмів, радіопередач, журналів, книг знизився до відомого стандарту. Така собі універсальна жуїка... Термін навчання в школах скорочується, дисципліна падає, філософія, історія, мови скасовані...» [1, с. 75].

Навіщо читати книги, коли є телебачення, — вважає Бітті. Від книг набагато більша шкода, ніж від перегляду передач, тому що книги хвилюють людину, змушують її мислити. Це робить їх небезпечними! Ті, хто читає книги, — «інтелектуали», вони вирізняються із сірої маси, претендують на більше, і цього треба боятися, такого не повинно статися.

Як запобігти? А дуже просто: взяти і заборонити, чи взагалі спалити. Саме пожежних, як переконує Бітті, назначили охороняти громадський спокій. Пожежники виконують обов'язки цензорів, суддів і виконавців вироку, бо людям, понад усе, потрібні спокій і безтурботність.

Виправдовуючи себе і свою діяльність, Бітті говорить Монтегу, що нічого хорошого в книгах немає. *«Нічого, у що можна б було повірити, чому було б варто навчати дітей. Якщо це белетристика, там розповідається про вигаданих людей, яких і на світі ніколи не було! А наукова література — це ще гірше... Почитаєш — голова обертом піде» [1, с. 43].*

Але мова йде не тільки про книжки, їх спалення — це символ чогось більшого, воно знаменує крах людської моральності і перевтілення людей на заручників масовості культури. Нещадний Бітті переконаний у тому, що цивілізація величезна, а людина існує тільки для того, щоб отримувати задоволення і гострі відчуття. І «порожня» масова культура наділяє її такою можливістю. А усе, що може вселяти тривогу, треба знищити.

Призначення «пожежних» в суспільстві «масової культури» — не тільки спалити всі книги. *«Ми, — стверджує Бітті, — боремося за загальне щастя — ви, я і інші, — охороняємо людей від незначної купки, яка пропагує свої ідеї і теорії і робить усіх інших нещасними... Треба триматися, Монтег! Слідкуйте, не дайте потоку меланхолічної і похмурої філософії захлеснути весь світ. Ви не розумієте нашої з вами необхідності у такому щасливому світі теперішнього дня» [1, с. 71].*

Ще однією ознакою жанру антиутопії є герой, який змінився і протистоїть суспільству, в яке так вірив. Головним героєм роману виступає Гай Монтег, пожежник за професією. Він цілком задоволений своєю роботою, оскільки вона, як уже було сказано, дуже легка і зрозуміла, тим паче, що у ХХІ столітті книги на Землі майже всі знищено, і турбот у пожежників небагато. Монтег спокійно живе у своєму абсурдному світі, приймаючи усі його правила і закони. І світ ніби добрий до нього, доки Монтег не змінюється, — він зразу стає вигнанцем, і лице «чудового нового світу» стає звірячим, а на втікача влаштовується полювання с механічними псами.

Так і було з Гаєм Монтегом, поки він не зустрічає дівчину Кларису, погляди якої різко відрізняються від думок усіх його знайомих: вона закликає до творення, захисту навколишнього середовища, цінності слова, свободи і мистецтва. Монтег же, особливо на тлі дружини Мілдред, яка не цікавиться нічим, окрім серіалів, починає сумніватися у своїй роботі і на одній із операцій з підпалу краде книги і зберігає їх у себе, намагаючись достукатись до дружини та її подруг. Надалі Гай стає злочинцем в очах усіх його знайомих, виходить на зв'язок із професором, який давно вже підозрюється в інакодумстві. Убивши з вогнемета свого колишнього начальника і його колег, Монтег тікає і виходить на суспільство, члени якого заучують збережені книжки, щоб передати ці знання нащадкам.

У цьому творі ми бачимо, що Гай Монтег чинить опір гнітючому для його душі антисвіту, в якому все неправильне — правильне (і навпаки), він роздвоюється: *«Йому*

здалося, що він роздвоївся, розколовся навпіл і одна його половина була гарячою, як вогонь, а інша холодною, як лід, одна була ніжною, інша — жорсткою, одна — трепетною, інша — твердою, як камінь. І кожна половина його роздвоєного «я» намагалася знищити іншу» [1, с. 37–38].

Він спрямовує всі свої сили не на руйнування (лише один раз він в останнє піднімає вогнемет на начальника і поліцейських, які намагалися його схопити: «... Монтег випустив у нього довгий струмінь рідкого полум'я з вогнемета. Ще... кілька судомних рухів, і Бітті скорчився, обм'як, як воскова лялька на вогні, і затих» [1, с. 174]) — і спрямовує свої прагнення на творення — перенесення тексту з книг у пам'ять для подальшого передання людям («І раптом згадав... так, Так, я згадав щось! Що це, що? Еклезіаст! Так, це розділи з Еклезіаста і Одкровення. Швидше, швидше, поки я знову не забув, поки не пройшло потрясіння, поки не вицух вітер. Еклезіаст, ось він!» [1, с. 232–233]).

Монтег у якийсь момент намагається виправити стан справ безпосередньо в тому антисвіті, в якому він завжди був своїм у колі друзів і сім'ї, але стикається із запереченням і зрадою («Він почав читати, спочатку тихо, затинаючись, потім з кожним прочитаним рядком все впевненіше і голосніше... Монтег сам був вражений і збентежений» [1, с. 147], «Я знала, що так буде!... Я завжди казала, що поезія — це сльози, поезія — це самогубства, істерики і погане самопочуття, поезія — це хвороба!» [1, с. 148]).

Порушуючи проблему людини і релігії, Бредбері відслідковує духовний шлях Гая Монтега. По суті, весь роман — це історія духовного переродження Гая Монтега, «пожежника», чиєю професією було вилучати і спалювати заборонені книги. Як і більшість його співгромадян, він ділить своє життя між роботою й ізоляцією у власному будинку, з байдужою до всього, крім телевізора, дружиною. Зустрівши Кларису Макклелан, Гай ніби пробуджується від «сплячки». Клариса відрізняється від усіх: вона являє собою тип так званої «природної людини», ще не адаптованої до технократії. Своєю дитячою безпосередністю вона викликає у Монтега цікавість, а потім стає для нього як би духовним провідником, змушуючи критично осмислювати навколишнє буття. Вона не намагається сперечатися з Монтегом чи нав'язувати йому свою думку. Вона тільки задає питання і констатує факти, звертаючи увагу свого співрозмовника на те, про що він раніше ніколи не замислювався: про життя, культуру, мистецтво, про людей.

Ця схожа на інших дівчина, майже дівчинка, зачіпає якісь струни в Монтега: «Йому здалося, що він роздвоївся навпіл і одна його половина була гарячий вогонь, а інша — холодний лід, одна була ніжною, інша — жорсткою, одна — трепетною, інша — твердою як камінь. І кожна половина його роздвоєного «я» намагалася знищити другу» [1, с. 181].

Монтег не може працювати, як раніше, як і раніше спілкуватися з колегами, з дружиною. Безглузда загибель Клариси посилює справу: він всерйоз замислюється про світ, в якому живе і в якому все до цього було як належне. Він починає потайки приносити додому і читати книги. Він вчиться мислити. Потім з'являється новий гуру — Фабер, у минулому професор-лінгвіст, дещо старомодний і дуже інтелектуальний. Він завершив перетворення Гая: відкрив йому очі і розставив все по своїх місцях.

Гай Монтег стає бунтарем, ізгоєм. Він тікає з міста, яке живе сьогоднішнім днем, дрібною метушнею напередодні ядерної війни. Але пошуки істини ще не закінчені. Наступний етап для втікача Монтега — самотність, повернення до природи, яка очистила і просвітлила його свідомість і душу.

Це був остаточний розрив Гая із суспільством, а разом з тим — перехід його духовного змісту в нову якість. Тепер він готовий до зустрічі з однодумцями Клариси і Фабера, що втекли, як і він, з Міста, щоб жити за іншими законами, законами Волі. Їх називають «людьми-книгами» — вони вивчили напам'ять по одному літературному або публіцистичному твору із класичної літератури. Таку книгу не можна спалити. Її можна знищити тільки зі смертю людини. Але вони передають зміст книг з вуст в уста, з покоління в покоління.

Спільнота «людей-книг», які переховуються в лісах, далеко від цивілізації, очевидно, і є початком бредберівського ідеалу суспільного устрою. Одна з найважливіших філософських проблем для письменника — це проблема взаємин людини з природою. У романі через ці взаємини проявляються всі культурні, духовні та загальнолюдські цінності.

«Люди-книги» мріють, що *«настане день, коли міста ширше розсунуть свої стіни і впустять до себе ліси, поля і дику природу. Люди не повинні забувати... що на землі їм відведено дуже невелике місце, що вони живуть в оточенні природи, яка легко може взяти назад все, що дала людині. Її нічого не варто змести нас з лиця землі своїм диханням або затопити нас водами океану — просто щоб ще раз нагадати людині, що вона не така всемогутня, як думає»* [1, с. 232].

Письменник вирішує проблему, пов'язану з відчуженням людини від природи, утопічно обрані біжать з приреченого світу і створюють нову цивілізацію. Але якщо Хайнлайн розглядає цей варіант з підкреслено реалістичної позиції, апелюючи до грубо примітивної, тваринної сутності людини, висуваючи ідею компромісу із самими низинними людськими інстинктами, декларуючи їх як аналог свободи, то Бредбері, навпаки, бачить порятунок в ухилянні від матеріального, тілесного. Для нього важлива саме духовна свобода. Тільки духовна суть світу і людини є істина, — стверджує фантаст. Так виникає в книзі тема релігії як альтернативи бездуховній масовій культурі. Релігійний підтекст книги підкреслюють неодноразово використані посилання на Біблію, які, поряд із цитатами з літературних джерел, підспудно підводять до пропонуваного автором виходу зі сформованої ситуації загальної кризи.

З ідеєю переходу в інший цикл буття пов'язаний і образ птаха Фенікс, який періодично спалює себе і відроджується з попелу. Ця метафора символізує надію письменника на те, що людство зможе використати накопичений століттями досвід і знання, щоб пройти через безкінечні цикли з дезінтеграцією і новим відродженням. Монтег потайки читає Євангеліє в метро, під акомпанемент реклами. Рядки перемежаються з рекламою зубної пасти «Денем», яка звучить в вагоні. Ця паралель символічна: проведена межа між двома сферами буття — матеріальною і духовною. Люди забули, що необхідно піклуватися про душу, вони присвятили себе турботам про хліб насущний, тоді як все, що має людина, дає йому Бог.

Наприкінці ми знаходимо цитату з Еклезіаста: *«Усьому свій час. Час руйнувати і час будувати. Час мовчати і час говорити»* [1, с. 273]. Ці слова, короткий переказ біблійної глави, приходять на розум Монтегу, коли він разом зі своїми однодумцями йде геть з Міста, знищеного бомбами. Час руйнування закінчився. Тепер час будувати. Необхідно підкоритися природному порядку речей, перейти до наступного циклу буття — такий прихований сенс епізоду.

Роман закінчується посиланням на Апокаліпсис. Це означає, що врятованих людей чекає шлях зцілення, повернення до духовних витоків.

Протягом роману неодноразово згадується Книга Іова. Очевидно, це паралель між поневіряннями біблійного персонажа і Гая Монтега. Як Іов, Гай приходиться до розуміння Бога через біль і страждання. Недарма Іов той скаже до Господа: *«... Я від-*

мовляюся і каюся в поросі й попелі» [6, с. 411], а Монтег запитує себе і сам же відповідає: «Що ти дав місту, Монтег? Попіл» [1, с. 204].

Монтег знаходить істину у Бога, знаходить розраду в християнстві. Бредбері, говорячи про необхідність «повернення до природи», однозначно стверджує: «*індустріальна*» релігія, релігія зубної пасти «Денем» і «мільних опер» — помилкова, істинним є лише сформований тисячоліттями духовний досвід людства [1, с. 255].

Таким чином, релігія для Бредбері — це природне єство в поєднанні з християнською ментальністю. Важливе місце в романі займає тема апокаліпсису, яка сформувалася в американській фантастичній літературі після вибуху атомної бомби 1945 року. Протягом роману зустрічаються натяки на війну в майбутньому. І не випадково роман закінчується атомним вибухом.

Бредбері вважає, що потрібно повернути світ до початкової точки відліку. Але, щоб це зробити, треба покінчити з прогресом, з цивілізацією: «*Разом з пилом на землю опускалася тиша, а з нею і спокій, таке потрібне їм для того, щоб озирнутися, вслухатися і вдуматися, розумом, почуттями осягнувши дійсність нового дня*» [1, с. 286]. Бредбері не лякає. Він — застерігає: якщо суспільство буде йти колишнім шляхом, «коли люди вже не уявляють цінності» і людина — «*як паперова серветка: в неї ссякаються, бгають, викидають, беруть нову, ссякаються, бгають, кидають*», «*воно втратить всіх плоди, вироцнені цивілізацією, і доведеться почати все з нуля*» [1, с. 184–185].

У романі апокаліптичні мотиви пов'язані з мотивом духовного відродження. Природне, людське торжествує на тлі катастрофи.

Висновки. Тож, Рей Бредбері є одним із найбільш неординарних письменників-фантастів нашого часу, його твори носять глибокий філософський характер. У процесі аналізу твору було досліджено, що коли Бредбері проектує свої сюжети в майбутнє або будує їх на фантастичних обставинах, він робить це тільки для того, щоб сказати про реальні проблеми, які людство у своєму вічному прагненні до вдосконалення має навчитися долати. У романі «451 градус за Фаренгейтом» автор виокремлює кілька проблем, що назрівають в суспільстві: конфлікт людини і техніки, бездуховність людей (людина і релігія), філософію стада.

До рис антиутопії в романі Бредбері можна віднести: умовність місця і простору дії, яка відбувається ніби в майбутньому (за 100 років), але в ній передбачено початок деградації суспільства; саме зображення американського соціуму з його технічним прогресом, який нівелює всі людські риси й почуття; самотність героя, його пошуки свого справжнього призначення.

Бредбері висловлює своє ставлення до бездуховності суспільства, яке могло промінати глибинну мудрість книги на дешеву масову індустрію задоволень. Символічною є притча про Фенікса, котрий, згорівши, знову відроджується з попелу, яка апелює до припинення людством розводити вогнища з книг, як Гітлер, вести війну, в пожежі якої горять бібліотеки, переслідувати за правду і дозволяти перетворювати себе в стадо, одуривши порожньою літературою і псевдокультурою.

Список літератури

1. Бредбері, Рей Дуглас. 451 градус за Фаренгейтом. Київ : Веселка, 1985. 300 с.
2. Лінецька Р. С. Фантастика як засіб привернення уваги до наболілих проблем сучасності. Три уроки за творчістю Рея Дугласа Бредбері. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1998. № 3. С. 11–13.
3. Мендельсон М. О. Рей Бредбері. *Американская сатирическая проза XX в.* Москва, 1972. С. 294–306.

4. Павленко Т. М. Бажання персонажів Рея Бредбері. *Всесвітня література і культура в навчальних закладах України*. 2006. № 12. С. 6–8.
5. Пулина Г. А. Актуальные проблемы романа Р. Бредбері «451 по Фаренгейту». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2005. № 4. С. 13–16.
6. Скурлатов В. Бредбері Р. О скитаниях вечных и о земле. *О творчестве Рея Бредбері*. М. : Правда, 1988.
7. Чаликова В. А. Утопия и утопическое мышление. *Антология зарубежной литературы*. Москва : АСТ, 1991. 128 с.
8. Biography of Ray Bradbury, American Author. URL: <https://www.thoughtco.com/biography-of-ray-bradbury-4797153>.

References

1. Bredberi, Rei Duhlas (1985). 451 hradus za Farenheitom [Fahrenheit 451]. Kyiv, Veselka Publ., 300 p.
2. Linetska, R. S. (1998). *Fantastyka, yak zasib pryvernennia uvahy do nabolilykh problem suchasnosti. Try uroky za tvorchistiu Reia Duhlasa Bredberi* [Fiction as a means of drawing attention to the pressing problems of our time. Three lessons by Ray Douglas Bradbury]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [World literature in secondary schools of Ukraine], no 3. pp 11–13.
3. Mendel'son, M. O. (1972). *Rjej Bredberi. Amerikanskaja satiricheskaja proza XX v.* [Ray Bradbury. 20th century American satirical prose]. Moscow, pp. 294–305.
4. Pavlenko, T. M. (2006). *Bazhannia personazhiv Reia Bredberi* [Desires of Ray Bradbury's characters]. *Vsesvitnia literatura i kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy* [All Season literature and culture in the major treasures of Ukraine], no 12, pp. 6–8.
5. Pulina, G. A. (2005). *Aktual'nye problemy romana R. Bredberi «451 po Farengейtu»* [Actual problems of R. Bradbury's novel «Fahrenheit 451»]. *Vsesvitnia literatura ta kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy*. [World literature and culture in educational institutions of Ukraine], no 4, pp. 13–16.
6. Skurlatov, V. I. (1987). *O tvorchestve Rjeja Brjedberi. Brjedberi R. O skitan'jah vechnyh i o Zemle* [About the work of Ray Bradbury. Bradbury R. About the eternal wanderings and about the Earth.]. Moscow, Pravda Publ., 652 p.
7. Chalikova, V. A. (1991). *Utopija i utopicheskoe myshlenie: Antologija zarubezhnoj literatury* [Utopia and utopian thinking: Anthology of foreign literature]. Moscow, AST Publ., 128 p.

Дата надходження рукопису 20.04.2021

Objective of the article is to identify and characterize the features of anti-utopia in R. Bradbury's novel «Fahrenheit 451».

Methods. The main scientific results are obtained using a set of general scientific and special research methods, namely: analysis, generalization and systematization of scientific and educational literature on literary studies, psychology, linguistics; theoretical generalization, analysis and synthesis, as well as comparative, descriptive and analytical.

Results. The basis for writing the article were the characteristic patterns of anti-utopia, which are reflected in the text of the work. It is worth noted in contrast to the genre of utopia, which describes the ideal systems of organization of state and society. In this regard, the use of the method of proof «from the opposite», which consists in this case in the search and demonstration of provisions that contradict the foundations of the utopian genre, can be considered justified.

The study finds that Ray Bradbury is one of the most extraordinary science fiction writers of our time; analysis of the novel «Fahrenheit 451» proves that his works are deeply philosophical. It has been studied that when Bradbury projects his plots into the future or builds them on fantastic circumstances, he does so only to say about the real problems that humanity in its eternal quest for improvement must learn to overcome. In the novel «Fahrenheit 451» the author identifies several emerging problems in the society: the conflict of man and technology, the spirituality of people (man and religion), the philosophy of the herd; the features of anti-utopia in Bradbury's novel include: the conditionality of place and space of action, which occurs as if in the future (100 years), but it provides for the beginning of the degradation of society; the very image of American society with its technological progress, which levels all human traits and feelings; loneliness of the hero, yogi search for his true purpose. Bradbury expresses his attitude to the spirituality of society, which could exchange the profound wisdom of the book for a cheap mass pleasure industry.

Key words: *novel, anti-utopia, folklore, motive, image.*

КУЛЬТУРА І ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-91-98

УДК 321.7:070 (477)

Ревуцька С. К.,
канд. філол. наук

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна,
e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІ

Revutska S. K.,
PhD in Philological sciences

Mykhailo Tuhon-Baranovskyyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295

NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS UNDER THE MEDIA INFLUENCE

***Мета статті** — проаналізувати трансформаційні процеси національної свідомості українців під впливом засобів масової інформації.*

***Методи.** Основні наукові результати було отримано шляхом аналізу, порівняння і зіставлення статистичних даних опитувань різних соціологічних інститутів у період з 2000 по 2020 рік, основу склали дані опитувань, проведені соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва»*

***Результати.** У процесі дослідження проблеми впливу засобів масової інформації на процеси формування національної свідомості виявлено поступову тенденцію до зміщення основних джерел інформування населення України, залежність рівня довіри до ЗМІ від соціально-політичних подій в країні. З'ясовано, що спостерігається й дистанціювання від впливу ЗМІ на свідомість через відмову від телебачення як основне джерело інформації більшої частини українців. Відповідно, більша відповідальність за процеси формування покладається наразі на інтернет-джерела. Встановлено, що російські ЗМІ і надалі становлять загрозу впливу консолідації на українську націю. Формування національної свідомості у різних регіонах країни відбувається під впливом трьох основних каналів ЗМІ: національного телебачення, при цьому основна перевага віддається приватним телеканалом, соціальних мереж і українських інтернет-ЗМІ.*

***Ключові слова:** національна свідомість, інформація, засоби масової інформації, комунікація, національна ідентичність.*

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. позначився величезними зрушеннями у всіх сферах життя українців: політичному, суспільному, інформаційному, громадському. За цей період суспільство пережило низку історичних, суспільно-політичних подій, що, з одного боку, засвідчили трансформаційні процеси у свідомості українців, а з іншого — продемонстрували найуразливіші місця, чинники, що формують нашу свідомість. Більшість дослідників відзначають, що новий етап (або й взагалі початковий етап) формування національної свідомості української нації пов'язаний із суспільно-політичними зрушеннями 2004 та 2014 років, тобто з революціями. Саме ці події

стали показовими і для розуміння сучасного впливу, ролі засобів масової інформації на формування громадської думки, національної свідомості українців різних поколінь.

Українське суспільство наразі має не просто термін «інформаційна війна», а й, на жаль, практику тісної взаємодії в умовах інформаційної війни.

Усе це, а також широке використання суспільством сучасних інформаційно-комунікативних засобів (соціальні мережі, месенджери, ютуб-канали тощо) у різних сферах життя змушують переглянути роль і функції засобів масової інформації у процесі формування національної свідомості сучасного українця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу засобів масової комунікації на формування національної свідомості, громадської думки розглядається науковцями різних сфер: соціологами, істориками, філософами, політологами, психологами, адже цей процес взаємодії є мультидисциплінарним (Л. Писаренко, Г. Почепцов, А. Терлибовка та інші). Так, В. Карловою [4] здійснено аналіз стану функціонування вітчизняних ЗМІ у процесах формування національної свідомості громадян України до 2016 року, О. Литвиненко вивчає роль засобів масової комунікації в консолідації українського суспільства (2016), відзначаючи також й деструктивний їх вплив на суспільну свідомість. Вплив ЗМІ на формування громадської думки українців наведено у роботі істориків І. Мазур, І. Ніколіної [7]. Н. Аксьоновою подано дослідження маніпулятивного впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни [1]. З огляду на те, що науковцями цей процес визначається як динамічний, актуальності дослідження ця проблема не втрачає на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мета статті — проаналізувати трансформаційні процеси національної свідомості українців під впливом засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття національної свідомості є складним і багатокомпонентним, серед них є «етнічна та національна ідентичність, етнічна свідомість, національна самосвідомість, подвійна етнонаціональна свідомість, національна мрія, національна ідея, національний менталітет, характер, національні комплекси» [5]. Ключову роль у формуванні цих процесів відіграє інформація, яку сучасник отримує із різних джерел, формуючи власну громадсько-політичну позицію, визначаючи вподобання і ставлення до тих чи інших процесів, явищ. Так, Ю. Паніч серед основних чинників формування національної свідомості нації називає технологічні, при цьому наголошує, що вони «мають найголовніше значення для формування сучасної національної, політичної свідомості громадян» [8, с. 47].

Однією із функцій засобів масової комунікації є забезпечення суспільства таким інформаційним масивом. Науковцями було визначено, що транслювання інформації через ЗМІ може виконувати діаметрально протилежні функції консолідації і деструкції суспільства шляхом маніпуляцій свідомістю реципієнтів. Тобто позитивний вплив сприяє «вихованню патріотизму суспільства, підтриманню культурних цінностей, донесенню правдивої та значимої інформації» [7, с. 113], а отже і формує національну свідомість, самоідентифікацію тощо. Негативний, навпаки, маніпулюючи суспільною свідомістю налаштовує на агресивні реакції, денационалізує й деморалізує його [7, с. 113].

Л. Писаренко визначає такі основні засоби впливу на суспільну думку, як: відволікання уваги, маніпулювання свідомістю шляхом створення соціально-політичних міфів, логічні помилки, яких журналісти припускаються навмисно [9]. І. Мазур і І. Ніколіна окреслюють сутність основних методів впливу засобів масової інформації на суспільство: переконання; координації, прикладу; заохочення, підтримки, стимулювання; методу осуду [7, с. 113].

Більшість людей вважає, що засоби масової інформації створені для подання правдивої інформації про події, які відбуваються. Проте в сучасних умовах для мас-

медіа характерним є подання інтерпретованої інформації, тобто подається не інформація як факт, а як певне розуміння подій, найчастіше — суб'єктивне. Однією з основних причин такого є «олігархічні групи» [1]. Приватні ЗМІ штучно створюють проблему, потім формують суспільно-громадську думку та шляхи вирішення цієї проблеми, що цілком відповідає інтересам того чи іншого олігархічного угруповання. При цьому, за даними досліджень 2020 року, спостерігається підвищення рівня довіри до приватних каналів «112. Україна (з 16 % до 21 %), NewsOne (з 6 % до 14 %), ЗІК (з 3,5 % до 11,9 %) та Прямого каналу (з 4,1 % до 10,2 %)». Тож, однозначно визначити правдивість/неправдивість, об'єктивність/необ'єктивність інформації стає дедалі важче.

Динаміка довіри населення України до інформації, що транслюється останніми десятима роками не є однорідною. Зведені дані продемонстровано у табл. 1 [12, с. 85]. Складні соціально-політичних процеси й кардинальні зміни умов життя наклали свій відбиток у формі стрибків рівня довіри до ЗМІ, зокрема відсоток цілковитої довіри після Революції Гідності 2014 стрімко підвищився у 2015 році, однак одночасно й підвищився рівень недовіри у цей же рік та у наступні. Вочевидь, певна кількість населення зіткнулася із розвінчанням загальноприйнятої думки, сформованої за часів Радянського Союзу, про єдиноправильне, апіорі правдиве інформування засобів масової інформації.

Таблиця 1 — Рівень довіри українського населення до українських ЗМІ як до соціальної інституції

Роки	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2011	2013	2015	2017
Цілком довіряю	10,2	9,5	12,9	9,1	11,3	6,8	9	10,5	32,8	1,6
Зовсім не довіряю	9,8	15,8	13,9	6,8	8,4	11,2	7,8	8,9	38,9	15,6

Дані опитування, проведеного у липні 2020 року соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва», засвідчують зростання рівня довіри до українських ЗМІ на 4 %, 44 % скоріше довіряють, аніж ні, і недовіру висловили — 15 % опитаних [14]. Отже, вплив на масову свідомість засобів масової інформації має тенденцію до збільшення.

Не менш важливим показником формування національної свідомості є власне попит на інформацію. Зацікавленість особистості у пошуку об'єктивної інформації свідчить про аналітичні процеси мислення, а отже, і свідоме ставлення до суспільних процесів.

Розвиток новітніх технологій у світі призвів до урізноманітнення й засобів комунікації, у першу чергу — електронної через мережу Інтернет. Лише за останні пару років споживач інтернет-ресурсів має можливість черпати інформацію із соціальних мереж, на інтернет-форумах, блогах, приватних ютуб-каналах тощо. Такий спосіб розповсюдження інформації має дещо негативний відтінок, адже відбувається загальна перенасиченість інформацією, створюється інформаційний хаос, і в особистості знижується здатність до об'єктивного оцінювання сприйнятого. З іншого боку, цим активно користуються ЗМІ для маніпуляції суспільною свідомістю.

Процеси взаємодії населення України із засобами масової інформації перебувають у постійному моніторингу соціологічних інститутів, зокрема і Центру Разумкова, де проводяться й оприлюднюються дані соціологічних опитувань в різних регіонах країни, серед населення різного за віком і соціально-національною належністю.

У табл. 2 наведено аналіз попиту на інформацію упродовж трьох років [14].

Тож, дані соціологічного дослідження за серпень 2020 року засвідчили підвищення попиту населення у інформації. Основним джерелом інформації уже тривалий

Таблиця 2 — Аналіз попиту українського населення на інформацію у період 2018–2020 років

Роки	2018	2019	2020
Українське телебачення (загальнонаціональні канали)	85,7	74	75
Соціальні мережі	23,5	23,5	44,1
Українські інтернет-ЗМІ	27,1	27,5	26,9
Українське радіо (загальнонаціональні станції)	4,2	4,5	8,8
Українські газети (загальнонаціональні станції)	8,1	6,7	7,7
Місцеві інтернет-ЗМІ	2,5	4,1	5,9
Місцеве телебачення	6,4	4,3	8,8

час є українське телебачення (75 %), зростає довіра до соціальних мереж (44,1 %) та українських інтернет-видань (26,9 %). У пошуках інформації населення все частіше звертається до місцевих трансляторів інформації: місцевих інтернет-ЗМІ, телебачення. Однак не можна й оминати той факт, що зростає відсоток людей, що відмовляються від телебачення — лише за останні три роки маємо падіння з 7,9 % у 2018 році до 19,1 % у 2020 році [14]. Загрозливими є 5,6 % населення, що за основне джерело інформації вважає російські канали. Процес формування цілісної нації неможливий без процесу самоідентифікації всього народу з цією нацією, а якщо майже 6 % населення і досі здобуває інформацію (читає довіряє) із засобів масової інформації країни-противника української нації, то й процес формування національних цінностей, культури в цілому стоїть під загрозою.

Закономірно, що з поширенням процесу діджиталізації збільшився і відсоток користувачів інтернет-джерелами, у першу чергу соціальними мережами. Так, до пошуку інформації в соцмережах звертається у першу чергу молодь від 18 до 39 років, чим старшим є користувач, тим нижчий відсоток попиту — лише 13,6 відсотків користувачів старших за 60 років визначають соцмережі як звичне джерело інформації. Тож, саме вікова категорія молоді до 40 років зазнає найбільшого впливу ЗМІ на громадську думку.

Неодноразово дослідниками вказувалося, що на формування національної свідомості, ідентифікації впливає територіальна належність. Так, М. Козловець стверджує, що «національна свідомість» не лише пов'язана із національною ідентичністю, а й «визначає спосіб самоідентифікації нації, ступінь її інтеграції й консолідації та моделі орієнтації в геополітичному просторі» [5, с. 7]. Так, за даними опитування, проведеного у липні 2020 року соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва», можна ствердити, що відсоток різниці щодо основного джерела інформації в різних регіонах країни незначний. Так, для всіх регіонів на першому місці тримаються загальноукраїнські канали, на другому — соціальні мережі, на третьому — українські інтернет-видання (див. табл. 3)

Таблиця 3 — Регіональний розподіл джерел інформації в Україні станом на 2020 рік

Регіон	Захід	Центр	Південь	Схід
Українське телебачення (загальнонаціональні канали)	77,9	78,7	70,5	69,1
Соціальні мережі	42,9	49,0	44,4	38,0
Українські інтернет-ЗМІ	30,2	24,5	28,2	26,6

Отже, формування національної свідомості в країні відбувається під впливом однакових джерел у різних регіонах. Такий фактор є важливим при плануванні заходів щодо підвищення рівня національної культури і процесів національно-етнічної

ідентифікації, які будуть транслюватися через найбільш прийнятні для регіону інформативні канали.

Висновки. Українське суспільство дедалі більше зазнає впливу засобів масової інформації на всі сфери життєдіяльності. Події останніх 20 років продемонстрували зростання цього впливу у зв'язку із глобальними змінами у технологічному світовому просторі, збільшився і рівень довіри до цих суспільних інституцій. Інформаційний простір поступово переміщується у іншу площину, зокрема мережу Інтернет. З'ясовано, що спостерігається й дистанціювання від впливу ЗМІ на свідомість через відмову від телебачення як основне джерело інформації більшої частини українців. Відповідно, більша відповідальність за процеси формування покладається наразі на інтернет-джерела, викликають занепокоєння щодо 5,6 % населення, що перебувають під впливом інформаційної атаки чужої держави. Формування національної свідомості у різних регіонах країни відбувається під впливом трьох основних каналів ЗМІ: національного телебачення, при цьому основна перевага віддається приватним телеканалам, соціальних мереж і українських інтернет-ЗМІ.

Список літератури

1. Аксьонова Н. Д. Дослідження впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 480–493. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001714>.
2. Герасименко П. Українські медіа як інструмент для маніпуляції суспільною думкою. *Вголос*. 2017. URL : http://vgolos.com.ua/articles/ukrainski_media_yak_instrument_dlya_manipulyatsii_suspilnoyu_dumkoju_177015.html.
3. Гриценко О. М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук : спеціальність 23.00.03 — політична культура та ідеологія. Київ. 2003. 27 с.
4. Карлова В. В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>.
5. Козловець М. А. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 60. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2011_60_3.
6. Кресіна І. О. Національна свідомість. *Енциклопедія Сучасної України* : електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=71053.
7. Мазур І. В., Ніколіна І. І. Вплив засобів масової інформації на формування громадської думки. «*Інформаційно-правове та організаційно-управлінське забезпечення інноваційного розвитку регіону*»: матеріали круглого столу. 24 травня 2018 р., м. Вінниця / упорядники: Довгань О. Д., Беланюк М. В., Лапшин С. А., Лебединська О. В., Яременко О. І. ВДПУ, НДІП НАПрН України. К. : АртЕк, 2018. С. 112–118.
8. Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 45–51. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_6_6.
9. Писаренко Л. М. ЗМІ як соціальний інститут впливу на громадську думку. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11367/Pysarenko%20L%20M.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
10. Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне : зб. ст. К. : Світогляд, 2005. 186 с.

11. Романуха О. М., Ревуцька С. К., Шапран Д. П. Соціокультурні аспекти взаємовідносин України та Російської Федерації наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. : моногр. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2018. 123 с.

12. Соціологічне дослідження затребуваності ЗМІ. Київський міжнародний інститут соціології, 2017. URL : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=soc-pol>.

13. Терлибовка А. М. Роль засобів масової інформації в маніпулюванні громадською думкою. URL : <http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-hnarodnykhvidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protseesu/188-transformatsiia-politychnykh-system-derzhav-svitu-v-konteksti-hlobalizatsii/378>.

14. Бурковський П., Сухарина А. Як змінились уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19 (серпень 2020 р.). URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/yak-zminylys-upodobannia-ta-interesy-ukraintsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pisliavboriv-2019r-ta-pochatku-pandemii-covid19-serpen-2020r>.

References

1. Aksonova, N. D. (2017). *Doslidzhennia vplyvu mas-media v umovakh informatsiinoi viiny* [Research of the influence of mass media in the conditions of information war]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific practice of the V.I.Vernadskoho National Library of Ukraine]. Available at : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001714>.

2. Herasymenko, P. (2017). *Ukrainski media yak instrument dlia manipuliatsii suspilnoi dumkoii* [Ukrainian media as a tool for manipulating public opinion]. *Vholos* [Aloud]. Available at : http://vgolos.com.ua/articles/ukrainski_media_yak_instrument_dlya_manipulyatsii_suspilnoyu_dumkoii_177015.html.

3. Hrytsenko, O. (2003). *Mas-media v protsesakh demokratychnykh transformatsii ukrainskoho suspilstva (polityko-kulturolohichni aspekt)* [Mass media in the process of democratic transformations of Ukrainian society (political and cultural aspect): Extended abstract thesis of Grand PhD in Political sciences]. Kyiv, 27 p.

4. Karlova, V. (2007). *Vplyv zasobiv masovoi informatsii na formuvannia ukrainskoi natsionalnoi svidomosti* [The influence of the media on the formation of the Ukrainian national consciousness]. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2011_60_3.

5. Kozlovets, M. (2011). *Natsionalna identychnist yak sotsiokulturnyi fenomen* [National identity as a socio-cultural phenomenon]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University], issue 60, pp. 3–11.

6. Kresina, I. (2006). *Natsionalna svidomist* [National consciousness]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [veb-sait]* [Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version [website], NAN Ukrainy. Kyiv, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy Publ. Available at : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=71053.

7. Mazur, I., Nikolina, I. (2018). *Vplyv zasobiv masovoi informatsii na formuvannia hromadskoi dumky* [The influence of the media on the formation of public opinion] *Informatsiino-pravove ta orhanizatsiino-upravlinske zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku rehionu: materialy kruhloho stolu / 24 travnia 2018 r., m. Vinnytsia* [Information-legal and organizational-administrative support of innovative development of the region»: Materials of the round table (May 24, 2018, Vinnytsia). Kyiv, ArtEk Publ., pp. 112–118.

8. Panich, Yu. (2006). *Natsionalna svidomist ukrainskykh hromadian v suchasnykh umovakh* [National consciousness of Ukrainian citizens in modern conditions]. *Politychnyi menedzhment* [Political Management], no. 6, pp. 45–51.

9. Pysarenko, L. *ZMI yak sotsialnyi instytut vplyvu na hromadsku dumku* [Media as a social institution of influence on public opinion]. Available at : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11367/Pysarenko%20L%20M.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

10. *Rehionalni versii ukrainskoi natsionalnoi idei: spilne i vidminne* [Regional versions of the Ukrainian national idea: common and different]. Kyiv, Svitohliad Publ., 2005, 186 p.

11. Romanukha, O., Revutska, S., Shapran, D. (2018). *Sotsiokulturni aspekty vzaiemovidnosyn Ukrainy ta Rosiiskoi Federatsii naprykintsi XX — pochatku XXI st.* [Socio-cultural aspects of relations between Ukraine and the Russian Federation in the late XX — early XXI century]. Kryvyi Rih, DonNUET Publ., 123 p.

12. *Sotsiologichne doslidzhennia zatrebuvanosti ZMI. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii* [Sociological study of media demand. Kyiv International Institute of Sociology], 2017. Available at : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=soc-pol>.

13. Terlybovka, A. *Rol zasobiv masovoi informatsii v manipuliuvanni hromadskoiu dumkoiu* [The role of the media in manipulating public opinion]. Available at : <http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-hnarodnykhvidnosyn-ta-svitovohopolitychnoho-protseesu/188-transformatsiia-politychnykhsystem-derzhav-svitu-v-kontekstihlobalizatsii/378>

14. Burkovskiy, P., Sukharyna, A. (2020). *Yak zminyls upodobannia ta interesy ukraintsiiv do zasobiv masovoi informatsii pislia vyboriv 2019 r. ta pochatku pandemii COVID-19 (serpen 2020 r.)* [How have the preferences and interests of Ukrainians in the media changed after the 2019 elections and the beginning of the COVID-19 pandemic (August 2020)]. Available at : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/yak-zminyls-upodobannia-ta-interesy-ukraintsiiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislia-vyboriv-2019r-ta-pochatku-pandemii-covid19-serpen-2020r>.

Дата надходження рукопису 11.04.2021

Objective of the article is to analyze the transformational processes of the national consciousness of Ukrainians under the influence of the media.

Methods. The main scientific results are obtained by analyzing the statistics of surveys of various sociological institutes in the period from 2000 to 2020, based on survey data conducted by the Razumkov Centre's sociological service together with the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation.

Results. The beginning of the XXI century was marked by huge changes in all spheres of life of Ukrainians: political, social, informational, public. During this period, society experienced a number of historical, socio-political events, which on the one hand witnessed the transformation processes in the minds of Ukrainians, and on the other demonstrated the most vulnerable places, factors that shape our consciousness. Most researchers note that the new stage (or even the initial stage) of the formation of the national consciousness of the Ukrainian nation is associated with socio-political changes in 2004 and 2014, i. e. with the revolutions. These events have become indicative for understanding the modern influence, the role of the media in the formation of public opinion, the national consciousness of Ukrainians of different generations. Ukrainian society now has not only the term «information war», but also, unfortunately, the practice of close cooperation in an information war. All this, as well as the widespread use of modern information and communication tools (social networks, messengers, YouTube channels, etc.) in various spheres of life force us to reconsider the role and functions of the media in the formation of national consciousness of modern Ukrainians. By analyzing the statistical data of surveys of various sociological institutes in the period from 2000 to 2020, the basis was the survey data conducted by the Razumkov Centre's sociological service together with the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives

Foundation.. The media in all spheres of life increasingly influence Ukrainian society. The events of the last 20 years have shown the growth of this influence in connection with global changes in the technological world space, and the level of trust in these public institutions has increased. The information space is gradually moving to another plane, in particular the Internet. It was found that there is a distancing from the influence of the media on consciousness due to the rejection of television, as the main source of information for most Ukrainians. Accordingly, more responsibility for the formation process now lies with Internet sources, which are of concern to 5.6 % of the population affected by the information attack of a foreign state. Three main media channels influence the formation of national consciousness in different regions of the country: national television, with the main preference given to private TV channels, social networks and Ukrainian Internet media.

Key words: *national consciousness, information, mass media, communication, national identity.*

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ

<i>Богатирьова Г. А., Труфкін А. Д.</i> КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ТУРИЗМУ ДО АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	5
<i>Зінченко В. М.</i> ФОРМИ ПЛАГІАТУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ В НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО УКРАЇНИ	14
<i>Удовіченко Г. М., Чигрина Л. В.</i> РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ.....	20

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВНОГО ПРОСТОРУ

<i>Герасименко О. Ю.</i> ПОТРАКТУВАННЯ ДИСКУРСУ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ДУМЦІ	30
<i>Жужгіна-Аллахвердян Т. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЙКОНІМІВ ТА УРБАНОНІМІВ У ЕПІЧНОМУ НАРАТИВІ	40
<i>Остапенко С. А., Воробйова Л. В.</i> АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ РОМАНУ Е. ХЕМІНГВЕЯ «СТАРІЙ І МОРЕ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	49
<i>Потреба Н. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО МОЛОДІЖНОГО АРГО	57
<i>Удовіченко Г. М., Ткаченко К. В.</i> УТВОРЕННЯ ТА ВЖИВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ ДЖ. ОРВЕЛА «1984»	64

СУСПІЛЬСТВО: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. ОСОБИСТІСТЬ

<i>Ніколенко К. В.</i> ФІЛОСОФІЯ КРЕАТИВНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ	72
<i>Удовіченко Г. М., Ревуцька С. К., Мирошніченко Д. І.</i> ОЗНАКИ АНТИУТОПІЇ В РОМАНІ Р. БРЕДБЕРІ «451 ГРАДУС ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»	79

КУЛЬТУРА І ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ

<i>Ревуцька С. К.</i> НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІ	91
---	----

CONTENTS

PHILOSOPHICAL CONCEPT OF EDUCATIONAL PROBLEMS

- Bohatyryova H. A., Trufkin A. D.*
CULTURAL DOMINANT OF PREPARATION
OF BACHELORS IN TOURISM FOR ANIMATION ACTIVITIES 5
- Zinchenko V. M.*
FORMS OF PLAGIARISM AND METHODS OF ITS DETECTION IN RESEARCH
ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE 14
- Udovichenko H. M., Chyhryna L.V.*
DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THINKING OF A MODERN TEACHER 20

SOCIO-PHILOSOPHICAL ISSUES OF LINGUISTIC SPACE DEVELOPMENT

- Herasymenko O. Yu.*
DISCOURSE INTERPRETATION AND ITS CHARACTERISTICS
IN LINGUISTIC THOUGHT 30
- Zhuzhgina-Allahverdian T. N.*
FUNCTIONING OF OYCONYMS
AND URBANONYMS IN AN EPIC NARRATIVE 40
- Ostapenko S. A., Vorobiova L. V.*
ADEQUACY OF TRANSLATION OF COMPLEX SENTENCES
OF «THE OLD MAN AND THE SEA» BY E. HEMINGWAY INTO UKRAINIAN 49
- Potreba N. A.*
PECULIARITIES OF FRENCH YOUTH'S ARGOT 57
- Udovichenko H. M., Tkachenko K. V.*
NEOLOGISMS FORMATION AND USE IN THE NOVEL «1984» BY G. ORVELL 64

SOCIETY: STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS. PERSONALITY

- Nikolenko K. V.*
PHILOSOPHY OF CREATIVITY IN THE CONDITIONS OF MODERN
TRANSFORMING SOCIETY 72
- Udovichenko H. M., Revutska S. K., Myroshnychenko D. I.*
PATTERNS OF ANTIUTOPIA IN R. BRADBURY'S NOVEL "FAHRENHEIT 451" 79

CULTURE AND CIVILIZATION: PERFORMANCE AND DEVELOPMENT ISSUES

- Revutska S. K.*
NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS
UNDER THE MEDIA INFLUENCE 91

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

Наукове видання

**ІНТЕЛЕКТ
ОСОБИСТІТЬ
ЦИВІЛІЗАЦІЯ**

*Тематичний збірник наукових праць
із соціально-філософських проблем*

№ 1 (22) 2021

Українською, російською та англійською мовами

Підписано до друку 02.07.2021 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк — лазерний.
Ум. друк. арк. 11,74. Обл.-вид. арк. 10,05.
Наклад 50 прим. Зам. № 47.

ФОП Маринченко С. В.
вул. Героїв АТО, 81-а, оф. 109,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086
Свідоцтво про державну реєстрацію № 030567 від 19.01.2007 р.
тел. (067) 539-66-81